

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 339.9 (575.3)

ВВК: 65.5 (2 Т)

М - 63

На правах рукописи

МИРБОБОВ РАХМАТУЛО МАДАЮБОВИЧ

**УЧАСТИЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В РЕГИОНАЛЬНЫХ
ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ В ИНТЕРЕСАХ ДИНАМИЧНОГО
РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации по соисканию ученой степени
доктора экономических наук по
специальности 08.00.13 – Мировая экономика

Душанбе-2024

Диссертация выполнена на кафедре мировой экономики Таджикского национального университета

Официальные оппоненты:

Кандиёрова Дилбар Облокуловна – доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета

Асрорзода Убайдулло Саттор – доктор экономических наук, доцент, ректор Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Каримова Мавзуна Темуровна – доктор экономических наук, доцент, заведующий отдела теоретических исследований и международных отношений Института экономики и демографии НАНТ

Оппонирующая организация:

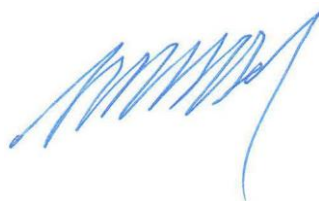
Таджикский государственный университет коммерции

Защита состоится 26 октября 2024 года в 09⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета **6D.KOA-004** при Таджикском национальном университете по адресу: 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Буни Хисорак, студенческий городок, учебный корпус №8, E-mail: shamsov@mail.ru Тел.: 918788938.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского национального университета <http://www.tnu.tj>

Автореферат разослан « ____ » _____ 2024 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор экономических наук, доцент**

Шамсов И.С.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах имеет важное значение для динамичного развития национальной экономики. Прежде всего, это открывает новые возможности для обмена товарами, услугами, инвестициями и технологиями с другими странами региона, позволяет расширять экономическое сотрудничество и увеличивать объемы внешней торговли, что способствует росту национальной экономики. В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года в качестве одной из стратегических задач поставлен также вопрос дальнейшего увеличения экспортного производства за счет его страновой диверсификации. Во-вторых, интеграция в региональные интеграционные структуры позволяет Таджикистану привлекать больше иностранных инвестиций. Членство в региональных интеграционных организациях создает благоприятные условия для иностранных инвесторов, таких как стабильность, надежность и предсказуемость правового режима, что может стимулировать приток капитала в страну. И, наконец, в-третьих, участие в региональных интеграционных процессах способствует повышению эффективности и конкурентоспособности отечественных предприятий, которые за счет эффекта масштаба получают доступ к новым рынкам сбыта и расширяют возможности сотрудничества с иностранными партнерами.

Вместе с тем, целенаправленное участие Таджикистана в региональных интеграционных процессах направлено на реализацию региональных и национальных инфраструктурных проектов, что способствует модернизации дорожной сети, энергетической и телекоммуникационных систем и других сфер, которые выступают базовыми отраслями современных международных интеграционных процессов, и, в свою очередь, становятся привлекательными для дополнительных инвестиций, создают рабочие места, улучшают условия жизни населения и укрепляют международный статус и роль страны в интеграционном регионе.

Сегодня теория и практика региональной экономической интеграции предлагают большой выбор новых форматов и приоритетов взаимовыгодного экономического сотрудничества на базе принципа многовекторности, что во многом связано с переходом от однополярного к многополярному порядку в рамках современного мирового хозяйства. В частности, на пространстве Евразии новые форматы регионального сотрудничества включают в себя, прежде всего, развитие в регионе транспортно-коммуникационной и энергетической инфраструктуры, логистики и торгово-финансовых отношений, направленных на устойчивый и динамичный рост национальных экономик.

Для реализации четвертой национальной цели развития – ускоренной индустриализации и динамичного развития экономики в целом, Республике Таджикистан необходим значительный объем инвестиций, которые возможно привлечь посредством участия в проектах региональной интеграции. Включение страны в экономически выгодное сотрудничество позволит решать многие

вопросы, одними из которых является реализация гидроэнергетического потенциала и повышение экспортного потенциала отраслей экономики страны.

Технически эксплуатируемый гидроэнергетический потенциал стран Центральной Азии сегодня оценивается в 510,1 ТВтч/год, из которых 61,1% приходится на Республику Таджикистан, однако используется он всего лишь на 10%. Исследования показывают, что использование этого потенциала в рамках интеграционных связей, может способствовать росту ВВП региона на 1,5% в год и привлечению новых инвестиций в размере 22 млрд долл. В то же время, исследования ЕАБР отмечают, что в современных условиях во взаимных инвестициях стран Евразии наблюдается рост интеграционных проектов в отраслях с высокой добавленной стоимости, в частности в обрабатывающей промышленности. Также отмечается высокий интерес к развитию транспортно-логистического сектора, в частности, инфраструктуры сухих портов и логистически-распределительных центров.¹

В целом, участие Республики Таджикистана в региональных интеграционных процессах имеет большую актуальность для динамичного развития национальной экономики. Оно открывает новые возможности для расширения внешней торговли, привлечения инвестиций, повышения конкурентоспособности и сближения правовых режимов с другими странами региона.

Степень изученности проблемы. Проблемы глобализации мировой экономики, которая осуществляется через международную торговлю, инвестиции, передачу технологий, финансовые потоки и международную миграцию рассматривались в трудах зарубежных ученых, таких как Б. Баласса, И. Ямазавы, М. Мехара и др.

Вопросы глобализации мировой экономики и ее влияния на развитие торгово-интеграционных блоков и международной торговли рассматривали в своих работах следующие ученые: К. Уолш, Н. Тян, С. Фэй, М. Мехар, С.Э. Акопов, Е.В. Волкодавова, В.В. Гордеев, А.М. Либман, Р.А. Умаралиева, В.Ш. Хетагурова, Г.А. Брюханова, И.П. Фаминский, Т.П. Черкасова, Д.А. Айрапетян и другими.

Современные тенденции развития региональных интеграционных процессов, включая модели интеграционного взаимодействия государств в современных условиях, тенденции формирования торгово-экономических блоков в современном мировом хозяйстве, особенности развития торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и Центральной Азии рассмотрены в трудах отечественных ученых: Т.Н. Назарова, Н.К. Каюмова, М.И. Илолова, Х.У. Умарова, Л.Х. Саидмуродова, С.Дж., Комилова, А.Д. Ахроровой, А.М. Либман, Т.Дж. Усмановой, Д.О. Кандиеровой, Д.Б. Кодирзода, Х.А. Одинаева, М.Т. Каримовой, У.С. Асрорзода, Т.Т. Набиева, М.И. Садриддинова, Б.Г. Сафарова, М.А. Имомназарова, У.М. Гулакова, Я.П. Довгялло, Р.Р. Алиевой, Н.Ш. Салиевой, А.А. Байкова, А.А. Бойченко, Н.Р. Мукимовой, Ш.Т. Хитбаевой и многими другими.

---

¹ <https://eabr.org/press/releases/19.12.2023>

Оценка интегрированности экономики Республики Таджикистан в мировые и региональные рынки, в том числе анализ уровня доступности финансовых услуг и финансовой интеграции, экономические интересы Таджикистана в интеграционных торгово-экономических блоках, а также формы участия иностранного капитала стран - региональных торгово-экономических партнеров в экономическом развитии Республики Таджикистан рассмотрены в работах следующих ученых: Т.Б. Ганиева, А.А. Солиева, Х.Р. Исайнова, А.А. Урунова, А.М. Рахимова, Ф.А. Кодирзода, Е.М. Кузьминой, З.А. Дадабаевой, И.А. Сафранчук, М.С. Содикова, Х.Ш. Салиева, Н.А. Хайитбоевой, Т.Е. Рамазанова, Ф.И. Аминовой, Х.А. Ходжаева и другими.

Направления интеграции Республики Таджикистан в торгово-экономические блоки, включая вопросы участия Республики Таджикистан в расширении транспортно-коммуникационных возможностей интеграционных объединений нашли свое отражение в трудах К.Х. Хушвахтзода, Д.А. Алиджанова, В.В. Вахидова, Х.Г. Гафурова, Х.У. Умарова, А.Б. Мирсаидова, А.М. Голициной, Л.В. Эйхлера и другими.

Влияние интеграционных процессов на динамичное развитие национальной экономики Таджикистана, их сильные и слабые стороны, необходимые, чтобы максимизировать выгоды от участия в интеграционных организациях и минимизировать потенциальные риски, рассматривались в работах следующих ученых: Н.К. Каюмова, Л.Х. Саидмуродова, Х.У. Умарова, Х.А. Одинаева, Ф.С. Обидова, И.Р. Иброхимзода, З.К. Раджаповой, Ш.Ш. Шоякубова, М.Ф. Хакимовой, У.М. Гулакова и другими.

Особенности внешнеторговой политики Республики Таджикистан при взаимодействии с торгово-экономическими блоками, с которыми для увеличения экспорта Таджикистан развивает производство конкурентоспособных товаров, содействует развитию предпринимательства и обеспечивает поддержку экспортным компаниям, рассмотрены в трудах С.А. Гусарова, М.М. Авезовой, Д.А. Гайнанова, З.У. Юмагузина и др.

Вопросы развития экспортного потенциала промышленности Таджикистана, отраслевые приоритеты экспорта страны, рассмотрены в трудах Т.Н. Назарова, П.Х. Азимова, А.Д. Ахроровой, Н.Х. Хоналиева, А.Б. Мирсаидова, С.А. Баходуровой, С.М. Джабарова, Г.А. Каландаршоева, Р.В. Кашбразиева, А.Д. Рузиева, Х.М. Хакбердиева и др.

Несмотря на широкое освещение рассмотренных выше вопросов в научной литературе, недостаточно глубоко исследовано участие Республики Таджикистана в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики, что и обусловило актуальность и выбор темы данной диссертационной работы. Необходимы целенаправленные и глубокие исследования современных тенденций и перспектив формирования интеграционных процессов в формировании индустриально-инновационной экономики в Таджикистане, определение перспектив создания торгово-логистических кластеров для активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан.

Связь исследования с программами или научными темами.

Диссертационное исследование основано на положениях Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Среднесрочных программ развития Республики Таджикистан на 2016-2020 и 2021-2025 годы, Стратегии Республики Таджикистан в сферах науки, технологии и инновации на период до 2030 года, Программы поддержки экспорта и импорта в Республике Таджикистан на период 2021-2025 годы, а также Стратегии экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2030 года, Стратегии развития ШОС до 2025 года, Программ ЦАРЭС 2020 и ЦАРЭС 2030. Работа выполнена в соответствии с основными направлениями фундаментальных и прикладных исследований, определенных в постановлениях Правительства Республики Таджикистан «О приоритетных направлениях научных и научно-технических исследований в Республике Таджикистан на 2016-2020 и 2021-2025 годы», а также в рамках научной темы кафедры мировой экономики финансово-экономического факультета Таджикского национального университета «Механизм обеспечения национальных интересов Республики Таджикистан в условиях развития глобализационных процессов» (2016-2020 годы) и «Механизм обеспечения внешнеэкономических интересов Республики Таджикистан в условиях глобализации и экономической интеграции» (2021-2025 годы).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью диссертационного исследования является теоретическое обоснование расширения участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики.

Задачи исследования. Для достижения цели исследования необходимо решение следующих задач:

- выявить особенности развития региональных экономических интеграционных процессов в условиях современного перехода от однополярного к многополярному миру;
- выявить тенденции и преимущества линейной и нелинейной моделей региональной экономической интеграции на примере ШОС, ЦАРЭС, ЕАЭС и других региональных интеграционных объединений;
- раскрыть понятие «динамичная открытая экономика» в контексте воспроизводственных процессов в рамках региональной экономической интеграции;
- показать модели интеграционного взаимодействия государств в рамках ЕЭК, НАФТА, СНГ, ШОС, ЕАЭС и др.;
- выявить взаимосвязь региональных интеграционных процессов и их сопряженность с вопросами реализации национальных целей развития страны;
- показать значимость стран - региональных торгово-экономических партнеров в динамичном экономическом развитии Таджикистана;

- определить эконометрическую зависимость между привлечением иностранных инвестиций и реализацией экспортного потенциала отраслей страны, и экономическим ростом в Республике Таджикистан;

- показать роль ШОС и ЦАРЭС в развитии транспортной инфраструктуры, транзита электроэнергии и формирования транспортных и экономических коридоров между интегрирующимися странами;

- разработать механизм взаимного влияния индустриализации на экспортный потенциал Республики Таджикистан в аспекте участия страны в региональных интеграционных объединениях;

- обосновать региональное сотрудничество в научной сфере как одного из элементов нелинейной региональной экономической интеграции;

- разработать методические подходы к созданию торгово-логистических кластеров и индикаторов их в рамках региональных интеграционных объединений:

- обосновать методы и инструменты сопряжения региональных интеграционных процессов, и индустриально-инновационного сценария динамичного развития экономики Республике Таджикистан.

Объектом диссертационного исследования выступают формы международных и региональных интеграционных объединений в контексте их взаимодействия с национальными экономическими системами в интересах динамичного развития национальной экономики.

Предметом диссертационного исследования являются социально-экономические отношения, характеризующие интересы Республики Таджикистан в процессе развития и углубления региональной экономической интеграции.

Гипотеза научного исследования заключается в следующем: современные теоретические концепции региональной экономической интеграции в большинстве случаев отражают линейный (последовательный) характер интеграционных процессов в рамках мирового хозяйства. Вместе с тем, всё большее включение в эти процессы стран с развивающимися рынками, показывает формирование и развитие интеграционных моделей нелинейного характера, в основе которых лежит формирование и развитие, прежде всего, производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры интеграционного региона. В диссертационном исследовании нелинейная модель региональной интеграции рассматривается в контексте современного перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству, в рамках которого формируются экономические центры власти, играющие ключевую роль в мировой экономике. Такая постановка теоретической проблемы, в отличие от теории международной экономической интеграции Б.Балласа, структурной концепции интеграции Г.Мюрдаля и А.Маршалла, либерального подхода В. Репке и Ж. Рюэффа, теории разноскоростной интеграции постсоветского периода (В. Абалкина, Н.К. Каюмова, Р.К. Рахимова, Д.О. Кандиёровой и др.) и концепции единой торговой, валютной, факторной и институциональной интеграции малой открытой экономики (Саидмуродзода Л.Х.), расширяет

теорию международной (региональной) экономической интеграции, посредством введения в научный оборот категории «динамичная открытая экономика», которая раскрывает региональную экономическую интеграцию с позиции воспроизводственных процессов в условиях сложных геополитических и геоэкономических процессов в рамках перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству. Рассмотрение с указанных позиций вопроса участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах позволяет выявить возможности и потенциал формирования производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры интеграционного региона в интересах динамичного развития национальной экономики.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу диссертационного исследования составили фундаментальные теории и концепции, представленные в классических и современных трудах вышеуказанных отечественных и зарубежных ученых-экономистов в области изучения вопросов участия страны в интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики.

Методологические основы исследования. При написании данного диссертационного исследования применены методы системного подхода, анализа, синтеза, дедукции, индукции, позволяющих комплексно и разносторонне изучать существующие связи между отдельными компонентами изучаемой системы. При работе над диссертацией были использованы специализированные методы исследования: диалектический, структурно-функциональный метод анализа, статистический анализ, методы эконометрического моделирования, корреляционного анализа, а также системно-функциональный подход, рассчитанный на перспективу практического применения результатов исследования.

В процессе данного исследования использован следующий методологический аппарат: определена методология различия линейной и нелинейной моделей интеграции государств и интеграционных блоков в современных условиях, уточнены методические подходы к созданию торгово-логистических кластеров и их индикаторов в рамках региональных интеграционных объединений и разработаны методы взаимодействия региональных интеграционных процессов с инновационной средой в Республике Таджикистан.

Информационную базу исследования составили: Указы Президента Республики Таджикистан, законы Республики Таджикистан (РТ), постановления и распоряжения Правительства РТ, аналитические и оперативные данные министерств и ведомств Таджикистана, статданные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, сборники статистического комитета СНГ, аналитические обзоры ШОС, ЦАРЭС, МВФ, ЕАБР, Всемирного банка, опубликованные данные в отечественных и зарубежных научных журналах, которые представлены в официальных источниках и в интернет-ресурсах, а

также материалы, собранные и обобщенные автором в ходе аналитической работы.

Исследовательская база. Диссертационная работа выполнена на кафедре мировой экономики финансово-экономического факультета Таджикского национального университета в 2012-2023 гг.

Период работы над диссертацией включает 2012-2023 годы в рамках научно-исследовательской работы Таджикского национального университета по направлению «Внешнеэкономические интересы Республики Таджикистан и проблемы их обеспечения в условиях глобализации и экономической интеграции», а также в рамках научной тематики отраженной в «Приоритетных направлениях научных и научно-технических исследований в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы», утвержденной Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26 сентября 2020 года за №503 по вопросам ускоренной индустриализации, расширенной и ускоренной реорганизации экономики с целью перехода из аграрной республики в индустриальную, формирования и использования новых производственных технологий, усиление использования разных видов энергии, эффективной реорганизации и развития существующей промышленной инфраструктуры и путей перемещения ресурсов в промышленный сектор, рациональное использование ресурсов, транспортно-логистических систем, инновационные технологии и их разработка, укрепление транзитного потенциала страны и развитие внешнеполитического курса.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в обосновании закономерностей интернационализации и регионализации экономических отношений и механизмов, а также вопросов их регулирования в процессе участия Республики Таджикистан в формировании и развитии интеграционных объединений и блоков на региональном уровне в интересах динамичного развития национальной экономики.

К наиболее значимым результатам исследования, определяющих научную новизну, в соответствии с поставленными задачами, относятся следующие:

1. Выявлены особенности развития региональных экономических интеграционных процессов в условиях современного перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству. Показано, что региональная интеграция выступает инструментом для укрепления позиции государств в многополярной системе и одновременно приводит к разнообразию и многообразию политических и экономических центров власти, играющих ключевую роль в мировой политике и экономике.

2. На основе общеметодологического принципа единства общего, особенного и единичного в познании экономических явлений, впервые в экономической литературе показаны различия линейной и нелинейной моделей интеграции государств и интеграционных блоков в современных условиях. На примере ШОС, ЦАРЭС, ЕАЭС определены тенденции и преимущества нелинейной модели региональной интеграции и показана значимость этих региональных интеграционных объединений для развития производственно-

транспортной и энергетической инфраструктуры Республики Таджикистан в интересах динамичного развития ее экономики.

3. В отличие от существующих в отечественной экономической литературе подходов к категории «открытая экономика», в научный оборот введено понятие «динамичная открытая экономика», раскрывающая воспроизводственные процессы в рамках региональной экономической интеграции, которые направлены на развитие производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры для долгосрочного и устойчивого развития национальной экономики.

4. Раскрыты модели интеграционного взаимодействия государств в рамках ЕС, НАФТА, СНГ, ШОС, ЕАЭС и др., каждая из которых находит применение среди мировых интеграционных объединений в соответствии с их целями и особенностями интеграционного взаимодействия. Выявлено, что современная тенденция формирования торгово-экономических блоков в условиях перехода к многополярному мировому хозяйству, включает в себя различные модели и формы региональной интеграции, усиление роли транснациональных блоков в мировой экономике и активизацию, наряду с многосторонними, двусторонних отношений между странами.

5. Уточнено, что участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах отвечает интересам стабильного, безопасного и динамичного развития национальной экономики в рамках ее внешнеполитических и экономических взаимоотношений со странами партнерами, и сопряжено с вопросами реализации национальных целей развития страны, таких как энергетическая и продовольственная безопасность, выход из коммуникационного тупика и ускоренная индустриализация.

6. Автором выявлено, что участие стран - региональных торгово-экономических партнеров в экономическом развитии Таджикистана способствует росту национальной экономики, созданию новых рабочих мест, улучшению инфраструктуры и повышению уровня жизни населения. Это также способствует развитию внешней торговли и привлечению иностранных инвестиций, что является ключевыми факторами для динамичного экономического развития Республики Таджикистан.

7. На основе эконометрического моделирования процессов, происходящих в рамках региональной экономической интеграции, показана положительная зависимость между:

- объемом инвестируемого в Республику Таджикистан иностранного капитала и увеличением экономического роста;

- объемом иностранных инвестиций в развитие транспортной инфраструктуры и положительным индексом эффективности логистики страны, увеличивающий привлекательность международной торговли и транзитных операций;

- реализацией экспортного потенциала отраслей, в которых страна имеет сравнительные преимущества в рамках региональной экономической интеграции и экономического роста Таджикистана.

8. Обосновано, что участие Республики Таджикистан в таких проектах, как интеграционные объединения ШОС и ЦАРЭС, способствует развитию транспортной инфраструктуры в охватываемых ими регионах, транзиту электроэнергии в рамках CASA-1000 и формированию транспортных и экономических коридоров между интегрирующимися странами.

9. Разработан механизм взаимного влияния индустриализации на экспортный потенциал Республики Таджикистан в аспекте участия страны в региональных интеграционных объединениях. Показано, что реализация экспортного потенциала страны должна быть подкреплена эффективной транспортно-коммуникационной инфраструктурой и международной логистической поддержкой, которые обеспечивают доставку товаров на международные рынки и способствуют повышению конкурентоспособности развивающейся промышленности Таджикистана.

10. Выявлено, что в рамках региональных интеграционных процессов сотрудничество в научной сфере, как одного из элементов нелинейной экономической интеграции, способствует коммерциализации разработок в данных отраслях и играет ключевую роль в стимулировании инновационного экономического роста и структурных изменений в национальном хозяйстве Таджикистана, что позволит стране быть конкурентоспособной на мировом и региональном рынках и создавать условия для устойчивого и динамичного развития национальной экономики в долгосрочной перспективе.

11. Обоснованы методические подходы к созданию торгово-логистических кластеров и индикаторов оценки их эффективности в динамичной открытой экономике, а также разработан алгоритм организации торгово-логистического кластера для активизации внешнеэкономической деятельности в Республике Таджикистан в рамках интеграционных объединений.

12. Определены методы и инструменты сопряжения региональных интеграционных процессов и индустриально-инновационного сценария динамичного развития экономики Республики Таджикистан, которые способствуют расширению рынков сбыта, привлечению инвестиций и передаче технологий и знаний и, в конечном счете, повышают конкурентоспособность национальной экономики.

Основные положения, выносимые на защиту. На защиту выносятся следующие научные положения и результаты исследования, полученные автором:

- развитие региональных экономических интеграционных процессов в условиях современного перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству связано с такими особенностями, как стремление государств с формирующимися рынками к укреплению своих позиций на мировой арене; создание более сильных и конкурентоспособных региональных блоков для защиты интересов и расширение возможностей в мировой торговле и инвестиций; объединение ресурсов, технологий, инвестиций в целях укрепления политических отношений между странами-участниками

интеграционных объединений и снижение их зависимости от внешних факторов, в частности, от колебания на мировых рынках или политических кризисов.

- к преимуществам линейной региональной экономической интеграции относятся: доступ к более широкому региональному рынку, увеличение объема производства и доходов национальной экономики, упрощение торговых процедур и создание единых правил для региональной торговли. В свою очередь, примеры функционирования ШОС, ЦАРЭС, ЕАЭС, как нелинейной модели региональной экономической интеграции, показывают такие преимущества, как рост взаимного инвестирования, инвестиционная активность в области производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры стран, техническая поддержка сельского хозяйства и других важных секторов экономики, а также инновационную модернизацию производственных процессов, которые отражают сопряжение интересов динамичного развития экономики Республики Таджикистан и интеграционных группировок;

- категория «динамичная открытая экономика» раскрывает воспроизводственные процессы в рамках региональной экономической интеграции посредством развития производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры для долгосрочного и устойчивого роста национальной экономики. Показателем оценки динамичной открытой экономики выступает коэффициент воспроизводственной открытости, который позволяет оценить зависимость национальной экономики от внешних факторов и готовность интегрирующейся страны к взаимодействию с другими странами в интересах увеличения производства и улучшения качества жизни населения;

- уникальные модели интеграционного взаимодействия в рамках ЕС, НАФТА, СНГ, ШОС, ЕАЭС и др., показывают различные подходы к интеграции в современном мировом хозяйстве. Их уникальность в условиях перехода к многополярному мировому хозяйству состоит в следующем: а) выбор системообразующих отраслей экономики для интеграции; б) развитие взаимодополняемых отраслей национальных экономик; в) преимущественное развитие и специализация отраслей на основе конкурентных преимуществ в целях импортозамещения; г) активное развитие базовой инфраструктуры для расширения взаимной и внешней торговли; В то же время, формирование многополярного мирового хозяйства провоцирует сложности в достижении целей единой экономической интеграции и приводит к усилению роли транснациональных блоков в мировой экономике и активизации двусторонних отношений между странами.

- участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах направлено на обеспечение стабильного, безопасного и динамичного развития национальной экономики в рамках ее внешнеполитических и внешнеэкономических интересов, что выступает одним из ключевых факторов в достижении национальных целей развития страны - энергетическая и продовольственная безопасность, выход из коммуникационного тупика и ускоренная индустриализация;

- ключевыми факторами динамичного экономического развития Республики Таджикистан в условиях участия страны в региональных интеграционных процессах выступают: а) формирование механизма взаимовыгодного сотрудничества, который стимулирует обмен опытом, технологий, капитала, ресурсов и улучшение производственных процессов в стране; б) стимуляция экономического роста через интенсификацию международной торговли и инвестиций, что приводит к созданию новых рабочих мест; в) модернизация транспортно-коммуникационной, энергетической и логистической инфраструктуры, что обеспечивает доступ населения к ключевым жизненным услугам; г) формирование дополнительных источников финансирования для реализации национальных стратегических проектов по модернизации и развитию экономики страны;

- эконометрическое моделирование процессов, происходящих в рамках участия Таджикистана в региональной экономической интеграции, показывает, что: при росте прямых иностранных инвестиций на 1 процентный пункт, экспорта электроэнергии, минеральных продуктов и текстильных материалов и изделий на 1 млн долл., ВВП страны возрастает, соответственно, на 0,04% и на 8,74, 3,34 и 0,42 млн. долларов при неизменности других факторов (при сохранении уровня экспорта остальных товаров), что показывает необходимость улучшения инвестиционного климата в стране; рост объема иностранных инвестиций в развитие транспортной инфраструктуры Таджикистана и увеличение ИЭЛ (индекса эффективности логистики) страны показывают, что при возрастании объема иностранных инвестиций на 1 млн. сомони, объем внешнеторгового оборота страны возрастет на 0,3421 млн. долл., а при росте ИЭЛ на 1 пункт, объем внешнеторгового оборота страны возрастает на 34,7602 млн. долл.;

- участие Республики Таджикистан в ШОС и ЦАРЭС направлено на: а) реализацию интегрированных проектов в таких сферах, как строительство, модернизация транспортной инфраструктуры и эффективные логистические транспортные сети; б) создание межгосударственных систем передачи электроэнергии (CASA-1000), что обеспечивает расширение и диверсификацию экспорта электроэнергии, и обеспечивает ряд преимуществ для экономического развития в регионе; в) формирование сети мультимодальных транспортных и экономических коридоров между странами, что способствует улучшению и развитию торговых связей на основе упрощения и снижения таможенных и административных барьеров на границах между государствами-членами, интеграции рынков и развитие внутри - и межрегиональной торговли; г) выход к мировым и региональным рынкам, развитию экономического сотрудничества между государствами-членами интеграционных группировок;

- реализация четвертой стратегической цели страны - ускоренной индустриализации, обеспечивает создание новых продуктов и услуг с высокой добавленной стоимостью и развитие более сложных цепочек производства и сбыта товаров в экспортных отраслях национальной экономики, за счет новых возможностей международного и внутри регионального сотрудничества и

реализации совместных проектов в рамках региональных интеграционных объединений, в частности, в таких направлениях, как зеленая энергетика, горнодобывающая и текстильная промышленность, производство строительных материалов, цветная металлургия, СЭЗ и технополисы;

- сотрудничество в научной сфере стран, входящих в интеграционные объединения, выступает одним из важных элементов нелинейной модели экономической интеграции, при которой происходит объединение знаний и ресурсов различных стран для решения сложных современных проблем мировой экономики, что ведет к активизации такой формы международных экономических отношений, как трансферт новых технологий и коммерциализация НИОКР, что обеспечивает возможность оценки глобальной конкурентоспособности интегрирующихся стран не только на основе эффективного использования природных ресурсов, но и, прежде всего, на основе повышения производительности труда в процессе устойчивого и динамичного развития национальной экономики в долгосрочной перспективе;

- выделены методические подходы к созданию торгово-логистических кластеров, которые включают в себя элементы кооперации, масштабирования, синергии, инноваций и государственной поддержки. Создание торгово-логистических кластеров способствует активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан, и они могут стать специализированными зонами для таких отраслей, как текстильная, пищевая, строительная и т.д., что поможет привлечь специалистов и технологии в эти сектора;

- методы и инструменты сопряжения региональных интеграционных процессов и индустриально-инновационного сценария динамичного развития экономики Республики Таджикистан включают в себя такие инструменты управления, как анализ, планирование, организация и контроль, что способствует визуализации размещения и взаимодействия агентов в инновационной среде и созданию организационно-экономических и правовых регламентов, определяющих параметры договорных отношений между интегрирующимися странами.

Теоретическая значимость исследования заключается в обосновании участие страны в региональных интеграционных процессах, как инструмента укрепления ее позиций в условиях перехода к многополярной системе мирового хозяйства, отвечающего интересам стабильного, безопасного и динамичного развития национальной экономики. Работа способствует обогащению системы знаний о линейных и нелинейных моделях интеграции государств и механизмов взаимодействия между региональной интеграцией и динамичным развитием национальной экономики. В научный оборот введено понятие «динамичная открытая экономика» с показателем коэффициента воспроизводственной открытости, который может применяться в качестве методологической основы исследования состояния взаимодействия страны в рамках интеграционных объединений. Эмпирические результаты регрессивных моделей в рамках участие страны в региональных интеграционных процессах расширяют

представление о влиянии роста прямых иностранных инвестиций на увеличение экспорта товаров отечественных производителей.

Практическая значимость выполненной диссертационной работы заключается в научной аргументации возможности использования полученных результатов для оценки реализации интересов страны в целях динамичного развития национальной экономики в рамках интеграционных объединений и могут найти применение в работе государственных органов управления в выработке рекомендаций и новых механизмов по повышению эффективности её участия в региональных интеграционных блоках, а также при разработке национальной стратегии развития интеграционных процессов. Материалы диссертационного исследования могут найти применение в учебном процессе в ВУЗ-ах экономического направления при преподавании дисциплин по специальности «Мировая экономика», «Интеграционные процессы в мировой экономике», «Международная торговля» и «Международные инвестиции» и др.

Степень достоверности результатов исследования обеспечивается отбором, осмыслением и анализом аналитических материалов (сбор, структурирование, обработку и анализ статистических и информационных ресурсов) и публикаций как функционирующих региональных интеграционных объединений в современном мировом хозяйстве, так и на пространстве СНГ и Центральной Азии, прежде всего с участием Республики Таджикистан. Выводы и рекомендации сделаны на основе научного анализа значительного количества разнообразных научных источников и экспериментально-аналитических исследований, связанных с развитием региональных интеграционных процессов и динамичного развития национальной экономики.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Научные положения диссертации соответствуют следующим пунктам области исследования Паспорта специальностей области экономических наук по специальности 08.00.13 – Мировая экономика, п.4. Интернационализация хозяйственной жизни. Глобализация экономической деятельности, ее факторы, этапы, направления и формы. Взаимодействие региональной интеграции и экономической глобализации; п.5. Интеграционные процессы в развитых и развивающихся регионах мирового хозяйства, закономерности развития этих процессов, оценка интеграционных перспектив различных торгово-экономических блоков и объединений; п.7. Международная экономическая взаимозависимость. Обеспечение устойчивого развития национальной и мировой экономики. Стратегии национального экономического развития; п.25. Национальная экономика отдельных стран в системе мирохозяйственных связей: проблемы оптимизации взаимодействия и обеспечения национальных экономических интересов. Международные экономические противоречия, их причины и способы разрешения; п.26. Внешнеэкономические интересы Таджикистана на мировом рынке и в отношениях с отдельными странами и группами стран. Геоэкономические проблемы Республики Таджикистан, ее стратегические приоритеты и внешнеэкономические перспективы; п. 28. Пути и формы интеграции Таджикистана в систему мирохозяйственных связей.

Особенности внешнеэкономической деятельности на уровне предприятий, отраслей и регионов; п.29. Участие Республики Таджикистан в международном разделении труда. Формирование и перспективы развития экспортного потенциала и импортных потребностей экономики Таджикистана. Возможности улучшения международной производственной специализации Таджикистана.

Личный вклад соискателя в исследование. Личный вклад автора заключается в его непосредственном участии на каждом этапе исследования: от обоснование актуальности, постановки целей и задач, формулировки теоретических и методических положений, рекомендации и выводы диссертационного исследования до отражения его результатов в научных публикациях и докладах на конференции. Личный вклад автора подтверждает введение в научный оборот понятие «динамичная открытая экономика», который раскрывает воспроизводственные процессы и реализации экономических интересов страны в рамках региональной экономической интеграции. Личное участие автора в получении результатов исследования заключается в системном исследовании линейной и нелинейной модели интеграции в условиях перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству и сопряжение интересов динамичного развития экономики Республики Таджикистан и интеграционных группировок, а также в разработке механизма взаимного влияния индустриализации на экспортный потенциал Республики Таджикистан в аспекте участия страны в региональных интеграционных объединениях в целях динамичного развития национальной экономики.

Апробация работы и реализация результатов исследования. Результаты исследования и основные положения диссертационной работы представлялись и получили положительную оценку на ряде международных, республиканских и вузовских научно-теоретических и научно-практических конференциях, и семинарах (2012-2024 гг.) в Республике Таджикистан.

Публикации по теме диссертации. По исследовательским материалам диссертации автором опубликовано 62 научных работ, в том числе 5 монография объёмом 61,25 п.л. (из них авторский 25,72 п.л.), 1 статья в SCOPUS и 24 статьи в изданиях, рецензируемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан, общим объёмом 16,1 п.л.

Структура и объём диссертационной работы. Диссертация состоит из введения, пять глав, содержащие 15 параграфов, заключение и библиографический список. Работа изложена на 417 страницах, 42 таблицы, 37 диаграмм и 62 рисунка. Библиографический список включает 368 наименований.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертационного исследования, оценивается степень её разработанности, определены объект и предмет исследования, его цели и задачи, теоретические и методологические основы, рабочая гипотеза, научная новизна, пункты выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость.

В первой главе диссертационного исследования «Концептуальные подходы исследования и современные тенденции развития региональных интеграционных процессов» на основе метода системного подхода изучены теории, методологии исследования и модели интеграционного взаимодействия государств в условиях перехода от однополярного к многополярному миру, выявлены закономерности и тенденции развития торгово-экономических блоков в условиях глобализации и регионализации.

В диссертационном исследовании отмечается, что международная экономическая интеграция - процесс объединения национальных экономик в рамках мирового экономического порядка, включающий в себя сокращение торговых барьеров, установление единой валюты, совместные торговые соглашения и сотрудничество в области финансов и инвестиций. Интеграция в условиях перехода от однополярного мира к многополярному представляет собой сложный и многогранный процесс.

Диссертант отмечает, что в современных условиях многополярный мир характеризуется наличием нескольких сильных и влиятельных государств и их группировок, которые имеют значительные политические, экономические и военные ресурсы. В таком мире нет явного господства одной суперсилы, а власть распределена между различными участниками. Исходя из этого, международная интеграция государств включает различные формы сотрудничества, такие как экономические интеграционные блоки, политические и военные альянсы, культурные обмены, совместное решение социальных вопросов стран, входящих в интеграционное объединение. Подобные интеграционные процессы служат укреплению взаимовыгодных отношений между государствами и повышению их экономической, политической и военной мощи.

В диссертации показано, что многополярный мир создает необходимость для государств развивать сотрудничество и интеграцию, чтобы усилить свое положение на мировой арене. Интеграция позволяет государствам объединять свои ресурсы и силы для получения преимуществ в конкуренции с другими полюсами мира.

С другой стороны, и сама международная интеграция государств способствует становлению многополярного мира. Интеграционные блоки, такие как Европейский союз, ШОС или БРИКС, вынужденно создают альтернативные полюса в мировой политике и экономике, выступают сообща в решении глобальных проблем и противостоят гегемонии одного государства.

Связь между международной интеграцией государств и многополярным миром заключается в том, что интеграция может быть инструментом для укрепления позиции государств в многополярной системе и одновременно приводить к разнообразию и многообразию политических и экономических центров власти.

В диссертации рассмотрены семь моделей интеграционного взаимодействия государств, принятых в рамках ЕЭК. Каждая из моделей находит применение среди мировых интеграционных объединений, в соответствии с их целями и особенностями интеграционного взаимодействия. Международные

статистические данные свидетельствуют о том, что все рассмотренные модели повышают интеграционный потенциал стран-участниц, способствуют созданию эффективных производственных цепочек, передаче или продаже инновационных технологий странам-участницам, помогают вовлекать в производственный процесс наиболее квалифицированную или дешевую рабочую силу из стран-участниц, создавать проекты совместного финансирования с использованием как совместных банковских организаций, так и государственно-частного партнерства.

В диссертационной работе подчеркивается, что интеграционное сотрудничество между странами в условиях формирования многополярного мира способствует динамичному развитию экономики и увеличению объема торговли.

Интеграционное сотрудничество тесно связано с торговой политикой страны, поскольку оно предполагает установление особых отношений между участвующими государствами для создания общего рынка. Торговая политика страны также оказывает влияние на интеграционное сотрудничество путем использования торговых соглашений, как инструмента для достижения экономических интересов данной страны в рамках интеграционного союза.

В первой главе диссертационного исследования поддерживается концептуальный подход, существующий в экономической литературе, что внешнеторговая политика страны непосредственно влияет на интеграцию национальных предприятий в мировое экономическое пространство двумя основными способами. Во-первых, торговая политика может способствовать возрастанию стоимости ресурсов, вовлекаемых в интеграционные связи, а высокие тарифы на промежуточные товары в системе международного разделения труда, делают страны менее привлекательными для глобальных инвестиций и наносят ущерб локализации производственных процессов. Во-вторых, неблагоприятные условия доступа на рынок ставят предприятия специализирующихся на сборке готовой продукции, в зависимое положение при распределении готовой продукции среди потребителей на мировом и региональном рынках.

Современное мировое хозяйство характеризуется формированием и развитием торгово-экономических блоков, которые объединяют группы стран с целью улучшения торговых отношений и сотрудничества в сфере экономики.

Одной из главных тенденций формирования таких блоков является регионализация мировой экономики. В рамках этого процесса страны, находящиеся в одном регионе, объединяются для совместного решения проблем и достижения взаимных экономических выгод. Такие региональные блоки как, например, Европейский союз или Ассоциация государств Юго-Восточной Азии, создаются для свободной торговли и обмена товаров и услуг, а также движения капитала между своими членами.

В диссертационной работе показано, что важной тенденцией современного процесса глобализации является формирование транснациональных блоков. Эти блоки объединяют страны из разных регионов мира с целью укрепления их

экономических отношений в формирующемся многополярном мире. Примеры таких блоков включают в себя Трансатлантическое торговое и инвестиционное партнерство между США и ЕС (которое приостановлено с 2017 года), а также общий рынок МЕРКОСУР, который включает в себя страны Южной Америки. Международные интеграционные блоки стран направлены на объединение нескольких стран, входящих в данное объединение, в общий рынок с постепенной отменой тарифных и нетарифных ограничений.

Как показало диссертационное исследование, международная торговля является одним из основных элементов интеграции в международные блоки. Она способствует увеличению обмена товарами, услугами и капиталом между странами, стимулирует экономический рост, содействует развитию технологий и повышению уровня жизни.

Развитие международной торговли продолжает оставаться одним из базовых и основных аспектов современной глобализации, способствуя увеличению объема товаров и услуг, которые перемещаются через границы различных стран в интересах многополярного мирового порядка. Это происходит благодаря снижению торговых барьеров, таких как таможенные пошлины и квоты на импорт, а также развитию технологий, которые облегчают международную торговлю в рамках интенсивно формирующихся торгово-экономических блоков, определяющих особенности современных региональных интеграционных процессов.

В диссертации отмечается, что развитие внешней торговли в постсоветской Центральной Азии имеет несколько особенностей:

1. Главным экспортным товаром для стран Центральной Азии являются энергоносители, в основном нефть и газ. Например, Туркменистан является одним из крупнейших производителей и экспортеров природного газа в мире. Другие страны также имеют значительные запасы нефти и газа.

2. Регион Центральной Азии имеет географически выгодное положение в центре Евразии, что открывает ему возможности для развития транзитных торговых маршрутов. Один из примеров такого маршрута - Международный транзитный коридор «Европа-Кавказ-Азия» (TRASECA), который проходит через Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан.

3. Внешняя торговля Центральной Азии хорошо развита с Россией и Китаем. Россия является крупнейшим торговым партнером для всех стран региона, а Китай активно увеличивает свои инвестиции и торговые связи с Центральной Азией в рамках своей инициативы «Один пояс, один путь».

Вместе с тем, по мнению диссертанта, внешняя торговля в Центральной Азии ограничена неразвитостью инфраструктуры и низким уровнем диверсификации экспорта. В основном экспортируется сырье, в том числе текстиль, металлы, а также сельскохозяйственные продукты. Это ограничивает экономическое разнообразие и устойчивость региона в условиях перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству.

Несмотря на то, что конечной целью режима свободной торговли является глобальное участие, он также поощряет региональную интеграцию.

Региональная интеграция - это процесс объединения нескольких государств в рамках региональной организации с целью облегчения экономического сотрудничества и интеграции. Это может включать создание регионального рынка, свободного движения товаров, услуг, капитала и людей, а также координацию политик и правил.

Диссертант отмечает, что режим свободной торговли и региональная интеграция не всегда являются безусловно положительными. Их реализация может сталкиваться с такими препятствиями, как протекционистские интересы отдельных стран и использование режима санкций, социальные и экономические неравенства, проблемы взаимной адаптации правил и норм, и потеря национального контроля над отдельными сферами экономики. Поэтому, успешная реализация режима свободной торговли и региональной интеграции требует широкого согласия и сотрудничества между странами-участниками.

В диссертации показано, что экономическая интеграция - это нечто большее, чем просто экономические связи. Экономическая интеграция считается вторым лучшим вариантом для глобальной торговли, где барьеры для свободной торговли не могут быть устранены по ряду политических, экономических и социальных причин.

Именно поэтому в экономической литературе можно обозначить подход к нелинейной интеграции на основе совместного формирования и использования материальной инфраструктуры, в отличие от линейной, где интеграционная динамика основана на расширении эффекта масштаба торговли.

В диссертационной работе показано, что линейная международная экономическая интеграция представляет собой процесс сотрудничества и объединения стран на международном уровне с целью обеспечения более эффективного функционирования экономики. В то же время, преимущество «нелинейной» модели интеграции на практике заключается в том, что она создает благоприятные предпосылки для углубления интеграции производства и расширения инфраструктурного капитала для динамичного развития национальной экономики. На «нелинейный» вектор интеграции указывают документы, координирующие политику в отношении конкуренции, в охране прав интеллектуальной собственности, в движении инфраструктурных инвестиций.

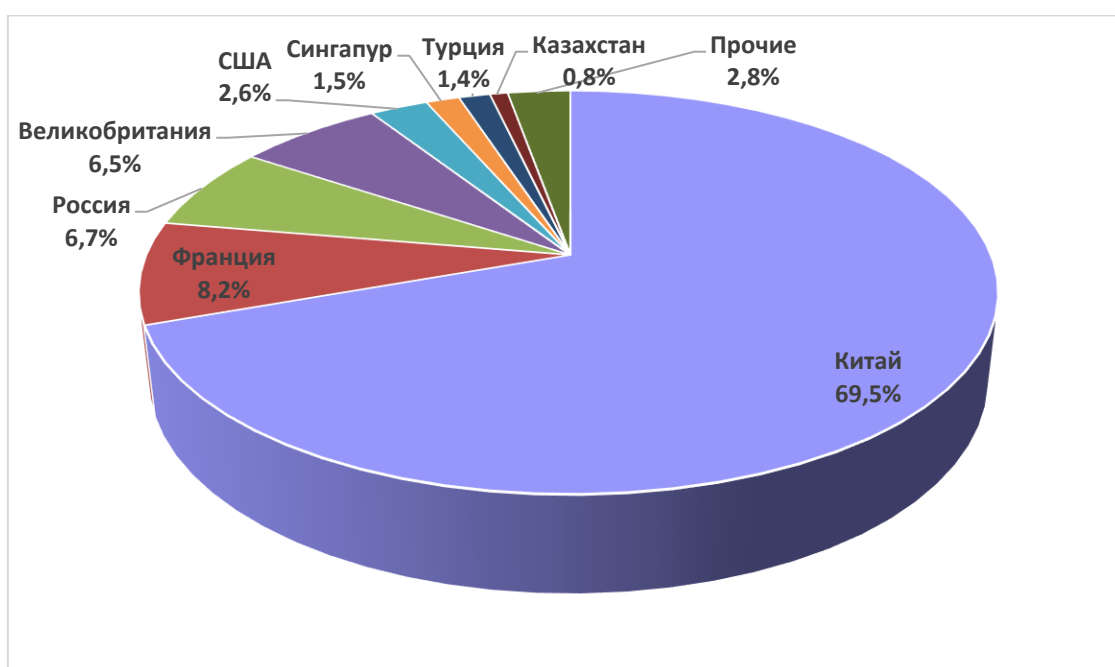
В диссертации обосновывается, что интеграция и инвестиционный климат - это два важных аспекта, определяющих успешность экономического развития страны или региона. Интеграция подразумевает сближение экономических, политических и социальных систем разных государств или регионов с целью укрепления их взаимовыгодного взаимодействия. Инвестиционный климат, в свою очередь, оценивает уровень удобства и привлекательности для иностранных и отечественных инвесторов (наличие стабильной политической ситуации, доступность и прозрачность правовой системы, уровень налогового бремени).

По мнению экспертов ВБ и МВФ, страны Центральной Азии должны работать над улучшением инвестиционного климата. С этой целью в 2021 году

Центральная Азия осуществила в общей сложности 13 реформ в рамках исследования Всемирного банка «Ведение бизнеса 2021».

В докладе Всемирного Банка о ведении бизнеса в 2022 г. подчеркиваются успехи Республики Таджикистан. «Осмотрительная денежно-кредитная политика Таджикистана и повышение обменного курса способствовали достижению самого низкого уровня инфляции в регионе, при этом инфляция потребительских цен снизилась до 4,2%,² отмечается в докладе.

Основными стратегическими целями Таджикистана являются энергетическая независимость, транспортная доступность, продовольственная безопасность и ускоренная индустриализация. Таджикистан получил значительную выгоду от инфраструктурных проектов, поддерживаемых правительством Китая. На рис.1. приведена структура ПИИ, поступающих в Таджикистан, в разрезе стран в 2022 г.

Рисунок 1. - Структура ПИИ Республики Таджикистан в 2022 г.

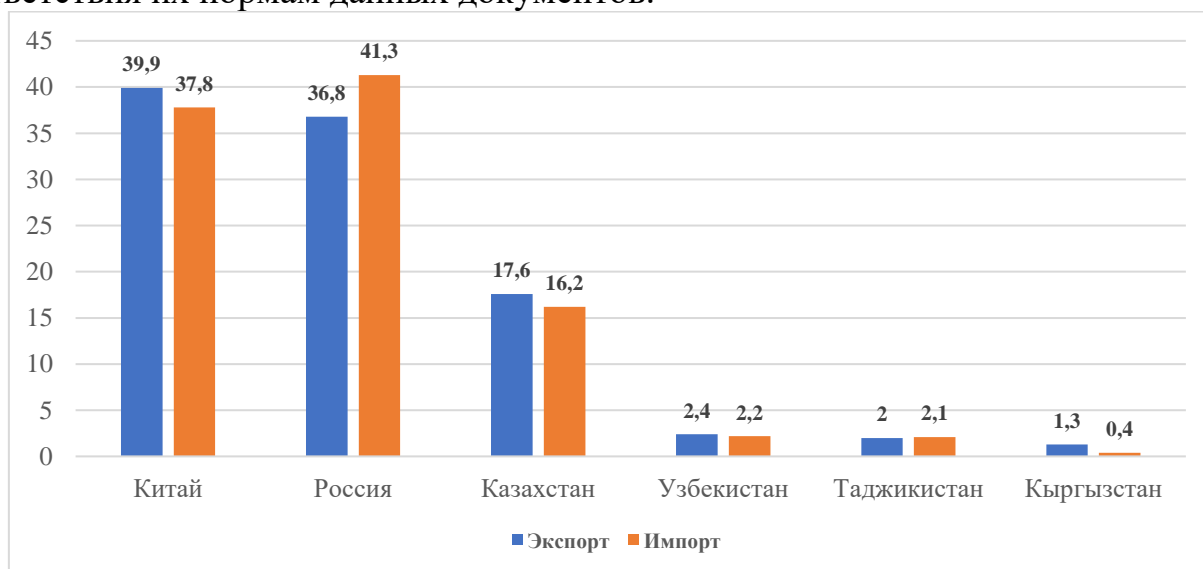
Источник: составлено автором по: Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан. - Душанбе, 2023. – С. 574.

Наибольшая часть ПИИ принадлежит Китаю (69,5%), так как Китай способствует торгово-экономической интеграции стран Центральной Азии, опираясь на транспортное и торговое сотрудничество между странами в рамках доктрины «Один пояс - один путь». Однако, КНР взаимодействует индивидуально с каждой из стран Центральной Азии, не ставя задачу интегрировать эти страны между собой, что также является особенностью нелинейной интеграции. Достаточно высокий объем инвестиций в экономику Таджикистана осуществляют такие страны, как Франция (8,2% от общего объема ПИИ), Россия (6,7%), Великобритания (6,5%).

² World investment report 2022 <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2022>

В диссертации отмечено, что важным аспектом развития региональных интеграционных процессов является интеграция Таджикистана в рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). Отличие ШОС от других региональных образований на территории бывшего СССР состоит в том, что помимо некоторых стран СНГ в неё входит Китай. Помимо того, ШОС имеет соглашения о партнёрстве с ООН, СНГ, ОДКБ, ЕврАзЭС и АСЕАН.

ШОС - это наднациональная организация, имеющая свою структуру, нормативно-правовую базу. Основными документами, в соответствии с которыми ШОС ведет свою интеграционную деятельность, являются Шанхайская конвенция и Хартия ШОС. Все остальные договоры, соглашения, меморандумы и декларации подписываются странами только в случае соответствия их нормам данных документов.

Рисунок 2. – Доля стран-участниц во внутренней торговле ШОС, в %

Источник: составлено автором по данным официального сайта UNCTAD <https://unctad.org/statistics>

Как показывают данные рис. 2, наибольший объем торгового оборота в рамках ШОС приходится на долю Китая, России и Казахстана, а наименьший объем приходится на долю Кыргызстана. В диссертационной работе подчеркивается, что экономическое и интеграционное взаимодействие стран-членов ШОС - это современный пример нелинейной интеграции в направлении реализации их экономической стратегии и экономической независимости. В этой модели интеграции главное место занимают вопросы создания экономических основ не только для реализации интеграционного потенциала самого объединения, но и сглаживанию разногласий среди стран-участниц, а в перспективе - превращению ее в мощный мировой политический и экономический центр.

В первой главе диссертационной работы сделан акцент на том, что страны Центральной Азии имеют значительный экономический потенциал благодаря своим природным ресурсам, географическому положению и человеческому капиталу. Однако полное осуществление этого потенциала требует дальнейшего развития инфраструктуры, стимулирования инвестиций и улучшения условий

для торговли и экономического сотрудничества с другими регионами, что связано с особенностью нелинейной интеграции.

В то же время, элементы линейной экономической интеграции в Центральной Азии связаны с особенностями развития торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве, которые определяются историческими, географическими и экономическими факторами:

- постсоветское пространство продолжает испытывать последствия распада Советского Союза и перехода к рыночной экономике. Это создает различия в экономическом развитии и институциональной структуре стран, что затрудняет процесс торговой интеграции;

- Центральная Азия находится в центре Евразии и является пересечением различных культурных и экономических зон, что создает потенциал для развития трансграничной торговли и интеграции между странами региона. Однако географическая изоляция и отсутствие выхода к морю ограничивают возможности экспорта и импорта товаров;

- страны, которые борются за влияние в регионе, например, Россия, Китай, Европейский союз, США и другие страны, играют значительную роль в торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и в Центральной Азии. Они предоставляют финансовую помощь, инвестиции и техническую поддержку для развития экономики региона.

В диссертационной работе отмечается, что особенности развития торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве Центральной Азии характеризуются следующим образом:

1. Высокая степень взаимозависимости экономик стран региона, что связано с историческими, культурными и экономическими связями между этими странами.

2. Создание на постсоветском пространстве и в Центральной Азии различных интеграционных организаций, таких как СНГ, Евразийский экономический союз, Шанхайская Организация Сотрудничества и др., деятельность которых способствуя укреплению экономических связей между странами региона и содействуя развитию торговли и инвестиций, в то же время отражает реализацию интересов интегрирующих стран в условиях перехода от однополярного к многополярному мировому порядку.

3. Важным аспектом торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и в Центральной Азии является участие стран региона в международных торговых блоках и организациях, таких как Всемирная торговая организация (ВТО). Это позволяет странам региона активно участвовать в мировой экономике и повышать свою конкурентоспособность.

4. Процесс торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и в Центральной Азии также включает в себя усиление торговых связей с другими регионами мира, в том числе с Европой, Азией, Ближним Востоком и Африкой. Это способствует расширению рынков сбыта для продукции стран региона и обеспечивает доступ к новым технологиям и инновациям.

В диссертации сделан вывод, что несмотря на ряд положительных тенденций, процесс торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и в Центральной Азии, сталкивается с рядом проблем и вызовов, таких как дисбалансы во внешнеторговых отношениях, недостаточно развитая инфраструктура. Для успешного развития торгово-экономической интеграции в регионе необходимы активизация совместных усилий со стороны стран-участниц и укрепление взаимовыгодного сотрудничества.

Во второй главе - «Степень интегрированности экономики Республики Таджикистан в мировые и региональные рынки: оценка и возможности», рассмотрены вопросы реализации экономических интересов Таджикистана в интеграционных торгово-экономических блоках, проведен анализ уровня доступности финансовых услуг и финансовой интеграции, рассмотрены отдельные аспекты гармонизации национальной финансовой инфраструктуры, как закономерности современных региональных интеграционных процессов.

В диссертации отмечается, что одной из форм линейной интеграции является торговля и экономическое сотрудничество между развитыми и развивающимися странами, при котором развитые страны предоставляют доступ к своему рынку для товаров и услуг развивающихся стран, сокращают таможенные пошлины и препятствия для экспорта, а также оказывают финансовую и техническую поддержку для укрепления экономик развивающихся стран.

В рамках нелинейной интеграции развитые страны могут оказывать помощь развивающимся странам в области инфраструктуры, включая строительство дорог, мостов, аэропортов и энергетических систем. Такие инвестиции способствуют развитию и росту экономики, создают новые возможности для бизнеса и туризма, а также содействуют улучшению условий жизни населения.

При взаимодействии с различными интеграционными блоками Республика Таджикистан использует преимущества как линейной, так и нелинейной интеграции. В настоящее время Республика Таджикистан входит в следующие экономические интеграционные блоки: СНГ, ШОС, ОЭС.

Страны СНГ имеют естественную обоюдную заинтересованность друг в друге. СНГ является рамочной организацией, направленной на развитие экономического и торгового сотрудничества между странами-участницами. Страны участницы тесно сотрудничают друг с другом, осуществляют взаимные поставки товаров и услуг, проводят совместные проекты.

В рамках СНГ существует также свобода передвижения граждан и трудовая миграция. Это означает, что граждане одной страны могут свободно работать в другой стране-участнице, получать образование и получать другие выгоды. Кроме того, для стран-участниц рынок СНГ является не только привлекательным, но и иногда безальтернативным с экономической точки зрения.

В составе СНГ Таджикистан участвует в обмене товаров и услуг с другими государствами-членами, что способствует развитию внешней торговли страны.

Кроме того, в рамках СНГ проводятся консультации и взаимопомощь по различным вопросам, таким как транспорт, энергетика, сельское хозяйство и др. По итогам 2023 года рост объема внешней торговли Таджикистана отмечается со следующими странами СНГ: с Туркменистаном – в 4,2 раза, с Россией – 41,9%, Белоруссией – 38%. С Азербайджаном, Арменией, Молдовой, Кыргызстаном и Украиной отмечено значительное снижение товарооборота за этот период.

Интересы Таджикистана в СНГ включают в себя укрепление экономических связей, обеспечение безопасности и стабильности в регионе, развитие гуманитарного сотрудничества и активное участие в политическом диалоге с другими странами-членами. Однако в условиях перехода от однопольного к многопольному мировому хозяйству, страны СНГ сталкиваются с замедлением роста, высокой инфляцией, дефицитом бюджета, долговым кризисом, недостаточным развитием частного сектора, инноваций и инфраструктуры, зависимостью от сырьевого экспорта и внешних шоков. Эти проблемы мешают повышению конкурентоспособности, диверсификации экономики и обеспечению устойчивого развития.

Поэтому Таджикистан стремится реализовать свои цели в таких нелинейных моделях интеграционных объединений, как ШОС и ЦАРЭС, где главное внимание в процессе интеграции уделяется вопросам развития инфраструктуры.

В диссертации отмечено, что важной отличительной особенностью интеграционного проекта ЦАРЭС является «привязка» международных финансовых организаций к его реализации, в отличие от других существующих интеграционных объединений в Центральной Азии (СНГ, ЕАЭС, ШОС), взаимодействие в рамках которых осуществляется преимущественно на правительственном уровне.

Таджикистан с 1992 года является также участником ОЭС (региональной межгосударственной экономической организации, образованной в 1985 году странами Средней Азии и Ближнего Востока). Во взаимоотношениях стран ОЭС преобладают экономические составляющие. В 2022 г. объем торговли Таджикистана со странами ОЭС приходился: на Казахстан (37,5%) и Турцию (26,3%), за ними следовали Кыргызстан (10,2%), Туркменистан (7,5%), Афганистан (6,1%), Узбекистан (5,5%), Иран (3,5%), Пакистан (1,9%) и Азербайджан (1,5%)³.

В рамках ШОС Таджикистан импортирует различные категории товаров, такие как продукты питания, медицинские товары, электроника, автотранспортные средства, строительные материалы и другие товары. Китай является главным торговым партнером Таджикистана среди стран ШОС. Таджикистан импортирует из Китая широкий спектр товаров, включая электронику, строительные материалы, текстиль, автотранспортные средства.

В диссертационном исследовании отмечается, что в условиях формирующегося многополярного мирового устройства, Стратегия

---

³ Торговый Портал Таджикистана <https://tajtrade.tj/menu/28?l=ru>

экономического развития ШОС на период до 2030 г. основывается, прежде всего, на таких принципах интеграции стран-участниц, как оказание взаимной помощи для поддержки интеграции в мировую и региональную экономику и минимизация негативных последствий глобализации и мировых финансово-экономических кризисов для национальных экономик.

Участие Таджикистана в региональных интеграционных блоках основано на следующих преимуществах различных моделей интеграции для динамичного развития экономики страны (таблица 1).

Таблица 1. - Преимущества линейной и нелинейной экономической интеграции для динамичного развития экономики Таджикистана*

Преимущества линейной интеграции	Преимущества нелинейной интеграции
Региональная интеграция позволяет национальным компаниям получить доступ к более широкому региональному рынку, что увеличивает возможности для экспорта товаров и услуг, что способствует увеличению объема производства и доходов таджикской экономики	Участие в интеграционных проектах и создание благоприятной экономической среды способствуют привлечению иностранных инвестиций в Таджикистан. Рост инвестиционной активности способствует развитию новых отраслей и модернизации инфраструктуры страны
Участие страны в интеграционных блоках способствует снижению таможенных пошлин, упрощению торговых процедур и созданию единых правил для международной торговли	Участие в интеграционных блоках предоставляет стране доступ к технической поддержке и развитию со стороны других стран-членов и международных организаций. Международная техническая поддержка способствует развитию сельского хозяйства, энергетики, транспорта и других важных секторов экономики Таджикистана
	Интеграция Таджикистана в региональные блоки повышает конкурентоспособность отдельных отраслей экономики, стимулируя инновации и модернизацию производства.

*Источник: составлено автором

В диссертации отмечается, что участие Таджикистана в региональных интеграционных блоках способствует динамичному развитию национальной экономики, на основе роста ее открытости, привлечению инфраструктурных инвестиций, развитию торговли и повышению конкурентоспособности на международном и региональном рынках.

Анализируя участие Таджикистана в международных интеграционных блоках в настоящее время, следует отметить, что наиболее продуктивным является участие в ШОС, которое опирается на широкую программу сотрудничества в торго-

инвестиционной, промышленной, банковско-финансовой, аграрной, энергетической, таможенной и различных других важных сферах. Участие в СНГ и ОЭС является менее плодотворным, особенно по сравнению с ШОС, однако у интеграционного блока ОЭС имеется потенциал для развития.

Сотрудничество Республики Таджикистан с международными финансовыми организациями, такими как Всемирный банк и МВФ, способствует получению финансовой и технической поддержки по развитию платежной инфраструктуры. Меры, предпринимаемые ЦАРЭС, имеют целью укрепить финансовую интеграцию стран Центральной Азии и стимулировать их экономический рост и развитие.

Евразийский банк развития (ЕАБР) активно участвует в различных проектах в Таджикистане, направленных на поддержку экономического развития и социальной стабильности страны. Совокупный эффект от деятельности ЕАБР в Таджикистане в три раза превышает объем инвестиций Банка в страну за период реализации страновой стратегии. Инвестиции ЕАБР в экономику Таджикистана составят в период до 2026 г. до 150 млн. долларов США. По прогнозам экспертов ЕАБР, при среднегодовом темпе роста ВВП на 6,6%, совокупный темп роста инвестиций составит 44,8%.⁴

По мнению диссертанта, сотрудничество Республики Таджикистан с Азиатским банком развития свидетельствует о том, что сотрудничество расширяется и постепенно ощущается эффективность этих взаимоотношений. Целью данного сотрудничества является создание надежной, эффективной, действенной и экономически интегрированной инфраструктуры для содействия экономическому развитию страны. За годы сотрудничества Таджикистана и АБР значительный объем финансовых ресурсов Азиатского банка развития был направлен на развитие транспортной инфраструктуры, наращивание человеческого потенциала, и достижение надлежащего уровня управления (рис.3).

Рисунок 3. – Объем инвестиций АБР в экономику Таджикистана, млн долл.

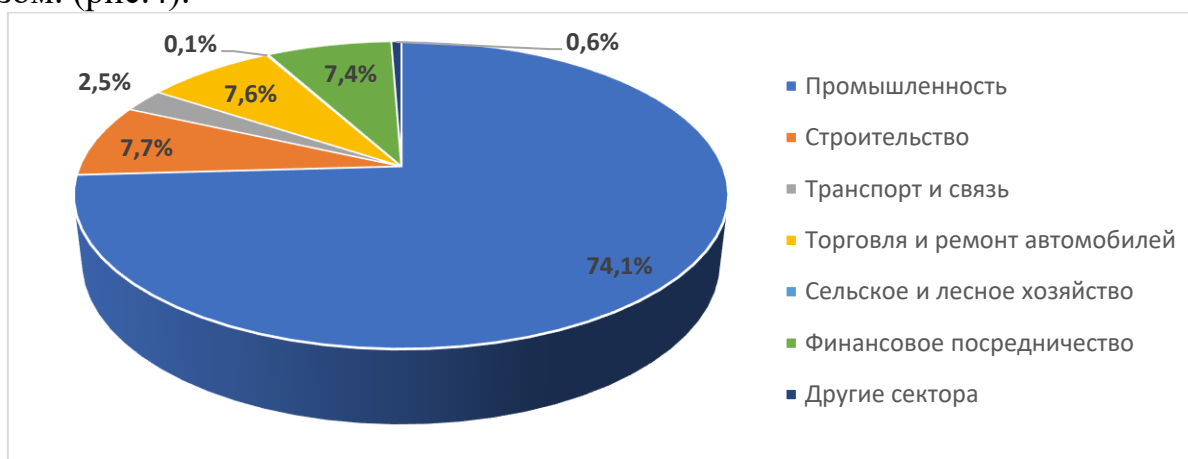
Источник: составлено автором на основании Таджикистан и АБР: 25 лет сотрудничества. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/857536/tajikistan-adb-25-years-partnership-ru.pdf>

⁴Страновая стратегия ЕАБР по Республике Таджикистан на 2022-2026 годы https://eabr.org/upload/230222_A4_blok_Tajikistan_RGB.pdf

В диссертации отмечено, что участие иностранного капитала через кредиты и займы открывает новые возможности для развития экономики, включая финансирование проектов, развитие предприятий и стимулирование экономического роста.

Начиная с 2019 г. по настоящее время драйвером экономического роста Таджикистана, по данным статистики, послужила промышленность. Добывающие отрасли часто требуют значительных инфраструктурных инвестиций. Правительство вкладывает средства в развитие дорог, железных дорог и энергетической инфраструктуры. Привлечение прямых иностранных инвестиций в добывающие отрасли экономики требует комбинации различных стратегий и усилий со стороны государства, что при успешной реализации может существенно способствовать повышению эффективности производства в добывающих отраслях развитию экономики и созданию новых рабочих мест.

Структура прямых иностранных инвестиций в различные отрасли экономики Республики Таджикистан в 2022 году выглядела следующим образом. (рис.4).

Рисунок 4. - Структура прямых иностранных инвестиций в различные отрасли экономики Республики Таджикистан в 2022 г.

Источник: составлено автором по: Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан. - Душанбе, 2023. – С. 575.

В начале 2023 года от общего объема поступивших иностранных инвестиций в Таджикистан из стран СНГ и других стран-партнеров основная часть пришелся на сектор финансовых услуг - 52,7%, обрабатывающей и горнодобывающей отраслей промышленности – 33,2%, строительства - 7,1%, транспорта и связи – 1,5% и на долю других отраслей 5,5%.

В диссертационном исследовании показано, что основными факторами для привлечения инвесторов в экономику Таджикистана в условиях нелинейной модели интеграции являются следующие:

- устойчивая макроэкономическая ситуация, низкая инфляция;
- стабильность политической обстановки и низкие политические риски;
- целевая установка на развитие транспортных сетей, коммуникационной и энергетической инфраструктуры и прочие основные виды инфраструктуры;

- наличие природных ресурсов, способствующих развитию добывающей промышленности или секторов, связанных с энергетикой и пищевой промышленностью;

- благоприятные условия торговли, наличие договоров о свободной торговле и транзитный доступ к рынкам других стран;

- наличие квалифицированной и образованной рабочей силы.

Проведенная в диссертации оценка степени интегрированности экономики Республики Таджикистан в мировые и региональные рынки, показывает необходимость снятия ряда ограничений и упрощение системы доступа иностранных инвесторов и их капиталов в экономику страны, что объясняется необходимостью привлечения иностранных инвестиций для финансирования долгосрочного и динамичного экономического роста страны.

В третьей главе диссертационного исследования - «Направления интеграции Республики Таджикистан в торгово-экономические блоки: перспективы и сопряжение с национальными целями развития» рассматриваются вопросы динамичного развития национальной экономики, как материальной основы обеспечения интересов страны в интеграционных группировках, дана оценка роли интеграционных объединений в обеспечении продовольственной и энергетической безопасности страны, и показана необходимость и важность участия Республики Таджикистан в расширении транспортно-коммуникационных возможностей интеграционных объединений.

В рамках Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года ставится задача превращения национальной экономики страны в динамичную конкурентоспособную систему, создающую благоприятные условия для ее стабильного развития и устойчивая к воздействию внешних шоков. В Программе среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2021-2025гг. (ПСР 2021-2025) в качестве интенсивного сценария развития намечено достижение среднегодового темпа экономического роста на уровне 7-10%. Доля частных инвестиций в ВВП прогнозируется на уровне 10%. В этот период среднегодовой рост промышленного производства будет обеспечен на уровне 15-17%.

Проведенный в диссертационном исследовании анализ реальной ситуации и имеющихся возможностей показывает, что для достижения стратегических целей, изложенных в ПСР 2021-2025 и поддержания макроэкономической стабильности, а также для обеспечения динамичного развития национальной экономики, из трех сценариев - кризисный, реалистичный, интенсивный, приемлемым является последний сценарий, так как Таджикистан обладает дополнительным потенциалом развития, и его реализация заложит фундамент для достижения показателей в рамках этого сценария.

В диссертации отмечается, что для сопряжения национальных целей развития страны с перспективами и направлениями интеграционных объединений, в которых участвует Республика Таджикистан, а также для обеспечения динамичного развития национальной экономики необходимо решать следующие задачи:

1. Обеспечение устойчивых и относительно высоких темпов экономического роста за счет ускоренной индустриализации с целью «догоняющего развития» в условиях усиления международной конкуренции.

2. Снижение зависимости от импорта стратегических и продовольственных товаров, а также от сырьевой ориентации экспорта путем реализации политики селективного импортозамещения и экспортоориентирования. В этом контексте необходимо использовать инструменты умеренного протекционизма, который, конечно, не соответствует интересам стран участников интеграционной группировки.

3. Усиление мер реализации превентивной политики и повышение устойчивости экономики для снижения влияния внешних отрицательных факторов на национальную экономическую систему.

4. Широкое привлечение иностранных инвестиций, в том числе и в рамках интеграционных объединений, с использованием преимуществ специализации и производственной кооперации. Внешние ресурсы для Таджикистана необходимы для реализации политики укоренной индустриализации и конечной переработки продукции, то есть получения высокой добавленной стоимости.

5. Вхождение в единую транспортную артерию на равных условиях с другими странами интеграционного объединения и создание единой цепочки поставок и логистики. Это требует направления больших ресурсов в транспортное строительство в рамках интеграционного объединения.

6. Расширение торговли и достижение показателей, характеризующие интенсификацию торговли не только внутри интеграционной группировки, но также экспортную ориентацию единого экономического пространства в целом.

7. Формирование активных и развитых институтов, направленных на повышения потенциала и мощи интеграционного объединения, способные предотвращать внешние шоки, усиливающие самоорганизацию национальной экономической системы и ее сбалансированное развитие.

Обобщенный в диссертации международный опыт регулирования аграрного сектора для достижения продовольственной безопасности, включает в себя комплекс следующих мер: контроль производства и поддержка цен; выдача льготных кредитов производителям; выдача экспортных субсидий.

Важной характеристикой продовольственной безопасности стран мира является индекс продовольственной безопасности. В диссертации, на примере стран ЦАРЭС показано (табл.2), что улучшение доступа к финансированию и кредитам для сельскохозяйственных предприятий, может способствовать устойчивости аграрного сектора ЦАРЭС в целом. Обосновано, что в условиях региональной интеграции, международные банки и микрофинансовые институты могут активизировать свою деятельность для предоставления заемных средств для закупки семян, удобрений и оборудования, а также для ускоренного развития инфраструктурных отраслей.

Таблица 2. – Рейтинг стран, входящих в ЦАРЭС, по уровню продовольственной безопасности в 2022 г.*

Место в рейтинге	Страна	Ценовая доступность	Доступность ресурсов	Качество и безопасность	Природные ресурсы и устойчивость	Итого
32	Казахстан	65,4	78,0	67,2	76,3	72,1
66	Азербайджан	62,6	58,0	59,1	38,2	82,3
78	Узбекистан	53,8	51,3	65,1	55,4	49,3
71	Кыргызстан	64,1	66,6	60,5	71,3	57,9
75	Таджикистан	51,6	51,1	55,9	45,9	53,1
111	Афганистан	37,8	46,4	36,9	42,7	40,1
25	Китай	54,5	86,4	79,2	72,0	74,2
68	Грузия	57,2	66,8	57,3	54,7	59,5
54	Иран	61,8	62,0	63,4	59,7	64,8
60	Монголия	60,0	59,8	61,9	64,9	61,5
76	Пакистан	54,7	63,0	55,7	42,2	52,6
49	Турция	61,2	58,4	65,3	78,5	65,3

***Источник:** составлено автором на основании Глобального индекса продовольственной безопасности (GFSI) <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

Один из операционных кластеров Стратегической рамочной программы ЦАРЭС до 2030 года (ЦАРЭС-2030) включает в себя сельское хозяйство, наряду с управлением водными ресурсами. Несколько других операционных кластеров ЦАРЭС-2030 охватывают различные аспекты продовольственной безопасности. Для этой цели Банк Азиатского развития (АБР) готов финансировать техническую помощь и инвестиционные проекты, связанные с развитием сельского хозяйства или продовольственной безопасностью, которые уже начали осуществляться.

С целью увеличения объема экспорта электроэнергии из Таджикистана в страны Центральной и Южной Азии реализуется региональный проект по передаче электроэнергии CASA-1000, в котором участвуют Таджикистан, Кыргызстан, Афганистан, Пакистан. Преимущества данного проекта для Таджикистана значительны. Страна производит одни из самых чистых видов электроэнергии в мире, при этом гидроэнергетика составляет более 90% от общего объема выработки. Правительство Таджикистана планирует продолжать наращивать производство экологически чистой электроэнергии, а к 2030 году его национальные электростанции доведут общую установленную мощность до 10000 МВт.

Благодаря проекту CASA-1000 Таджикистан получит инфраструктурные возможности для расширения экспорта электроэнергии, а также ряд преимуществ для национальной экономики (таблица 3) в виде развития социальной инфраструктуры в сельской местности, улучшения качества электроснабжения в сельской местности, снижения молодежной безработицы.

Таблица 3. - Преимущества от реализации проекта CASA-1000 для экономики Таджикистана*

Преимущества	Содержание преимущества
Диверсификация экспорта электроэнергии и увеличение дохода	Проект снизит зависимость от одного рынка при экспорте электроэнергии, позволит экспортировать ее избытки в соседние страны, увеличить доходы от продажи энергии за рубеж и укрепит национальной энергетической отрасли
Повышение инвестиционной привлекательности	Участие в проекте CASA-1000, может повысить инвестиционную привлекательность страны, привлечь новые инвестиции в различные секторы экономики и будет способствовать экономическому росту страны.
Развитие инфраструктуры	Реализация проекта требует развитие инфраструктуры, который повысит надежность энергоснабжения и содействует к стимулированию роста в смежных отраслях, таких как строительство и транспорт. Инфраструктура, помимо электроснабжения, включает и социальную сферу, водоснабжения и др.
Улучшение качества электроснабжения в сельской местности	Улучшение качества электроснабжения сосредоточено в двух районах страны, охватывающих 60 сельских поселений с населением около 130 000 человек вдоль коридора линии электропередачи в северном, центральном и южном сегментах, особенно в г. Исфара
Снижение безработицы среди молодежи	Целевая поддержка вовлечения молодежи в инфраструктурные проекты, создание новых рабочих мест.

***Источник:** составлено автором по данным Проект CASA – 1000 <https://www.casa-1000.org/>

Таджикистан активно участвует в международной экономической интеграции, вступая в различные торговые и экономические союзы. Это способствует развитию экономики страны и укреплению её позиций на мировом рынке.

В диссертации отмечается, что глобальная экономика и международный обмен товарами и услугами, требуют эффективной и согласованной системы транспорта для обеспечения быстрой и надежной доставки товаров и услуг по всему миру. Единое транспортное пространство в рамках региональных объединений предполагает согласование и гармонизацию правил, стандартов и процедур в области транспорта между странами. Оно упрощает перевозку грузов и пассажиров, снижает издержки и уменьшает время доставки товаров.

Развитие сети мультимодальных коридоров ЦАРЭС является одним из приоритетных направлений работы этой организации. Мультимодальные коридоры представляют собой интегрированные транспортные маршруты, которые объединяют несколько видов транспорта (например, железнодорожный, автомобильный, водный и воздушный транспорт) в единый транспортный коридор для обеспечения эффективной и быстрой доставки грузов. Планы по

модернизации транспортных коридоров вошли в стратегический документ «ЦАРЭС 2030», одобренный всеми странами-участницами.

Таджикистан также участвует в расширении транспортных коммуникаций со странами ШОС, особенно в развитии транспортной инфраструктуры и создании международных транспортных коридоров. В диссертационном исследовании отмечается, что это помогает стране расширять свои транспортные связи с другими странами-участницами и способствует развитию экономики и торговли.

В третьей главе диссертации сделан вывод, что наиболее перспективным направлением развития транспортно-логистической инфраструктуры Таджикистана является объединение транспортно-логистического потенциала стран Центральной Азии, ШОС и ЦАРЭС.

В четвертой главе диссертационного исследования - «Развитие экспортного потенциала промышленности Таджикистана в условиях интеграции торгово-экономических блоков» выявлены и анализированы отраслевые приоритеты экспортного потенциала промышленности, показаны конкурентные факторы и сделана оценка их влияния на развитии экспортного потенциала страны в условиях ускоренной индустриализации в рамках участия Таджикистана в региональных интеграционных процессах.

В диссертации отмечается, что экспортный потенциал, то есть способность страны производить и продавать товары и услуги на мировом рынке, играет важную роль в ее экономическом росте и динамичном развитии национальной экономики.

В диссертации рассмотрен экспортный потенциал гидроэнергетики, горнодобывающей, химической, легкой и пищевой отраслей промышленности Республики Таджикистан, и составлена эконометрическая модель зависимости экономического роста Таджикистана от изменения структуры экспорта страны в условиях региональной экономической интеграции (таблица 4).

Таблица 4. - Данные для эконометрического анализа

Показатель	ВВП в млн дол.	Экспорт электроэнергии, млн дол.	Экспорт минеральных продуктов, млн дол.	Экспорт текстильных материалов и изделий млн дол.	Экспорт недргоценных металлов и изделий из них, млн дол.
2010	5642,179	3,592	54,401	233,222	757,157
2011	6867,116	4,269	152,084	237,725	686,254
2012	7592,983	21,3346	305,0046	265,34	556,225
2013	8506,255	33,2586	174,1336	227,218	388,643
2014	9241,646	43,692	222,757	166,009	243,023
2015	8269,576	48,362	204,141	171,028	231,895
2016	6992,483	51,665	307,197	153,324	225,437
2017	7536,44	53,4796	487,1806	181,81	229,155
2018	7765,014	76,9854	543,9414	226,452	235,413

2019	8301,046	93,1165	459,2325	211,126	217,222
2020	7670,086	56,4233	275,1123	196,232	50,578
2021	8937,766	96,322	488,459	279,326	266,037
2022	10497,14	106,166	895,508	277,929	318,344

Источник: Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан за соответствующие годы / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан

В результате расчетов было получено уравнение множественной регрессии:

$$Y = 8.74 * X_1 + 3.34 * X_2 + 0.42 * X_3 + 6270.48 * DUMMY (1)$$

Полученные результаты можно интерпретировать следующим образом.

- при росте экспорта электроэнергии на 1 млн долларов, ВВП страны возрастает на 8,74 млн. долларов при неизменности других факторов (при сохранении уровня экспорта остальных товаров в рамках интеграционного объединения);

- при росте экспорта минеральных продуктов на 1 млн. долларов, ВВП страны возрастает на 3,34 млн. долларов при постоянстве других факторов в рамках интеграционного объединения;

- при росте экспорта текстильных материалов и текстильных изделий на 1 млн. долларов, ВВП страны возрастает на 0,42 млн. долларов при постоянстве других факторов (так как основную долю экспорта текстильных материалов и текстильных изделий составляет волокно хлопковое, поэтому коэффициент влияния ниже, чем у остальных).

Таким образом, в диссертации сделан вывод о том, что рассмотренные отрасли (гидроэнергетика, производство алюминия, горнодобывающая, легкая и пищевая отрасли промышленности) обладают достаточно высоким экспортным потенциалом. Для реализации этого потенциала необходимо осуществить реконструкцию и техническое перевооружение действующих предприятий, строительство новых предприятий, оптимизировать распределение ресурсов между разными отраслями экономики, улучшить транспортную и производственную инфраструктуру, улучшить профессиональные компетенции персонала.

В диссертационном исследовании обосновано, что ускоренная индустриализация Таджикистана может иметь значительное влияние на создание цепочек добавленной стоимости в рамках интеграционного объединения. Ускоренная индустриализация способствует росту производительности труда и повышению квалификации рабочей силы, что позволяет не только снизить издержки производства, но и увеличить конкурентоспособность продукции на мировом рынке.

Однако, на пути к ускоренной индустриализации существуют ряд проблем и вызовов, таких как недостаток капитала и технологий, слабые институты и бюрократические процессы, нестабильность и высокая зависимость от внешних рынков. Решение этих проблем требует разработки и реализации индустриальной политики, и ее сопряжение с интеграционными региональными процессами.

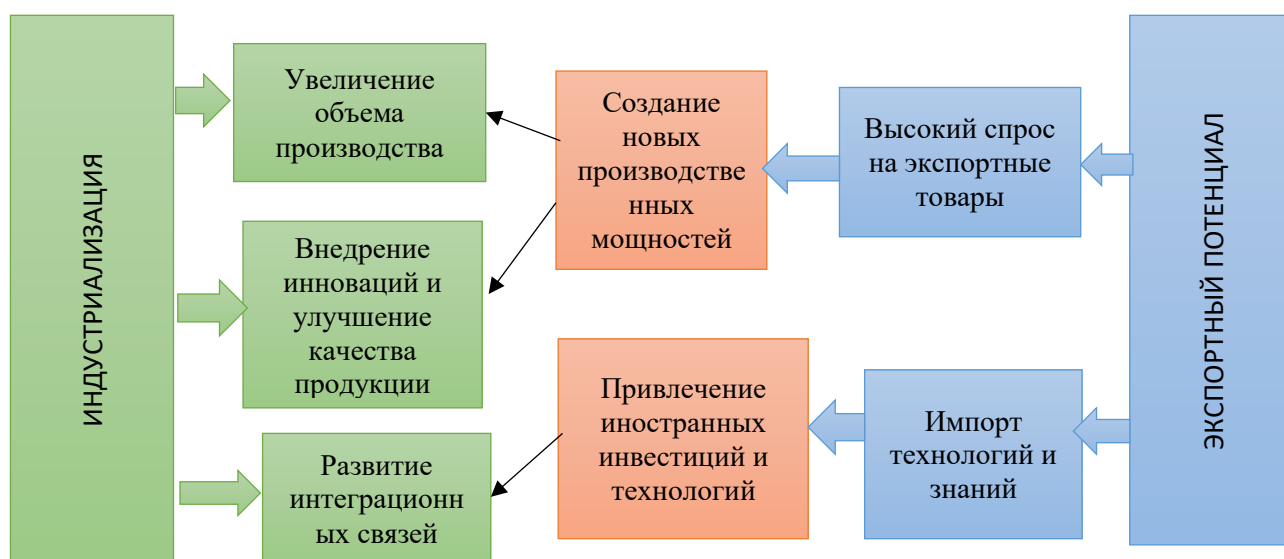
В диссертации показано, что ускоренная индустриализация влияет на экспортный потенциал и роста экспортной активности следующим образом:

- происходит увеличение производства, и благодаря развитию промышленности и расширению производства страна может увеличить объем производимых товаров и услуг;

- индустриализация способствует развитию технологий и повышению качества продукции, а также росту конкурентоспособности страны;

- индустриализация позволяет стране развивать интеграционные связи с другими странами, создавать полноценный внешнеэкономический комплекс.

В свою очередь, политика, направленная на все большую реализацию экспортного потенциала страны, имеет обратное влияние на процесс ускоренной индустриализации (рис.5).

Рисунок 5. - Механизм взаимного влияния индустриализации и экспортного потенциала Республики Таджикистан

Источник: Разработано автором.

В диссертации обосновано, что реализация экспортного потенциала должна быть подкреплена эффективной инфраструктурой, доступом к транспорту и логистической поддержкой. Это поможет обеспечить доставку товаров на международные рынки и повысить конкурентоспособность промышленности Таджикистана. В этом аспекте, эффективной мерой внешнеторговой политики Республики Таджикистан во взаимодействии с торгово-экономическими блоками является формирование и развитие промышленных и инновационных кластеров на базе СЭЗ.

На базе эффективной транспортно-логистической инфраструктуры и СЭЗ, обеспечивается создание новых продуктов и услуг с высокой добавленной стоимостью и развитие более сложных цепочек производства и сбыта товаров в экспортных отраслях национальной экономики. Посредством СЭЗ и технополисов реализуются новые возможности меж/внутри регионального сотрудничества посредством совместных проектов в рамках региональных интеграционных объединений, в частности, в таких направлениях, как зеленая

энергетика, горнодобывающая и текстильная промышленность, производство строительных материалов, цветная металлургия и т.д. и, в конечном счете, реализация четвертой стратегической цели страны - ускоренной индустриализации.

Проведенная в диссертационном исследовании оценка сильных и слабых сторон интеграции Таджикистана в различные интеграционные блоки при помощи SWOT – анализа показала, что участие страны в различных интеграционных блоках играет важную роль в расширении экспортного потенциала промышленности страны.

Таблица 5. - SWOT- анализ участия Таджикистана в различных интеграционных блоках*

(S) сильные стороны	(O) возможности
<p>Геополитическое положение: Таджикистан расположен в центре Центральной Азии и имеет стратегическое значение для международной торговли и транспортных маршрутов</p> <p>Экономический потенциал: Таджикистан обладает значительными природными ресурсами, такими как водные ресурсы и драгоценные металлы. Участие в интеграционных блоках способствует увеличению объема торговли и инвестиций, что способствует экономическому росту и развитию страны.</p> <p>Участие в интеграционных блоках способствует повышению конкурентоспособности национальной экономики, развитию отраслей промышленности и сельского хозяйства, а также улучшению условий жизни населения.</p>	<p>Расширение рынков сбыта: членство в интеграционных блоках может содействовать увеличению объемов экспорта товаров и услуг, предоставляя доступ к новым рынкам и возможностям для развития торговли.</p> <p>Привлечение инвестиций: Участие в интеграционных блоках может стимулировать приток иностранных инвестиций в страну, помогая развивать отрасли экономики и способствуя экономическому росту.</p> <p>Технологический обмен и совместные проекты: в рамках интеграционных блоков возможно сотрудничество с другими странами-участниками по обмену технологиями, запуску совместных проектов и развитию инновационных отраслей экономики.</p>
(W) слабые стороны	(T) угрозы
<p>Таджикистан имеет недостаточно развитую инфраструктуру, что может затруднить полноценное участие в</p>	<p>Экономическая зависимость от других стран участников интеграционных блоков.</p>

<p>интеграционных блоках и эффективное функционирование в них.</p> <p>Недостаточное развитие национальной банковской системы, нестабильность курса национальной валюты и нехватка инвестиций для модернизации национальной экономики.</p>	<p>Возможные экономические потери в случае выхода из интеграционного блока в будущем, если такое решение будет принято в связи с изменением обстоятельств и интересов страны.</p> <p>Слабые институты и бюрократические процессы, нестабильность и высокая зависимость от внешних рынков.</p>
---	---

***Источник:** составлено автором

В диссертации отмечается, что развитие экспортного потенциала промышленности страны в условиях интеграции торгово-экономических блоков, необходимо осуществлять посредством «концепции ЭПСГМ», которая предусматривает проведение внешнеторговой политики в согласованном единстве экономического (Э), политического (П), социального (С), геополитического (Г) и мультидисциплинарного (М) подходов. При этом цели внешнеторговой политики страны в процессе региональной экономической интеграции принимают целостный и концептуальный вид:

- формирование условий для обеспечения устойчивого развития экономики;
- защита интересов товаропроизводителей, содействие увеличению экспорта отечественной продукции, развитию внешних экономических связей;
- обеспечение равной защиты интересов всех субъектов внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан, а также иностранных субъектов хозяйственной деятельности на ее территории в соответствии с законами Республики Таджикистан;
- осуществление равной защиты всех субъектов внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан за пределами Республики Таджикистан в соответствии с нормами международного права;
- либерализация внешней торговли, упрощение механизма экспорта и импорта, а также тарифного и нетарифного регулирования;
- содействие мероприятиям по обеспечению качества импортируемой продукции для защиты прав потребителей;
- содействие предотвращению незаконного продвижения через таможенную границу наркотиков, вооружения, предметов исторического, этнографического и культурного значения;
- защита государственных интересов Республики Таджикистан в соответствии с нормами международного права.

Перспективы ускоренной индустриализации в Таджикистане обещают положительные результаты, при условии внедрения соответствующих мер и реформ в процессе участия страны в региональных интеграционных процессах, а также привлечения внутренних и внешних инвестиций. Это позволит стране диверсифицировать свою экономику, создать новые рабочие места и повысить уровень жизни населения.

В пятой главе диссертационного исследования - «Сопряжение интеграционных процессов и динамичного развития национальной экономики Таджикистана», посредством раскрытия путей реализации модели «динамичной открытой экономики» и вопросов дальнейшего развития интеграционных процессов страны в условиях перехода к многополярному мировому хозяйству, обоснованы методические подходы, определены перспективы создания и элементы механизма функционирования торгово-логистических кластеров во взаимодействии со странами партнерами по интеграции.

В диссертационном исследовании показано, что модель открытой экономики предполагает существование свободного обмена товарами и капиталом между странами, а также отсутствие ограничений на движение капитала и торговлю. При анализе открытой экономики учитывается влияние международных факторов на общий спрос, процентные ставки, уровень инфляции, доходы населения и другие макроэкономические показатели.

По нашему мнению, в отличие от существующих в отечественной экономической литературе подходов к категории «открытая экономика», дальнейшее развитие интеграционных процессов Республики Таджикистан необходимо осуществлять на основе динамичной открытой экономики, которая направлена не только на расширение торговых и производственных связей, но и, прежде всего, на воспроизводственные процессы в рамках региональной экономической интеграции посредством развития производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры для долгосрочного и устойчивого роста национальной экономики. В этом случае, показателем оценки открытой экономики выступают не только традиционные показатели экспорта и импорта, а также их соотношение, а коэффициент воспроизводственной открытости (КВО) (табл. 6), который позволяет оценить зависимость национальной экономики от внешних факторов и способность и возможность страны к взаимодействию с другими странами в интересах увеличения производства и улучшения качества жизни населения.

Таблица 6. – Расчет открытости экономики Республики Таджикистан в 2010-2022 гг.*

Показатель	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП, млн. сомони	24707	50977	54790	64434	71059	79109	82543	90797	106232
Экспорт млн. сомони	5245	6105	7079	10567	10120	11368	15896	23844	28613
Импорт млн. сомони	11666	23553	23876	24036	29710	32421	35605	48971	56632
Коэффициент покрытия импорта экспортом	0,45	0,26	0,30	0,44	0,34	0,35	0,44	0,49	0,50

Продолжение таблицы 6

Коэффициент воспроизводственной открытости (КВО)	0,68	0,58	0,56	0,53	0,56	0,55	0,62	0,80	0,80
Экспортная квота, %	21,2	11,9	12,9	16,4	14,4	19,2	26,2	26,9	26,9
Импортная квота, %	47,2	46,2	43,5	37,3	41,8	40,9	43,1	53,9	53,3

***Источник:** рассчитано автором на основании Статистический ежегодник Республики Таджикистана, - Душанбе, 2023. – С. 12-13.

В диссертации показано, что, во-первых, открытость экономики позволяет фирмам импортировать более дешевую сырьевую продукцию и продукты, что позволяет снизить издержки производства и повысить конкурентоспособность продукции на мировом рынке. Это способствует увеличению объема производства и увеличению доходов предприятий. Во-вторых, открытость экономики способствует трансферу технологий и знаний из-за рубежа, что позволяет улучшить качество и эффективность производственных процессов. Это повышает производительность труда и способствует росту экономики.

В свою очередь, динамичная открытая экономика характеризуется высокой степенью конкуренции, свободным обменом товарами, услугами и капиталом на мировом рынке, свободным движением людей и предпринимательской активностью. Такая экономика обычно имеет низкие тарифы на импорт и экспорт, а также открытые рынки для иностранных инвестиций. Это способствует сокращению бюрократических барьеров и стимулирует инновации, рост производства и экономический рост в целом.

В условиях развития интеграционных процессов динамичная открытая экономика оказывает положительное влияние на процесс воспроизводства, способствуя его ускорению и совершенствованию благодаря развитию международной торговли, привлечению иностранных инвестиций и технологий, а также расширению рынков и повышению уровня конкуренции.

В диссертационном исследовании обосновано, что формирование и развитие торгово-логистических кластеров в динамичной открытой экономике, являются эффективным механизмом в привлечении прямых иностранных инвестиций, а также активизации внешнеэкономической интеграции. Кластеры способствуют развитию отдельных регионов страны, делая их более конкурентоспособными на международном рынке. Развитие кластеров может привлечь иностранные инвестиции, улучшить инфраструктуру и повысить уровень жизни жителей региона.

Механизм функционирования торгово-логистических кластеров основан на кооперации, масштабировании, синергии, инновациях и государственной поддержке. Взаимодействие между участниками кластера в процессе региональной экономической интеграции позволяет повысить эффективность и конкурентоспособность их деятельности, а также способствует развитию инноваций и созданию благоприятных условий для развития бизнеса.

Таблица 7. – Элементы механизма функционирования торгово-логистических кластеров во внешнеэкономической деятельности в Республике Таджикистан*

Элементы	Описание элемента
Кооперация	Предприятия, объединенные в кластер, сотрудничают между собой, обмениваются информацией и ресурсами, чтобы повысить эффективность производственных и логистических процессов
Масштабирование	Объединение предприятий в кластер позволяет использовать экономию масштаба и повысить производственные возможности. Это позволяет снизить затраты на закупку и хранение товаров, улучшить услуги доставки и обеспечить более выгодные условия для клиентов.
Синергия	Взаимодействие предприятий в кластере способствует созданию синергии, то есть комбинации усилий, которая приводит к улучшению результатов деятельности всех участников. Например, логистические услуги кластера могут быть использованы множеством предприятий, что повышает их эффективность и снижает стоимость.
Инновации	Торгово-логистические кластеры часто становятся площадкой для разработки и внедрения инноваций. Участники кластера сотрудничают в области разработки новых товаров, технологий и методов работы, что способствует росту конкурентоспособности всего кластера.
Государственная поддержка	Для успешного функционирования торгово-логистических кластеров важна поддержка со стороны государства. Это может включать предоставление льгот и субсидий, создание инфраструктуры, обучение и развитие кадров, и другие меры, способствующие развитию кластера.

*Источник: составлено автором

Один из ключевых институтов, отвечающих за создание торгово-логистического кластера в процессе региональной экономической интеграции, это правительственные органы. Правительства интегрируемых стран могут предоставлять финансовую поддержку в виде межгосударственных субсидий и налоговых преференций для развития торгово-логистического сектора.

В диссертационном исследовании обосновывается, что механизм взаимодействия различных межгосударственных институтов в рамках функционирования торгово-логистических кластеров базируется на сотрудничестве и синергии между участниками кластера. Этот механизм

включает в себя основные элементы таких как - формирование и координация кластера, совместное планирование и принятие решений, обмен информацией и знаниями, взаимодействие на уровне операций и развитие и совместная инновационная деятельность.

В диссертации обосновано, что механизм взаимодействия институтов в рамках торгово-логистических кластеров является взаимовыгодным международным сотрудничеством, направленным на достижение общих целей региональной интеграции и повышение конкурентоспособности кластера в целом. На примере оценки регионального, секторного, классического и инновационного подходов к созданию торгово-логистических кластеров, в диссертационном исследовании подчеркивается, что конкретный или практический подход к созданию торгово-логистического кластера в процессе региональной экономической интеграции, зависит от условий, целей и задач, которые стоят перед интегрируемыми странами при создании кластера.

Оценка эффективности торгово-логистического кластера является важным инструментом для определения его результативности и оптимизации интеграционных процессов, и представляет собой измерение результативности и эффективности деятельности, связанной с производством, распределением, продажей товаров и потреблением услуг в определенном интеграционном регионе. В диссертации обобщены теоретические подходы к разработке индикаторов оценки эффективности торгово-логистического кластера (табл.8).

Таблица 8. - Индикаторы оценки эффективности торгово-логистического кластера*

Целевые ориентиры	Индикаторы	Формула расчета
Рост производственной базы	Индикатор изменения объема производства	$I_v = \frac{V_1}{V_0}$ V1 – объем производства до создания кластера V0 – объем производства после создания кластера
	Индикатор изменения объема инвестиций в основной капитал	$I_i = I/I_{\text{общ}}$ I – прирост инвестиций в основной капитал в процессе функционирования кластера Iобщ – общий объем инвестиций
	Индикатор количества вовлеченных в кластер предприятий и организаций	$I_p = P/P_{\text{общ}}$ P – количество предприятий-участников кластера Pобщ – общее количество предприятий в регионе
Выход на международные рынки	Индикатор динамики показателей экспорта.	$I_e = \mathcal{E}/\mathcal{E}_{\text{общ}}$ Э – объем экспорта предприятий кластера Эобщ – общий объем экспорта региона

	Индикатор количества стран поставки товара	$I_s = K1/K_{общ}$ K1 – количество стран, в которые экспортируется продукция кластера K _{общ} – количество стран, в которые экспортируется продукция предприятий региона.
Повышение конкурентоспособности кластера	Индикатор уровня инновационной активности кластера	$I_{ин} = A1/A_{общ}$ A1 – количество инноваций, внедренных в процессе работы кластера A _{общ} – общее количество инноваций в регионе
Социальные цели	Индикатор количества созданных новых рабочих мест.	$I_{рм} = T1/T_{общ}$ T1 – количество рабочих мест, созданных в кластере T _{общ} – количество рабочих мест в регионе
	Индикатор уровня оплаты труда на предприятиях кластера	$I_o = O1/O_{общ}$ O1 – средняя оплата труда на предприятиях кластера O _{общ} – средняя заработная плата на предприятиях региона

*Источник: разработано автором

Теоретические походы к оценке индикаторов позволяют выявить интегральный показатель эффективности развития торгово-логистического кластера в условиях региональной экономической интеграции, который принимает следующий вид:

$$K_{э} = \sqrt[8]{I_v * I_i * I_p * I_e * I_s * I_{ин} * I_{рм} * I_o} \quad (2)$$

Полученный результат можно теоретически интерпретировать следующим образом:

- при $K_{э} < 0,5$, развитие кластера имеет низкую эффективность;
- при $0,51 < K_{э} < 1$, развитие кластера имеет нормальную эффективность;
- при $K_{э} > 1$, развитие кластера имеет высокую эффективность.

В диссертации обосновано, что создание торгово-логистических кластеров может способствовать развитию экономики Таджикистана через приток инвестиций, создание рабочих мест и повышение товарооборота. Кластеры объединяют различных участников, от поставщиков до перевозчиков, и создают благоприятную среду для развития торговых и логистических компаний.

Интеграция со странами ШОС предоставляет Таджикистану возможности для реализации индустриально-инновационного сценария развития и улучшения его конкурентоспособности на международной арене. Интеграция с ЦАРЭС может стать важным катализатором для реализации индустриально-инновационного сценария развития экономики в Таджикистане, способствуя созданию новых рабочих мест, увеличению экспорта, привлечению инвестиций и повышению конкурентоспособности страны на международном рынке.

Результаты проведенного исследования показывают сопряжения региональных интеграционных процессов и индустриально-инновационного

сценария развития, который позволяют стране использовать передовые технологии, опыт и новых знаний в интересах динамичного развития Республике Таджикистан.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В соответствии с поставленными задачами и проведенным исследованием, автором сформулированы ряд теоретических заключений, выводы и практические рекомендации.

Основные научные результаты диссертации

1. В современных условиях особенности развития региональных экономических интеграционных объединений связаны с переходом в мировом миропорядке от однополярного к многополярному мировому хозяйству. В этих условиях, региональная интеграция выступает инструментом для укрепления позиции государств в многополярной системе, приводит к формированию разнообразных политических и экономических центров власти, созданию региональных блоков для защиты интересов и расширение возможностей в мировой торговле и инвестиций и, наконец, объединение ресурсов, технологий, инвестиций в целях укрепления политических отношений между странами-участниками интеграционных объединений и снижения их зависимости от влияния внешних факторов [5-А, 9-А].

2. Изучение и анализ участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики показало, что современные теоретические концепции региональной экономической интеграции в большинстве случаев отражают линейный (последовательный) характер интеграционных процессов в рамках мирового хозяйства. Вместе с тем, в современном мировом хозяйстве происходит формирование и развитие интеграционных моделей нелинейного характера, в основе которых лежит формирование и развитие, прежде всего, производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры интеграционного региона. Примеры формирования и развития таких региональных интеграционных объединений как, ШОС, ЦАРЭС, ЕАЭС и др., показывают современные тенденции и преимущества нелинейной модели региональной интеграции, а участие Республики Таджикистан в этих группировках показывает их значимость для развития производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры страны и сопряжение интересов динамичного развития экономики Республики Таджикистан и данных интеграционных группировок [5-А,15-А, 27-А].

3. Экономической категорией, раскрывающей современную и сложную систему межрегиональных интеграционных экономических отношений в современном мировом хозяйстве, выступает понятие «динамичная открытая экономика». Данная категория выражает интересы интегрирующихся стран, которые связаны с воспроизводственными процессами в рамках региональной экономической интеграции и направлены на развитие производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры для долгосрочного и устойчивого развития национальной экономики. В этом случае, показателем

оценки динамичной открытой экономики выступает коэффициент воспроизводственной открытости, который позволяет оценить зависимость национальной экономики от внешних факторов и готовность интегрирующейся страны к взаимодействию с другими странами в интересах увеличения производства и улучшения качества жизни населения [5-А, 29-А].

4. Модели интеграционного взаимодействия государств в рамках ЕЭК, НАФТА, СНГ, ШОС, ЕАЭС и др., показывают различные уникальные подходы к интеграции в современном мировом хозяйстве. В основе интеграционного взаимодействия нелинейного характера лежит выбор для интеграции системообразующих и взаимодополняемых отраслей экономики на базе их конкурентных преимуществ в целях импортозамещения, а также активное развитие базовой инфраструктуры для расширения взаимной и внешней торговли. Нелинейный характер региональной интеграции, с одной стороны, позволяет более успешно реализовывать интеграционный потенциал каждой страны в таких сферах, как экономика, политика, культура и социальная сфера, а с другой стороны, приводит к усилению роли транснациональных блоков в мировой экономике и активизации двусторонних отношений между странами [5-А, 21-А].

5. Участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах отвечает интересам стабильного, безопасного и динамичного развития национальной экономики и сопряжено с вопросами реализации национальных целей развития страны – обеспечение энергетической и продовольственной безопасности, выход из коммуникационного тупика и превращение в страну транзита, ускоренная индустриализация. Сотрудничество Республики Таджикистан с международными финансовыми организациями, такими как Всемирный банк и Международный валютный фонд, способствует также получению финансовой и технической поддержки по развитию физической и платежной инфраструктуры, что укрепляет международную финансовую интеграцию страны и стимулирует ее экономический рост и развитие посредством внешней помощи в строительстве автомобильных и железных дорог, энергетических и водохозяйственных проектов [3-А, 12-А, 19-А, 59-А].

6. Важной стороной участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах является значимость стран - региональных торгово-экономических партнеров в динамичном экономическом развитии страны, что проявляется в формировании механизма взаимовыгодного сотрудничества, который стимулирует обмен опытом, технологий, капитала, ресурсов и улучшение производственных процессов в стране. Участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах стимулирует экономический рост страны через интенсификацию международной торговли и инвестиций, что приводит к созданию новых рабочих мест. Немаловажное значение в механизме взаимовыгодного сотрудничества занимают вопросы модернизации транспортно-коммуникационной, энергетической и логистической инфраструктуры страны, и нахождение дополнительных

источников финансирования национальных стратегических проектов в целях динамичного развития экономики страны [25-А, 26-А].

7. Эконометрическое моделирование процессов участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных объединениях показывает, что при росте прямых иностранных инвестиций на 1 процентный пункт, экспорта электроэнергии, минеральных продуктов, текстильных материалов, и изделий на 1 млн долл., ВВП страны возрастает, соответственно, на 0,04% и на 8,74, 3,34 и 0,42 млн. долл. В свою очередь, рост объема иностранных инвестиций непосредственно в развитие транспортной инфраструктуры Республики Таджикистан на 1 млн. сомони, способствует росту объема внешнеторгового оборота страны на 0,3421 млн. долл. При этом, увеличение индекса эффективности логистики только на один пункт, приводит к росту объема внешнеторгового оборота страны уже на 34,7602 млн. долл. Эконометрическое моделирование процессов участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных объединениях приводит к важному выводу о необходимости улучшения инвестиционного климата в стране [5-А, 24-А].

8. Участие Республики Таджикистан в интеграционных объединениях ШОС и ЦАРЭС, непосредственно способствует динамичному развитию национальной экономики и интеграционного региона в целом, так как приводит к модернизации транспортной инфраструктуры и формированию эффективных транспортных логистических структур, обеспечивает расширение и диверсификацию экспорта электроэнергии посредством межгосударственных систем передачи электроэнергии (CASA-1000), формирует мультимодальную сеть транспортных и экономических коридоров между странами, обеспечивает выход нашей страны и других стран интеграционного региона к мировым и региональным рынкам и портам. Все эти процессы направлены на развитие экономического сотрудничества между государствами-членами интеграционных группировок, на улучшение и дальнейшее развитие торговых связей между государствами-членами, на интеграцию национальных рынков и эффективное развитие внутри - и межрегиональной торговли [20-А, 58-А].

9. Разработанный в процессе диссертационного исследования механизм взаимного влияния индустриализации на экспортный потенциал Республики Таджикистан, в аспекте участия страны в региональных интеграционных объединениях, а также сравнение прогнозируемых сценариев устойчивого развития Таджикистана в средне – долгосрочной перспективе в аспекте реакции на воздействие внешних факторов и их последствий для инвестиционной активности в национальной экономике показывают, что реализация экспортного потенциала страны должна быть подкреплена формированием эффективной транспортно-коммуникационной инфраструктуры и международной логистической поддержкой, которые обеспечивают доставку товаров на международные рынки и способствуют повышению конкурентоспособности развивающейся промышленности Таджикистана. Реализация четвертой стратегической цели страны - ускоренной индустриализации, позволяет Республике Таджикистан эффективно включиться в межрегиональную цепочку

создания добавленной стоимости и получить интеграционные преимущества в таких направлениях, как зеленая энергетика, горнодобывающая и текстильная промышленность, производство строительных материалов, цветная металлургия, СЭЗ и технополисы [2-А, 22-А, 23-А].

10. Диссертационное исследование показало, что одним из важных элементов нелинейной региональной экономической интеграции в современных условиях является региональное сотрудничество в научной сфере и коммерциализация научных разработок. Активизация участия Республики Таджикистан в интеграционных объединениях в этом направлении, может сыграть ключевую роль в стимулировании инновационного экономического роста в стране и позволит ей быть конкурентоспособной на региональных рынках. Трансферт новых технологий и коммерциализация НИОКР в рамках региональных интеграционных объединений, позволяет странам-партнерам повысить свой индекс глобальной конкурентоспособности за счет перехода при его оценке от эффективного использования природных ресурсов к оценке конкурентоспособности за счет повышения производительности труда [5-А, 51-А, 52-А].

11. Разработанные в диссертационном исследовании методические подходы к созданию торгово-логистических кластеров и индикаторов оценки их эффективности в динамичной открытой экономике, а также алгоритм организации торгово-логистического кластера для активизации внешнеэкономической деятельности страны в рамках интеграционных объединений, позволяют рассматривать участие Республики Таджикистан в интеграционных процессах через такие базовые элементы интеграции, как кооперация, масштабирование, синергия, инновации и государственная поддержка. Создание торгово-логистических кластеров на базе этих элементов будет способствовать активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в рамках интеграционных блоков, и рассматривать их как специализированные зоны для развития таких отраслей, как текстильная, пищевая, строительная и т.д., что обеспечит привлечение специалистов и современные технологии в эти сектора национальной экономики [5-А, 25-А.]

12. Организационно-экономические и правовые регламенты, определяющие параметры договорных отношений между интегрирующимися странами, выступают важными направлениями в формировании экономической доктрины интеграционного объединения и визуализации размещения и взаимодействия агентов в индустриально-инновационной интеграционной среде. При этом, методы и инструменты сопряжения региональных интеграционных процессов и индустриально-инновационного сценария динамичного развития экономики страны в процессе её участия в интеграционных связях, включает в себя такие инструменты управления, как анализ, планирование, организация и контроль взаимовыгодного экономического сотрудничества. Для Республики Таджикистан это будет способствовать расширению рынков сбыта, привлечению дополнительных инвестиций, передаче технологий и знаний и, в

конечном счете, повышению конкурентоспособности национальной экономики [5-А].

Рекомендации по использованию результатов исследования

1. Результаты исследования особенностей развития региональных экономических интеграционных объединений показывают, что в современных условиях перехода от однополярного к многополярному мировому хозяйству, страны должны принимать необходимые меры для активного участия в интеграционных процессах, осуществлять более точное прогнозирование возможных последствий участия в региональных интеграционных объединениях для национальной экономики и политики, и разработать механизмы адаптации к изменяющимся условиям мировой экономики с учетом места и роли интеграционных группировок в современном мировом хозяйстве. Все это, в свою очередь, мотивирует государства принимать более обоснованные решения относительно их участия в региональных интеграционных объединениях, эффективнее использовать инструменты интеграции, искать совместные решения по ключевым проблемам перспектив развития интеграционных объединений и разрабатывать конкретные инструменты и механизмы, которые способствуют снижению зависимости интегрирующихся стран от влияния внешних факторов и, что самое важное, укрепляют позиции государств в формирующемся многополярном мировом хозяйстве [5-А, 26-А, 59-А].

2. Принципиально и исключительно важным для участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики, является выбор направлений, форм и инструментов защиты национальных интересов, которые могут различаться в зависимости от линейного или нелинейного характера и моделей интеграции государств и формирования интеграционных блоков. В этой связи, в процессе своего участия в интеграционных процессах Таджикистану необходимо учитывать эффекты и преимущества моделей региональной интеграции, на основе, прежде всего, проведения анализа линейных и нелинейных социально-экономических взаимосвязей между странами-членами интеграционных объединений, а также оценки их влияния на динамику экономического развития страны и, соответственно, разрабатывать механизмы адаптации и гибкости, способствующие своевременному реагированию на вызовы и возможности в изменяющихся условиях развития мирового хозяйства. Опираясь на значимость и преимущества функционирования таких региональных интеграционных объединений как, ШОС, ЦАРЭС и других нелинейных моделей интеграции, для Республики Таджикистан становится важным сопряжение целей динамичного развития национальной экономики и интересов данных интеграционных объединений, что активизирует развитие региональной и внутренней производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры, стимулирует сотрудничество между странами в сфере обмена технологиями, совместных инвестиций в НИОКР и разработки общих стратегий экономического развития в базовых и новых технологических отраслях народного хозяйства [3-А, 5-А, 19-А].

3. Обеспечение и мониторинг динамичного развития открытой экономики страны на базе использования коэффициента воспроизводственной открытости, имеет важное значение для обеспечения воспроизводственных процессов в рамках участия в региональных интеграционных объединениях, и может быть важным инструментом прогнозирования и разработки интеграционной политики государства в сложной системе современных региональных интеграционных процессов. Как показано в диссертационном исследовании, изменение коэффициента воспроизводственной активности для Республики Таджикистан в течение последних 13 лет с уровня 0,53 до значения 0,8, означает, что страна имеет высокий потенциал «динамичной открытой экономики» в рамках региональной экономической интеграции. Это предоставляет возможность государственным органам, на основе налоговых льгот, субсидий, государственных гарантий, партнерства с частным сектором и других экономических инструментов, разрабатывать и реализовывать программы стимулирования взаимных инвестиций в развитие производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры, прогнозировать риски и возможности при взаимодействии с международными партнерами и внешними рынками, разрабатывать параметры национальной безопасности в условиях интеграционного взаимодействия и зависимости национальной экономики от внешних шоков [5-А, 21-А].

4. Примеры функционирования ЕС, НАФТА, СНГ, ШОС, ЕАЭС и других интеграционных объединений показывает, что в современных условиях механизмы и стратегии региональной интеграции необходимо развивать с акцентом на учёте формирования факторов нелинейности интеграционного процесса, которые проявляются, прежде всего, в совместном использовании физической инфраструктуры, в то время, как фактор линейности преследует цель расширение эффекта масштаба торговли. Преимущество «нелинейной» модели интеграции на практике заключается в том, что она создает благоприятные предпосылки для взаимного инвестирования, роста инвестиционной активности в области производственно-транспортной и энергетической инфраструктуры стран, технической поддержки сельского хозяйства, развитие социальной инфраструктуры и улучшение качества электроснабжения в сельской местности и других важных секторов экономики. В этом аспекте, участие Республики Таджикистан в интеграционных процессах должно быть усилено сотрудничеством с такими независимыми финансовыми учреждениями, как, например, Азиатский банк инфраструктурных инвестиций, что является важным элементом нелинейной региональной интеграции. Дело в том, что развитие многосторонних отношений имеет цель сбалансирования серьезного влияния на страну транснациональных блоков [5-А, 60-А].

5. Участие Республики Таджикистан в различных интеграционных объединениях является необходимым условием его успешной интеграции в мировую экономику. Сегодня важное значение для Таджикистана имеют активное участие в формировании мульти сторонних договоренностей и партнерств в рамках региональных интеграционных структур и их

интегрирование в стратегии национального развития, с целью выявления приоритетных направлений сотрудничества в рамках региональных структур, направленных на поддержание стабильного, безопасного и динамичного развития национальной экономики, а также в достижение таких стратегических целей, как обеспечение энергетической и продовольственной безопасности, преодоление коммуникационных препятствий и поддержка ускоренной индустриализации. В этом аспекте, также необходимо активно продолжить и расширить сотрудничество с Всемирным банком, Международным валютным фондом и другими международными финансовыми институтами для получения дополнительных ресурсов финансовой и технической поддержки на реализацию приоритетных проектов в области автомобильных и железных дорог, энергетических и водохозяйственных систем, которые имеют наибольший потенциал для стимулирования экономического роста и укрепления международной финансовой интеграции. [5-А, 21-А]

6. Активизация участия стран - региональных торгово-экономических партнеров в динамичном развитии национальной экономики страны должно быть одним из приоритетов внешнеэкономической политики Таджикистана на современном этапе. В связи с этим Правительству страны необходимо активизировать работу над укреплением и расширением сотрудничества с региональными торгово-экономическими партнерами, путем подписания новых торговых соглашений, с целью создания условий для более свободного потока товаров, услуг и капитала, а также инвестиционных соглашений по привлечению иностранных инвестиций для финансирования национальных стратегических проектов и других приоритетных областей, особенно из стран-партнеров, которые способствуют развитию и модернизации транспортно-коммуникационной, энергетической и логистической инфраструктуры страны. Все это обеспечит рост производительности труда, доступ к новым технологиям и методам работы, будет способствовать созданию новых рабочих мест и благоприятных условий для динамичного экономического развития страны [14-А, 22-А, 27-А].

7. Положительным фактором развития для Республики Таджикистан является усиление инвестиционных процессов в рамках его участия в региональной экономической интеграции. Экономическое моделирование данного процесса указывает на важность привлечения иностранных инвестиций. В связи с этим, необходимо активно продвигать инвестиционные возможности Таджикистана на международном рынке на основе создания благоприятного инвестиционного климата, путем проведения реформы в области правовой, финансовой и экономической политики, с целью привлечения большего объема иностранного капитала в страну. Полезным инструментом для привлечения иностранного капитала в целях стимулирования экономического роста может быть организация специальных экономических зон или парков с предоставлением им особых условий для иностранного инвестирования. Чтобы увеличить привлекательность инвестиций необходимо инвестировать в модернизацию и развитие транспортной инфраструктуры, развивать транзитные

маршруты и физическую инфраструктуру, оптимизировать логистические процессы. Участие в региональных экономических интеграционных процессах должно быть направлено на поддержание и стимулирование развитие базовых отраслей национальной экономики (гидроэнергетика, производство алюминия, горнодобывающая, легкая и пищевая отрасли промышленности), в которых Республика Таджикистан имеет сравнительные преимущества на региональном рынке [22-А, 23-А, 29-А].

8. Развитие транспортной инфраструктуры в регионах ШОС и ЦАРЭС является приоритетным направлением сотрудничества между странами, входящими в эти интеграционные объединения. Развивая партнерство между государствами-членами ШОС и ЦАРЭС, Республика Таджикистан может содействовать реализации совместных транспортных проектов в рамках интеграционных объединений. Вместе с тем, Таджикистану необходимо приложить еще большие усилия к развитию инфраструктуры, необходимой для экспорта и передачи электроэнергии через проект CASA-1000, реализация которого сопровождается эффективным функционированием транспортных и экономических коридоров, строительство и модернизацию электростанций, линий передачи электроэнергии, дорог, железнодорожных путей и других транспортных объектов. Эти процессы приведут не только к усилению экономического сотрудничества и взаимовыгодных отношений между странами интеграционных объединений, но и на динамичное развитие национальной экономики и интеграционного региона в целом [5-А, 25-А].

9. Механизм взаимного влияния индустриализации и экспортного потенциала страны в контексте ее участия в региональных интеграционных объединениях отражает сложные взаимосвязи между экономическим развитием, процессами региональной экономической интеграции и внешней торговлей. В процессе взаимовлияния ускоренной индустриализации и необходимости в реализации экспортного потенциала страны, главный акцент должен быть сосредоточен на поддержке ключевых отраслей национальной экономики, которые могут иметь наибольший потенциал для экспорта в контексте развития межрегиональной торговли. Приоритетом в процессе реализации четвертой национальной цели развития страны - ускоренной индустриализации должно стать развитие сектора экспортоориентированных промышленных предприятий в таких его подсекторах, как зеленая энергетика, горнодобывающая и текстильная промышленность, производство строительных материалов, цветная металлургия, СЭЗ и технополисы, а также обеспечение диверсификации экспортного портфеля, который сегодня состоит в большей степени из сырьевого текстиля, драгоценных металлов, а также сельскохозяйственных продуктов. Как показало исследование, сегодня в экономике страны наблюдается существенная связь между экономическим ростом и изменением в структуре экспорта таких продуктов, как электроэнергия, минеральные продукты и конечной продукции из хлопко-волокна. В связи с этим в диссертации предлагается, что взаимодействие между индустриализацией и развитие экспортного потенциала создает синергию, которая способствует росту экспорта, повышению

конкурентоспособности, усиление привлекательности страны для участия в региональных интеграционных объединениях и содействует его динамичному экономическому развитию [5-А, 28-А, 61-А].

10. Активизация регионального сотрудничества Таджикистана в научной сфере должна быть направлена на создание новых инновационных продуктов и технологий, увеличению инновационного потенциала страны, повышению индекса глобальной конкурентоспособности и успешной интеграции в мировую и региональную экономику, а также устойчивому экономическому росту в долгосрочной перспективе. В этом аспекте, в стране необходимо разработать Дорожную карту стратегического инновационного партнерства со странами партнерами в рамках регионального интеграционного процесса. В диссертации показано, что методы и инструменты управления развитием интеграционных процессов в инновационной среде Республики Таджикистан необходимо использовать на двух уровнях: действия научно-производственных предприятий и действия в рамках инновационного комплекса в целом. Это позволит обеспечить расширение обмена опытом и передачи знаний, поддержки инновационных стартапов, привлечение иностранных инвестиций, доступ к новым рынкам и клиентам и проведение совместных исследований и разработок. Правительство Республики Таджикистан для развития научного сотрудничества в рамках региональной экономической интеграции должно предусматривать возможности предоставления финансовой поддержки и ресурсов для проведения исследований совместно с учеными из других стран-участников с включением системы грантов на международные исследовательские проекты, доступа к оборудованию и инфраструктуре, а также создание благоприятной правовой среды для коммерциализации научных разработок посредством упрощения процедур оформления патентов и лицензий, защиту интеллектуальной собственности, разработку стандартов и регуляций, способствующих трансграничному научному сотрудничеству [5-А, 60-А].

11. Для активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан в рамках интеграционных объединений, с учетом особенностей динамичной открытой экономики Правительству страны необходимо предусмотреть создание торгово-логистического кластера на основе кооперации, масштабирования, синергии, инновации и государственной поддержке, определяя ключевых участников кластера и формируя эффективную сеть взаимодействия между участниками кластера, основанных на принципах партнерства, доверия и взаимной выгоды. В этом случае, в качестве показателя оценки эффективности торгово-логистического кластера в контексте динамичной открытой экономики следует использовать индикаторы, которые включают в себя такие параметры, как экономический рост, эффективность, инновационность, конкурентоспособность и др. Поддержка торгово-логистических кластеров со стороны государства необходимо осуществить в виде финансовой помощи, налоговых льгот, развития инфраструктуры и др. [5-А, 25-А].

12. Для реализации индустриально-инновационного сценария в Республике Таджикистан в аспекте региональной экономической интеграции, Правительству необходимо разработать стратегию сопряжения с региональными интеграционными группировками, выявляя ключевые области сотрудничества и адаптацию данной стратегии к уникальным потребностям и возможностям национальной экономики. Важно, также на основе анализа существующих региональных интеграционных процессов, в которых участвует страна, оценить основные сектора, которые нуждаются в инновациях и индустриализации для повышения конкурентоспособности и устойчивого развития. Это обуславливает необходимость реализации индустриально-инновационного сценария развития в стране, направленной на стимулирование инвестиций в инновационные проекты, развитие научных исследований и технологических инноваций, а также развитие механизмов финансирования инновационных проектов и стартапов, включая доступ к венчурным инвестициям, государственным грантам и льготным кредитам в рамках региональных интеграционных процессов, с целью эффективной работы в рамках индустриально-инновационного сценария и внедрение передовых технологий в национальную экономику, и повышения ее конкурентоспособности [5-А, 29-А].

Список опубликованных работ соискателя по теме диссертации Монографии

[1-А]. Мирбобоев, Р.М. Внешнеэкономическая деятельность: анализ торговли и инвестиций в Республике Таджикистан [Текст]: монография / Л.Х. Саидмуродов, Р.М. Мирбобоев, И.К. Мирзоев, А.А. Солиев, М.К. Бобоев. – Душанбе, 2006. – 176 с. ISBN 5-667-01429-2

[2-А]. Мирбобоев, Р.М. Республика Таджикистан на пути к открытой экономике: очерки институционального анализа [Текст]: монография / Л.Х. Саидмуродов, Т.Д. Усманова, Р.М. Мирбобоев и др. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 304 с. ISSN978-99947-59-84-2

[3-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие внешнеторговых отношений в условиях углубления интеграционных процессов [Текст]: монография / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 164 с. ISSN 978-99947-0-053-0

[4-А]. Мирбобоев, Р.М. Основы привлечения прямых иностранных инвестиций в реальный сектор экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева. – Душанбе: Эр-граф, 2015. – 160 с. ISSN 978-99947-0-497-2

[5-А]. Мирбобоев, Р.М. Равандҳои ҳамгироии иқтисодии минтақаҳои ва рушди иқтисодии милли [Матн] / Р.М. Мирбобоев. – Душанбе: ДМТ, 2024. – 252 с. ISSN 978-99985-46-37-0

Статьи в журналах SCOPUS

[6-А]. Mirboboev, R.M. International Labor Migration as a Factor in the Socio-Economic Development of the National Economy (Based on the Materials of the Republic of Tajikistan) = Международная трудовая миграция как фактор социально-экономического развития национальной экономики (на материалах Республики Таджикистан) [Текст] / M.A. Saidmurodova, R.M. Mirboboev, F.A.

Qodirzoda, F.M. Imomyorbekov, M.J. Kishvarov // Anti-Crisis Approach to the Provision of the Environmental Sustainability of Economy. – 2023. – PP.327-331. ISSN 2520-8780

Статьи в рецензируемых журналах:

[7-А]. Мирбобоев, Р.М. Вопросы формирования эффективного механизма внешней помощи [Текст] / Р.М. Мирбобоев, П.Н. Усмонов // Вестник национального университета: (Спецвыпуск посвящен Году образования и технических знаний). – Душанбе, 2010. – С.125-132. ISSN 2074-1847

[8-А]. Мирбобоев, Р.М. Возможности развития внешней торговли Республики Таджикистан в условиях переходного периода [Текст] / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров // Вестник Таджикского национального университета, научный журнал. – Душанбе, 2011. – №12 (76). – С.69-73. ISSN 2074-1847

[9-А]. Мирбобоев, Р.М. Теория международной экономической интеграции: общее, особенное, единичное [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Вестник ТНУ, научный журнал. – Душанбе, 2015. – №2/1 (157). – С.27-33. ISSN 2074-1847

[10-А]. Мирбобоев, Р.М. Критерии сегментации банковского рынка и условия повышения конкурентоспособности коммерческих банков Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Ш.А. Анваров // Вестник ТНУ, научный журнал. – Душанбе, 2015. – № 2/2 (161). – С.23-28. ISSN 2074-1847

[11-А]. Мирбобоев, Р.М. Инвестиции в образование как фактор развития человеческого капитала [Текст] / Р.М. Мирбобоев, И.С. Донахонов // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – №6 (49). – С.120-126. ISSN 2075-9594

[12-А]. Мирбобоев, Р.М. Постановка направленности долгосрочного развития Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – №6 (49). – С.16-19. ISSN 2075-9594

[13-А]. Мирбобоев, Р.М. Политика импортозамещения и стимулирования экспорта Республики Таджикистан в условиях глобализации мировой экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2017. – №3 (53). – С.145-156. ISSN 2075-9594

[14-А]. Мирбобоев, Р.М. О соотношении внутренних и внешних факторов региональной экономической интеграции: подходы и классификация [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Экономика Таджикистана. – Душанбе, 2017. – №2. – С.177-192. ISSN 2310-3957

[15-А]. Мирбобоев, Р.М. Внешние факторы экономической интеграции государств-участников СНГ [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе, 2018. – №4 (64). – С. 59-69. ISSN 2077-8325

[16-А]. Мирбобоев, Р.М. Сармояи инсонӣ ва маблағгузорӣ ба он ҳамчун омили неқӯаҳволӣ дар чомаа [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ҳ.М. Саидова //

Иқтисодиёти Тоҷикистон (мачаллаи илмӣи Институти иқтисодиёт ва демографияи АИ ҶТ). – Душанбе, 2019. – №2. – С.147-150. ISSN 2310-3957

[17-А]. Мирбобоев, Р.М. Роҳҳои паст намудани хароҷоти трансаксионӣ дар шароити муосир [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ. – Душанбе, 2019. – №4. – Қ.1. – С.11-15. ISSN 2413-5151

[18-А]. Мирбобоев, Р.М. Нақши соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷамъиятӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ҳ.М. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №1. – С.73-77. ISSN 2413-5151

[19-А]. Мирбобоев, Р.М. Интеграционные процессы как предпосылки устойчивого развития национальной экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Финансово-экономический вестник (научно-практический журнал). – Душанбе, 2023. – №2 (36). – С.63-70. ISSN 2663-0389

[20-А]. Мирбобоев, Р.М. Роль торгово-экономической интеграции в развитии Центральной Азии [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник ТГУПБП. Серия общественных наук. – Худжанд, 2023. – №2 (95). – С.94-103. ISSN 2411-1945

[21-А]. Мирбобоев, Р.М. Анализ участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных блоках [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2023. – №4. – Ч.1. – С.146-153. ISSN 2413-5151

[22-А]. Мирбобоев, Р.М. Свободные экономические зоны как форма развития интеграции Таджикистана в мировое хозяйство [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.2. – №4 (136). – С.30-35. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[23-А]. Мирбобоев, Р.М. Экспортный потенциал и его отраслевые приоритеты для формирования устойчивой экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.4. – №1 (133). – С.70-77. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[24-А]. Мирбобоев Р.М. Отраслевые приоритеты экспортного потенциала промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2023. – №10. – Ч.1. – С.12-22. ISSN 2413-5151

[25-А]. Мирбобоев Р.М. Место торгово-логистических кластеров в активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.7. – №11. – С.71-81. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[26-А]. Мирбобоев, Р.М. Давраҳои ташаккул ва самтҳои рушди ҳамгироии иқтисодии минтақаӣ дар шароити гузариш ба хоҷагии ҷаҳонии бисёрқутбӣ

[Матн] / Р.М. Мирбобоев // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №4/2 (39). – С.434-447. ISSN 2663-0389

[27-А]. Мирбобоев, Р.М. Формы участия иностранного капитала региональных партнеров в экономическом развитии республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник академии Москва. – 2024. – №3. – С.81-92. ISSN 2073-9621

[28-А]. Мирбобоев, Р.М. Татбиқи манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи гурӯҳҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ф.А. Қодирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №3. – С.78-89. ISSN 2413-5151

[29-А]. Мирбобоев, Р.М. Нақши сармоягузори хориҷӣ дар суръатбахшӣ ба рушди иқтисодӣ: нигоҳ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.А. Қодирзода, Р.М. Мирбобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №4. – С.20-27. ISSN 2413-5151

[30-А]. Мирбобоев, Р.М. Масоили рушди динамикии иқтисодиёти миллии дар шароити ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №5. – С.20-27. ISSN 2413-5151

В других изданиях

[31-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие экономической интеграции и становления субъектов внешнеэкономической деятельности [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2003. – №1 (15). – С.109-118.

[32-А]. Мирбобоев, Р.М. Иностранные инвестиции, как фактор использования природно-ресурсного потенциала республики [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2003. – №3 (17). – С.130-146.

[33-А]. Мирбобоев, Р.М. Меры по привлечению иностранных инвестиций [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Проблемы финансово-бюджетной и денежной стабилизации в условиях рынка. Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2003. – С.92-95.

[34-А]. Мирбобоев, Р.М. Проблемы интеграции Таджикистана в мировую экономику [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава «День науки». – Душанбе, 2003. – Ч.2. – С.136-139.

[35-А]. Мирбобоев, Р.М. Рыночные преобразования и дальнейшее развитие интеграционных связей [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Интеграция экономики Республики Таджикистан в мировое хозяйство. Материалы респ. науч.-практ. конф. – Душанбе, 2004. – С.18-21.

[36-А]. Мирбобоев, Р.М. Необходимость привлечения иностранных инвестиций для активизации экономического роста в РТ [Текст] / Р.М.

Мирбобоев, А.А. Солиев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2004. – №3 (22). – С.108-121.

[37-А]. Мирбобоев, Р.М. Международная экономическая интеграция и развитие глобализационных процессов в мировом хозяйстве [Текст] / Р.М. Мирбобоев. Н.А.Абдуллоева // Вестник национального университета. Серия естественных наук. – Душанбе, 2005. – №3 (26). – С.188-196.

[38-А]. Мирбобоев, Р.М. Теоретические основы и основные направления развития современной международной экономической интеграции [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Материалы республиканской научно-практической конференции «Стратегия развития и размещения производительных сил Республики Таджикистан». – Душанбе, 2005. – С.27-33.

[39-А]. Мирбобоев, Р.М. Иқлими инвеститсионӣ ва роҳҳои беҳтар намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Маводи конфронси илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои пулӣ-қарзии рушди муносибатҳои бозорӣ», 2-3 декабри соли 2005. – Душанбе, 2006. – С.71-86.

[40-А]. Мирбобоев, Р.М. Динамизм - характерная черта экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Шарипов // Материалы международной научно-теоретической конференции «Человеческие ценности – основа развития экономики Казахстана», посвященной 70-летию академика АН Казахстана С.С.Сатубалдина. – Алматы, 2007. – С.174-181.

[41-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие экономической интеграции и инвестиционное сотрудничество Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // «Проблемы финансово-бюджетных отношений Республики Таджикистан в современных условиях». Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2008. – С.2-4.

[42-А]. Мирбобоев, Р.М. Мировой финансовый кризис и его уроки для экономики Таджикистана [Текст] / Л.Х. Саидмуродов, Р.М. Мирбобоев, А.А. Солиев, Ф.А. Кодиров // Вестник национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе, 2009. – №5 (53). – С.30-37.

[43-А]. Мирбобоев, Р.М. Сармоягузори дохиливу хориҷӣ ва муаммоҳои беҳатарии иқтисодӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ф. Ҳаёхоҷаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. – Душанбе, 2009. – №7 (55). – С.17-26. ISSN 2074-1847

[44-А]. Мирбобоев, Р.М. Основные концепции и особенности информационной безопасности в условиях глобализации экономики [Матн] / Р.М. Мирбобоев // «Ҷаҳонишавӣ ва муаммоҳои амнияти иттилоотӣ: ҷанбаҳои миллий ва минтақавӣ» Маводи конфронси илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2010. – С.95-100.

[45-А]. Мирбобоев, Р.М. Мушкилот ва дурнамои ҳамгироӣ дар доираи ИДМ [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Масъалаҳои таъмини мақсадҳои беруниқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2010. – С.23-28.

[46-А]. Мирбобоев Р.М. Сиёсати молиявӣ ва зарурияти такмили он [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Масъалаҳои илмии таҳияи сиёсати молиявӣ. Маводи

конфронси илмию амалии чумхуриявӣ. Душанбе, 9 ноябри соли 2012. – Душанбе, 2013. – С.6-9.

[47-А]. Мирбобоев, Р.М. Программы государственных инвестиций и их взаимосвязь с приоритетами развития реального сектора национальной экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Масъалаҳои илми таҳияи сиёсати молиявӣ. Маводи конфронси илмию амалии чумхуриявӣ. Душанбе, 9 ноябри соли 2012. – Душанбе, 2013. – С.184-187.

[48-А]. Мирбобоев, Р.М. Специфика и условия привлечения прямых иностранных инвестиций в реальный сектор национальной экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан в условиях глобализации. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С.5-10. ISSN 978-99947-0-978-6

[49-А]. Мирбобоев, Р.М. Робитаҳои иқтисодии хориҷӣ: зарурияти тақмилдиҳӣ ва бозсозии он [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан в условиях глобализации. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С.67-76. ISSN 978-99947-0-978-6

[50-А]. Мирбобоев, Р.М. Бюджетный сектор - неотделимая часть национальной экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Г.Н. Оймахмадов. Маҷаллаи молия ва ҳисобдорӣ. – Душанбе, 2013. – №2. – С.11-14.

[51-А]. Мирбобоев, Р.М. Совместные предприятия - исходная форма экономических отношений в системе прямого иностранного [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Вестник финансово-экономического института Таджикистана (научный журнал). – Душанбе, 2013. – №1. – С.3-13.

[52-А]. Мирбобоев, Р.М. О приоритетных направлениях развития сотрудничества государств-членов ШОС в сфере образования [Текст] / Р.М. Мирбобоев, А.А. Солиев // Вестник финансово-экономического института Таджикистана (научный журнал). – Душанбе, 2014. – №2. – С.3-6.

[53-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Таджикистан и страны Центральной Азии: векторы сотрудничества и перспективы развития. Материалы международной научно-практической конференции. – Душанбе, 2021. – С.144-149. ISSN 978-99985-68-56-3

[54-А]. Мирбобоев, Р.М. Харочотҳои трансаксионӣ ва таъсири тичорати электронӣ дар фаъолияти субъектҳои хоҷагидорикунанда [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ. Маводи конфронси чумхуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2021. – С. 254-257.

[55-А]. Мирбобоев, Р.М. Дастгирии давлатии баҳши хусусӣ дар Тоҷикистон: дастовардҳо ва тадбирҳои минбаъда [Матн] / А.А. Солехзода, Р.М. Мирбобоев // Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар татбиқи саноатукунонии босуръати кишвар. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ- назариявӣ. – Хучанд: Дабир, 2022. – С.201-207. ISBN 978-99985-66-07-1

[56-А]. Мирбобоев, Р.М. Тичорати электронӣ ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Маҷаллаи соҳавии «Бозори меҳнат». – Душанбе, 2022. – №3 (54). – С.28-35. ISSN 2518-7988

[57-А]. Мирбобоев, Р.М. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар пасти намудани сатҳи хароҷоти трансаксионӣ тавассути тичорати электронӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Ташакулёбӣ ва рушди иқтисодиёти рақамӣ дар Тоҷикистон: дурнамо ва тамоюли он. Маводи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2022. – С.118-127.

[58-А]. Мирбобоев, Р.М. Вазъи кунунии рушди тичорати электронӣ ва пасти намудани хароҷоти трансаксионӣ дар иқтисодиёти муосири ҶТ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Маҷаллаи соҳавии «Бозори меҳнат». – Душанбе, 2022. – №1 (52). – С.62-68. ISSN 2518-7988

[59-А]. Мирбобоев, Р.М. Таъсири ҳамгирии минтақавӣ иқтисодӣ ба тавсеаи иқтисодии содироти кишвар [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Индустириализация национальной экономики: современное состояние, проблемы и перспективы. Материалы международной научно-практической конференции 2-мая 2023 г. – Душанбе, 2023. – С.213-218. ISBN 978-99985-36-95-1

[60-А]. Мирбобоев, Р.М. Факторы развития экспортного потенциала в условиях ускоренной индустриализации страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Реализация политики содействия экспорту и импортозамещению Республики Таджикистан в условиях глобализации» посвященной «Годам развития промышленности» (2022-2026) (23 декабря 2023 г.). – Душанбе, 2023. – С.10-14.

[61-А]. Мирбобоев, Р.М. Региональное финансовое сотрудничество – фактор экономического развития страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Сборник научных трудов посвященный «Дню работников финансовых органов Республики Таджикистан» на тему: «Совершенствование финансово-кредитной системы в условиях цифровизации национальной экономики». – Душанбе, 2024. – С.365-368. ISBN 978-99985-46-04-2

[62-А]. Мирбобоев, Р.М. Конкурентные факторы развития экспортного потенциала в условиях ускоренной индустриализации страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Механизм управления государственными финансами в процессе развития инновационной и промышленной устойчивости Республики Таджикистан (сборник научных трудов). – Душанбе, 2024. – С.352-360.

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

УДК: 339.9 (575.3)

ВВК: 65.5 (2 Т)

М - 63

Бо ҳуқуқи дастнавис

МИРБОБОЕВ РАҲМАТУЛО МАДАЮБОВИЧ

**ИШТИРОКИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР РАВАНДҲОИ
ҲАМГИРОИИ МИНТАҚАВӢ БА МАНФИАТИ РУШДИ
ДИНАМИКИИ ИҚТИСОДИӢТИ МИЛӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси
08.00.13 – Иқтисодиёти ҷаҳонӣ

Душанбе – 2024

Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардидааст.

Муқарризони расмӣ:

Қандиёрова Дилбар Облоқуловна – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молиявию иқтисодии Тоҷикистон

Асрорзода Убайдулло Саттор – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Каримова Мавзуна Темуровна – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири шӯъбаи тадқиқоти назариявӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Ҷимоя санаи 26 октябри соли 2024, соати 09⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии **6D.KOA-004**-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, маҳаллаи Буни Ҳисорак, шаҳраки донишҷӯён, бинои таълмӣ №8, E-mail: shamsov@mail.ru Тел.: 918788938.

Бо диссертатсия дар китобхона ва сомонаи расмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон <http://www.tnu.tj> шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «_____» _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Шамсов И.С.

МУҚАДДИМА

Муҳимияти мавзуи тадқиқот. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ барои рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ аҳамияти муҳим дорад. Пеш аз ҳама, ин барои мубодилаи молҳо, хизматрасониҳо, сармоягузори ва технологияҳо бо дигар кишварҳои минтақа имкониятҳои нав фароҳам оварда, ҳамкориҳои иқтисодиро тақвият мебахшад ва ба афзун шудани ҳаҷми савдои хориҷӣ меоварад, ки он ба рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад. Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 низ ба сифати яке аз вазифаҳои стратегӣ масъалаи афзоиши минбаъдаи истеҳсолоти содиротӣ тавассути диверсификатсияи кишварии он пешбинӣ гардидааст. Сониян, ҳамгирӣ ба ниҳодҳои ҳамгирии минтақавӣ имкон медиҳад, ки Тоҷикистон бештар сармояи хориҷиро ҷалб намояд. Узвият дар созмонҳои ҳамгирии минтақавӣ барои сармоягузори хориҷӣ шароити мусоидаткунандаро, аз қабилӣ таъмини субот, эътимодноӣ ва пешгӯишавандагии низоми ҳуқуқӣ фароҳам меорад, ки метавонад воридшавии сармояро ба кишвар ҳавасманд гардонад. Ва дар ниҳоят, иштирок дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ба баланд бардоштани самаранокӣ ва рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ мусоидат мекунад, ки онҳо аз ҳисоби сарфаи миқёс ба бозорҳои нави фурӯш дастрасӣ пайдо мекунанд ва имкониятҳои ҳамкориҳои судмандро бо шарикони хориҷӣ васеъ мегардонанд.

Ҳамзамон, иштироки мақсадноки Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ба татбиқи лоиҳаҳои инфрасохтори минтақавӣ ва миллӣ нигаронида шудааст, ки ба таҷдиди шабакаи роҳҳо, системаҳои энергетикӣ ва телекоммуникатсионӣ ва дигар соҳаҳо, ки ҳамчун соҳаҳои асосии равандҳои муосири ҳамгирии байналмилалӣ баромад мекунанд, мусоидат мекунад ва дар навбати худ, барои сармоягузори иловагӣ ҷолиб гардида, ҷойҳои нави корӣ таъсис дода, шароити зиндагии мардумро беҳтар менамояд ва инчунин, мақоми байналмилалӣ ва нақши кишварро дар минтақаи ҳамгирӣ тақвият мебахшад.

Имрӯз назария ва амалияи ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ интихоби васеи форматҳо ва афзалиятҳои нави ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодиро дар асоси принсипи бисёрвекторӣ пешниҳод менамояд, ки аз бисёр ҷиҳат ба гузариш аз тартиботи ҷаҳони якқутбӣ ба бисёрқутбӣ дар ҷаҳорҷӯби иқтисодиёти ҷаҳонии муосир алоқаманд аст. Аз ҷумла, дар фазои АвруОсиё шаклҳои нави ҳамкориҳои минтақавӣ дар худ, пеш аз ҳама, рушди инфрасохтори нақлиётӣ коммуникатсионӣ ва энергетикӣ, логистика ва муносибатҳои тичоратӣ молиявиро дар минтақа дар бар мегирад, ки ба рушди устувор ва динамикии иқтисодиёти миллӣ нигаронида шудаанд.

Барои татбиқи ҳадафи чоруми стратегияи рушди миллӣ – саноатикунони босуръат ва рушди динамикии иқтисодиёт, дар маҷмуъ, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳаҷми назарраси сармоягузори ниёз дорад, ки онро тавассути иштирок дар лоиҳаҳои ҳамгирии минтақавӣ ҷалб кардан мумкин аст. Ба ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ шомил шудани кишвар ҳал кардани бисёр масъалаҳоро имконпазир мегардонад, ки яке аз онҳо татбиқи иқтисодии гидроэнергетикӣ ва баланд бардоштани иқтисодии содиротӣ соҳаҳои иқтисодиёти кишвар мебошад.

Иқтидори гидроэнергетикии аз ҷиҳати техникӣ истифодашавандаи кишварҳои Осиёи Марказӣ имрӯз 510,1 ТВтч/сол арзёбӣ мешавад, ки 61,1 фоизи он ба Ҷумҳурии Тоҷикистон рост меояд, вале танҳо 10 фоизи он истифода мешавад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки истифодаи ин иқтидор дар доираи робитаҳои ҳамгирӣ метавонад ба 1,5% афзун шудани ММД ва ҷалби сармояҳои нав ба маблағи 22 миллиард доллар дар як сол дар минтақа мусоидат намояд. Дар баробари ин, тадқиқоти Бонки рушди АвруОсиё (БРАО) нишон медиҳад, ки дар шароити муосир дар сармоягузориҳои мутақобилаи байни кишварҳои АвруОсиё афзоиши лоиҳаҳои ҳамгирӣ дар соҳаҳо бо арзиши баланди иловашуда, хусусан, дар саноати коркард мушоҳида мешавад. Инчунин, дар ин тадқиқот вучуд доштани таваҷҷуҳи зиёд ба рушди бахши нақлиётӣ ва логистикӣ, бахусус, инфрасохтори бандарҳои заминӣ ва марказҳои логистикию тақсимотӣ қайд гардидааст.⁵

Умуман, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ барои рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ аҳамияти калон дорад. Он имкониятҳои навро барои тавсеаи савдои хориҷӣ, ҷалби сармояҳо, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва наздик кардани низомҳои ҳуқуқӣ бо кишварҳои дигари минтақа фароҳам меорад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Проблемаҳои глобализатсияи иқтисодиёти ҷаҳонӣ, ки тавассути савдои байналмилалӣ, сармоягузориҳо, интиқоли технологияҳо, ҳаракати маблағҳои молиявӣ ва муҳоҷирати байналмилалӣ амалӣ мегардад, дар асарҳои олимони хориҷӣ, аз қабили Б.Баласса, И.Ямазава, М.Меҳар ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Масъалаҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва таъсири он ба рушди блокҳои тичоратӣ ҳамгирӣ ва савдои байналмилалиро олимони - К.Уолш, Н.Тян, С.Меҳар, С. С.Э. Ақопов, Е.В. Волкодавова, В.В. Гордеев, А. Либман, Р.А. Умаралиев, В. Хетагурова, Г. Брюханова, И.П. Фаминский, Т.П. Черкасова, Д. Айрапетян ва дигарон дар асарҳои худ баррасӣ кардаанд.

Тамоюлҳои муосири рушди равандҳои ҳамгироии минтақавӣ, аз ҷумла, моделҳои ҳамкориҳои мутақобила дар доираи ҳамгироии байни давлатҳо дар шароити муосир, тамоюлҳои ташаккули блокҳои тичоратӣ-иқтисодӣ дар хоҷагии муосири ҷаҳонӣ, хусусиятҳои рушди ҳамгироии тичоратӣ иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ дар асарҳои олимони ватанию хориҷӣ Т.Н. Назаров, Н.Қ. Қаюмов, М.И. Илолов, Ҳ.У. Умаров, Л.Ҳ. Саидмуродов, С.Ҷ. Комилов, А.Д. Аҳророва, А.М. Либман, Т.Ҷ. Усмонова, Д.О. Қандиёрова, Д.Б. Қодирзода, Ҳ.А. Одинаев, М.Т. Каримова, У.С. Асрорзода, Т.Т. Набиев, М.И. Садриддинов, Б.Г. Сафаров, М.А. Имомназаров, У.М. Гулаков, Я.П. Довгялло, Р.Р. Алиева, Н.Ш. Салиева, А.А. Байков, А.А. Бойченко, Н.Р. Муқимова, Ш.Т. Хитбаева ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Арзёбии ҳамгирошавии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла, таҳлили сатҳи дастрасии хизматрасониҳои молиявӣ ва ҳамгироии молиявӣ, манфиатҳои иқтисодии Тоҷикистон дар блокҳои ҳамгироии тичоратӣ ва иқтисодӣ, инчунин, шаклҳои иштироки сармояи хориҷии

⁵ <https://eabr.org/press/releases/19.12.2023>

мамлакатҳо - шарикони тичоратию иқтисодии минтақавӣ дар тараққиёти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асарҳои олимони Т.Б. Ғаниев, А.А. Солеҳзода, Ҳ.Р. Исайнов, А.А. Урунов, А.М. Раҳимов, Ф.А. Қодирзода, Э.М. Кузмина, З.А. Дадабоева, И.А. Сафранчук, М.С. Содиков, , Х.Ш. Салиева, Н.А. Хайитбоева, Т.Е. Рамазонов, Ф.И. Аминов, Х.А. Хоҷаев ва дигарон нишон дода шудааст.

Самтҳои ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба блокҳои тичоратию иқтисодӣ, аз ҷумла, масъалаҳои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар васеъ намудани имкониятҳои нақлиётӣ ва коммуникатсионии иттиҳодияҳои ҳамгирӣ дар асарҳои Қ.Х. Хушвахтзода, Д.А. Алиҷонов, В.В. Воҳидов, Х.Ғ. Ғафурова, Ҳ.У. Умаров, А.Б. Мирсаидов, А.М. Голитсина, Л.В. Эйхлер ва дигарон инъикос гардидаанд.

Таъсири равандҳои ҳамгирӣ ба рушди динамикии иқтисодиёти миллии Тоҷикистон, ҷиҳатҳои қавӣ ва сусти онҳо, ки барои ба ҳадди аксар расонидани судмандии иштирок дар иттиҳодияҳои ҳамгирӣ ва ба сатҳи пастрарин бурдани хавфҳои эҳтимолӣ зарур мебошанд, дар қорҳои олимони Н.Қ. Қаюмов, Л.Х. Саидмурзода Ҳ.У. Умаров, Ҳ.А. Одинаев, Ф.С. Обидов, И.Р. Иброҳимзода, З.К. Раджапова, Ш.Ш. Шоякубов, М.Ф. Ҳақимова, У.М. Гулаков ва ҷанде дигарон баррасӣ шудаанд.

Хусусиятҳои сиёсати савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои мутақобила бо иттиҳодияҳои тичоратию иқтисодӣ, ки бо мақсади зиёд намудани содироти Тоҷикистон бо онҳо истеҳсоли молҳои рақобатпазирро инкишоф ва ба рушди соҳибқорӣ мусоидат намуда, дастгирии ширкатҳои содиротиро таъмин менамояд, дар асарҳои С.А. Гусаров, М.М. Авезова, Д.А. Гайнанов, З.У. Юмагузин ва дигарон таҳқиқ карда шудаанд.

Масъалаҳои рушди иқтисодии содиротии саноати Тоҷикистон, афзалиятҳои соҳавии содироти кишвар дар асарҳои Т.Н. Назаров, П.Х. Азимов, А.Д. Аҳророва, Н.Х. Хоналиев, А.Б. Мирсаидов, С.А. Баҳодурова, С.М. Ҷабборов, Г.А. Қаландаршоев, Р.В. Кашбразиев, А.Д. Рузиев, Х.М. Ҳақбердиев ва дигарон баррасӣ карда шудаанд.

Сарфи назар аз инъикоси васеи масъалаҳои дар боло баррасишуда дар адабиёти илмӣ, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти милли ба таври кофӣ ва сатҳи зарурӣ таҳқиқ нашудааст, ки мубрамият ва интиҳоби мавзӯи қори диссертатсионии мазкурро муайян менамояд. Аз ин рӯ, тадқиқоти мақсаднок ва амиқи тамоюлҳо ва дурнамои ташаққули равандҳои ҳамгирӣ дар ташаққули иқтисодиёти индустриалию инноватсионӣ дар Тоҷикистон, муайян кардани дурнамои ташкили кластерҳои тичоратӣ ва логистикӣ барои фаъол гардонидани фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст.

Робитаи тадқиқот ба барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Тадқиқоти диссертатсионӣ дар асоси муқаррароти Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаҳои миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 ва 2021-2025, Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи илм, технология ва инноватсия барои давраи то

соли 2030, Барномаи дастгирии содирот ва воридот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ва инчунин, Стратегияи рушди иқтисодии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) барои давраи то соли 2030, Стратегияи Рушди Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) то соли 2025, Барномаҳои Ҳамкории минтақавии иқтисодии Осиёи Марказӣ (ҲМИОМ) 2020 ва ҲМИОМ 2030 таъя менамояд. Кор мутобиқ ба самтҳои асосии тадқиқоти бунёдӣ ва амалӣ, ки дар қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои афзалиятноки тадқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 ва 2021-2025», инчунин, дар доираи мавзӯи илмӣ кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонӣ факултети молиявӣ иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Механизми таъмини манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди равандҳои ҷаҳонишавӣ» (солҳои 2016-2020) ва «Механизми таъмини манфиатҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии иқтисодӣ» (солҳои 2021-2025) иҷро карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАДҚИҚОТ

Мақсади тадқиқот асоснокнамоии назариявӣ таҳкими иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллии мебошад.

Ваазифаҳои тадқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафи тадқиқот, ҳалли ваазифаҳои зерин зарур аст:

- муайян намудани хусусиятҳои рушди иттиҳодияҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар шароити гузариш аз ҷаҳони якҷутбӣ ба бисёрҷутбӣ;

- муайян кардани тамоюлҳо ва бартарихҳои моделҳои ҳагтӣ ва ғайриҳагтӣ ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар асоси ғабӯлияти СХШ, ҲМИОМ, Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё (ИИАО) ва дигар иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ;

- ошкор намудани мағҳуми «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» дар қаринаи равандҳои такрористеҳсол дар доираи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ;

- таҳқиқи моделҳои ҳамкории мутақобила дар доираи ҳамгироии байни давлатҳо дар ҷаҳорҷуби Иттиҳоди Аврупо, НАҲТА, ИДМ, СХШ, ИИАО ва дигарҳо;

- муайян намудани робитаи мутақобилаи равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва алоқаманд будани онҳо бо татбиқи ҳадафҳои миллии рушди кишвар;

- нишон додани аҳамиятнокии кишварҳо - шарикони тичоратию иқтисодии минтақавӣ дар рушди динамикии иқтисодии Тоҷикистон;

- муайян кардани вобастагии эконометрикии байни ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва амалисозии иқтидори содиротии соҳаҳои кишвар ва рушди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- омӯзиш ва таҳлили нақши СХШ ва ҲМИОМ дар рушди инфрасохтори нақлиётӣ, транзити нерӯи барқ ва ташаккули долонҳои нақлиётӣ ва иқтисодии байни кишварҳои ҳамгирошаванда;

- таҳияи механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ба иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба иштироқи кишвар дар иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ;

- асоснок кардани ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи илм ҳамчун яке аз унсурҳои ҳамгирии ғайрихаттии иқтисодии минтақавӣ;

- таҳияи равишҳои методологии ташкили кластерҳои тичоратӣ-логистикӣ ва нишондиҳандаҳои онҳо дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ;

– асоснок кардани усулҳо ва воситаҳои вобастагии (алоқамандии) равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ва сенарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди динамикии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти тадқиқот моделҳо ва шаклҳои иттиҳодияҳои ҳамгирии байналмилалӣ ва минтақавӣ дар қаринаи таъсири мутақобилаи онҳо бо системаҳои миллии иқтисодӣ ба манфиати рушди динамикии онҳо мебошад.

Мавзӯи (предмети) тадқиқоти диссертатсионӣ муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошад, ки манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар раванди рушд ва тақвияти ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ тавсиф мекунад.

Фарзияи тадқиқоти илмӣ чунин аст: концепсияҳои муосири назариявии ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ дар аксари мавридҳо хусусияти хаттии (пай дар пайии) равандҳои ҳамгириро дар доираи хоҷагии ҷаҳонӣ инъикос мекунад. Дар баробари ин, ба ин равандҳо шомил шудани кишварҳои дорой бозорҳои рӯ ба тараққӣ дар бораи ташаккулёбӣ ва рушди моделҳои ҳамгирии дорой хусусияти ғайрихаттӣ шаҳодат медиҳад, ки асоси онҳоро ташаккул ва рушд, пеш аз ҳама, инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ минтақаи ҳамгироӣ ташкил менамояд. Дар тадқиқоти диссертатсионӣ модели ғайрихаттии ҳамгирии минтақавӣ дар қаринаи гузариши муосир аз хоҷагии ҷаҳонӣ якҷутбӣ ба бисёрҷутбӣ баррасӣ гардидааст, ки дар доираи он марказҳои иқтисодии кудрат ташаккул ёфта, нақши калидиро дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ иҷро мекунад. Чунин гузариши масъалаи назариявӣ бар хилофи назарияи ҳамгирии байналхалқии иқтисодии Б. Балласа, концепсияи сохтори ҳамгирии Г. Мюрдал ва А. Маршалл, равиши либералии В. Репке ва Ж. Руэфф, назарияи ҳамгирии бисёрсӯрӯати давраи пасошӯравӣ (В. Абалкин, Н.К. Қаюмов, Р.К. Раҳимов, Д.О. Қандиёрова ва дигарон) ва концепсияи ҳамгирии ягонаи тичоратӣ, асбӯрӣ, омилӣ ва институтсионалии иқтисодиёти хурди кушод (Саидмуродзода Л.Х.), назарияи ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ (минтақавӣ)-ро тавассути дар истифодаи илмӣ ворид намудани категорияи «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» васеъ менамояд, ки ҳамгирии иқтисодии минтақавиро аз нуқтаи назари равандҳои тақрористеҳсол дар шароити мураккаби геосиёсӣ ва равандҳои геоиқтисодӣ дар доираи гузариш аз хоҷагии ҷаҳонӣ якҷутбӣ ба бисёрҷутбӣ таҳқиқ мекунад. Дар доираи мавқеъҳои дар боло зикргардида баррасӣ кардани масъалаи иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ имкони муайян кардани захираҳо ва иқтидори ташаккули инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ минтақаи ҳамгироиро ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ фароҳам меорад.

Асосҳои назариявии тадқиқот. Асоси назариявии тадқиқоти диссертатсиониро назарияҳо ва концепсияҳои бунёдии дар асарҳои классикӣ ва муосири иқтисоддонҳои дар боло зикргардидаи ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи

омӯзиши масъалаҳои иштироки кишвар дар равандҳои ҳамгироӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ ташкил менамоянд.

Асосҳои методологии тадқиқот. Ҳангоми навиштани тадқиқоти диссертатсионии мазкур усулҳои равиши системавӣ, таҳлил, синтез, дедуксия ва индуксия истифода шудаанд, ки имкони омӯзиши маҷмӯӣ ва ҳамҷонибаи робитаҳои мавҷудаи байни ҷузъҳои алоҳидаи системаи омӯхташавандаро медиҳанд, истифода шудаанд. Ҳангоми кор дар раванди тадқиқоти диссертатсионӣ усулҳои махсуси тадқиқотӣ: усули диалектикӣ, сохторӣ-функционалии таҳлил, таҳлили омӯрӣ, усулҳои моделсозии эконометрикӣ, таҳлили коррелясионӣ, инчунин, равиши системавӣ-функционалӣ, ки барои дурнамои истифодаи натиҷаҳои тадқиқот пешбинӣ гардида буданд, истифода шудаанд.

Дар раванди тадқиқоти мазкур методологияи зерин истифода шудааст: методологияи фарқ кардани моделҳои хаттӣ ва ғайрихаттӣ ҳамгироии давлатҳо ва блокҳои ҳамгироӣ дар шароити муосир, равишҳои методӣ ба ташкили кластерҳои тичоратӣ-логистикӣ ва нишондиҳандаҳои онҳо дар доираи ҷаҳорҷӯбаи иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ муайян ва мушаххас карда шуда, усулҳои таъсири мутақобилаи равандҳои ҳамгироии минтақавӣ бо муҳити инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шуданд.

Заминаи иттилоотии тадқиқотро фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳо ва фармоишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти таҳлилий ва оперативӣ аз вазорату идораҳои Тоҷикистон, маълумоти омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаҳои Кумитаи омили ИДМ, хулоса (обзор)-ҳои таҳлилии СҲШ, ҲМИОМ, ХБА, БРАО, Бонки ҷаҳонӣ, маълумоти дар маҷаллаҳои илмӣ ватанӣ ва хориҷӣ ба таъби расида, ки дар сарчашмаҳои расмӣ ва дар манбаъҳои интернетӣ пешниҳод гардидаанд, инчунин, маводҳои аз ҷониби муаллиф дар ҷараёни кори таҳлилий ҷамъоварӣ ва ҷамъбаст карда шуда, ташкил менамоянд.

Пойгоҳи тадқиқот. Кори диссертатсионӣ дар кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии факултети молиявӣ иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон солҳои 2012-2023 анҷом дода шудааст.

Давраи кор оид ба навиштани диссертатсия солҳои 2012-2023-ро дар доираи корҳои илмӣ тадқиқотии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз рӯйи самти «Манфиатҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва проблемаҳои таъмини онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии иқтисодӣ», инчунин, дар доираи мавзӯи илмӣ дар «Самтҳои афзалиятноки тадқиқоти илмӣ ва илмӣ техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» инъикос ёфта, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 сентябри соли 2020, №503 дар бораи масъалаҳои саноатикунонии босуръат, таҷдиди васеъ ва босуръати иқтисодиёт бо мақсади гузаштан аз ҷумҳурии аграрӣ ба саноатӣ, ташаккул ва истифодаи технологияи нави истеҳсолӣ, тақвият додани истифодаи намудҳои гуногуни энергия, бозсозии самаранок ва рушди инфрасохтори мавҷудаи саноатӣ ва роҳҳои интиқоли захираҳо ба бахши саноатӣ, истифодаи оқилонаи захираҳо,

системаҳои нақлиётию логистикӣ, технологияҳои инноватсионӣ ва таҳияи онҳо, таҳкими иқтисодии транзитии кишвар тасдиқ шудааст, фаро мегирад.

Навгони илмӣ тадқиқоти диссертсионӣ дар асоснокнамоии қонуниятҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ва муносибатҳои ва механизмҳои иқтисодӣ, инчунин, масъалаҳои танзими онҳо дар раванди иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккул ва рушди иттиҳодияҳои ҳамгироӣ ва блокҳои дар сатҳи минтақа ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ.

Натиҷаҳои муҳимтарини тадқиқот, ки навгониҳои илмиро мувофиқ ба вазифаҳои пешбинишуда муайян мекунанд, инҳоро дар бар мегиранд:

1. Хусусиятҳои рушди равандҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар шароити муосири гузариш аз хоҷагии ҷаҳонӣ якҷутбӣ ба бисёрҷутбӣ ошкор карда шудааст. Муайян карда шудааст, ки ҳамгироии минтақавӣ восита барои таҳкими мавқеи давлатҳои дар низомии бисёрҷутбӣ баромад карда, ҳамзамон, боиси гуногунрангӣ ва гуногуншаклии марказҳои сиёсӣ иқтисодии кудратҳои мегардад, ки дар сиёсат ва иқтисоди ҷаҳонӣ нақши калидиро иҷро мекунанд.

2. Дар асоси принсипи умумиметодологии ягонагии умумӣ, махсус ва алоҳида дар дарки ҳодисаҳои иқтисодӣ бори аввал дар адабиёти иқтисодӣ тафовути байни моделҳои ҳатӣ ва ғайриҳатӣ ҳамгироии давлатҳои ва блокҳои ҳамгироӣ дар замони муосир нишон дода шудааст. Дар мисоли фаъолияти СҲШ, ҲМАО ва ИИАО тамоюлҳои ва бартариҳои модели ғайриҳатӣ ҳамгироии минтақавӣ муайян карда шуда, аҳамиятнокии ин иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ барои рушди инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар манфиатҳои рушди динамикии иқтисодиёти он асоснок карда шудааст.

3. Дар муқоиса бо равишҳои дар адабиёти иқтисодии ватанӣ мавҷудбуда вобаста ба категорияи «иқтисодиёти кушод», мафҳуми «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» ба гардиши илмӣ ворид карда шудааст, ки равандҳои тақрибистеҳсолро дар доираи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ ошкор менамояд, ки онҳо ба тараққиёти инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ барои рушди дарозмуддат ва устувори иқтисодиёти миллӣ нигаронида шудаанд.

4. Моделҳои ҳамкориҳои мутақобилаи ҳамгироии давлатҳои дар доираи Иттиҳоди Аврупо, НАФТА, ИДМ, СҲШ, ИИАО ва ғайра ошкор карда шудаанд, ки ҳар кадоми онҳо дар байни иттиҳодияҳои ҳамгироии ҷаҳонӣ мувофиқ ба ҳадафҳои ва хусусиятҳои ҳамкориҳои мутақобилаи ҳамгироӣ истифода мешаванд. Муайян карда шуд, ки тамоюли муосири ташаккули блокҳои тичоратӣ-иқтисодӣ дар шароити гузариш ба хоҷагии ҷаҳонӣ бисёрҷутбӣ дар худ моделу шаклҳои гуногуни ҳамгироии минтақавӣ, таҳкими нақши блокҳои фаромиллӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва фаъолашавиро дар баробари муносибатҳои бисёртарафа, дутарафаи байни мамлакатҳои дар бар мегирад.

5. Муайян карда шудааст, ки иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиатҳои рушди устувор, беҳатар ва динамикии иқтисодиёти миллӣ дар доираи сиёсати хоричӣ ва муносибатҳои мутақобилаи иқтисодии он бо кишварҳои шарик ҷавобгӯ буда, ба татбиқи

ҳадафҳои миллии рушди кишвар, аз қабилӣ амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ва саноатикунони босуръат алоқаманд мебошад.

6. Муаллиф ошкор кардааст, ки иштироки кишварҳо – шарикони тичоративу иқтисодии минтақавӣ дар рушди иқтисодии Тоҷикистон ба рушди иқтисодиёти миллий, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, беҳбудгардонии инфрасохтор ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии мусоидат мекунад. Инчунин, ин ба рушди савдои хориҷӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ низ мусоидат мекунад, ки омилҳои калидии рушди босуръати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

7. Дар асоси моделсозии эконометрикии равандҳои дар доираи ҳамгирии минтақавии иқтисодӣ ба вучудоянда вобастагии мусбии байни:

- ҳаҷми сармояи хориҷии ба Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузоришаванда ва афзоиши рушди иқтисодӣ;

- ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва шохиси мусбии самаранокии логистикӣ кишвар ва дар ин замина, баланд шудани ҷолибияти савдои байналмилалӣ ва амалиёти транзитӣ;

- амалигардонии иқтидори содиротии соҳаҳои, ки дар онҳо кишвар дар доираи ҳамгирии минтақавии иқтисодӣ ва рушди иқтисодии Тоҷикистон бартарҳои муқосавӣ дорад, муайян карда шудааст.

8. Асоснок карда шудааст, ки иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин лоиҳаҳо, аз қабилӣ иттиҳодияҳои ҳамгирии СҶШ ва ҲМИОМ ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ дар минтақаҳои фарогирии онҳо, транзити нерӯи барқ дар доираи CASA-1000 ва ташаккули долонҳои нақлиёти иқтисодии байни мамлакатҳои ҳамгирошаванда мусоидат менамоянд.

9. Механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ба иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба иштироки кишвар дар иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ таҳия карда шудааст. Асоснок карда шудааст, ки татбиқи иқтидори содиротии кишвар бояд бо инфрасохтори муассири нақлиёти коммуникатсионӣ ва дастгирии логистикӣ байналмилалӣ тақвият дода шавад, ки онҳо расондани молҳоро ба бозорҳои байналмилалӣ таъмин намуда, ба баланд шудани рақобатпазирии саноати рушдкардаистодаи Тоҷикистон мусоидат мекунанд.

10. Муайян карда шудааст, ки дар доираи равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ҳамкориҳо дар соҳаи илм ҳамчун яке аз унсурҳои ҳамгирии ғайрихаттии иқтисодӣ ба тичоратӣ гардонидани дастовардҳо дар ин соҳаҳо мусоидат намуда, дар ҳавасмандгардонии рушди инноватсионии иқтисодӣ ва тағйироти сохторӣ дар иқтисодиёти миллии Тоҷикистон нақши калидӣ мебошад, ки он имкони рақобатпазирии кишварро дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ таъмин менамояд ва барои рушди устувору динамикии иқтисодиёти миллий дар давраи дарозмуддат шароит фароҳам меорад.

11. Равишҳои методӣ барои таъсиси кластерҳои тичоратию логистикӣ ва нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии онҳо дар иқтисодиёти кушоди динамикӣ асоснок карда шуда, алгоритми ташкили кластери тичоратию логистикӣ ҷиҳати баланд бардоштани фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чаҳорҷӯби иттиҳодияҳои ҳамгироӣ таҳия карда шудааст.

12. Усулҳо ва воситаҳои вобастагии (алоқамандии) равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва сенарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди динамикии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки онҳо ба тавсеаи бозорҳои фурӯш, ҷалби сармоягузориҳо, таҳвили технологияҳо ва донишҳо ва дар ниҳоят, ба баланд шудани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунанд, муайян карда шудаанд.

Муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя муқаррарот ва натиҷаҳои тадқиқоти илмии зерини ба дастовардаи муаллиф пешниҳод карда мешаванд:

- алоқамандии рушди равандҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар шароити муносири гузариш аз хоҷагии ҷаҳонии якҷутбӣ ба бисёрҷутбӣ бо чунин хусусиятҳо, аз қабилӣ саъйи кӯшиши давлатҳои дорои бозорҳои ташаккулёбанда барои мустаҳкам намудани мавқеи худ дар арсаи ҷаҳонӣ; таъсис додани блокҳои қавитар ва рақобатпазири минтақавӣ барои ҳифзи манфиатҳо ва тавсеаи имкониятҳо дар савдои ҷаҳонӣ ва сармоягузориҳо; муттаҳид намудани захираҳо, технологияҳо, сармоягузориҳо бо мақсади таҳкими муносибатҳои сиёсии байни кишварҳои иштирокчии иттиҳодияҳои ҳамгироӣ ва коҳиш додани вобастагии онҳо аз омилҳои беруна, аз ҷумла, аз ноустувории бозорҳои ҷаҳонӣ ё бӯҳронҳои сиёсӣ;

- авлавиятҳои ҳамгироии ҳаттии иқтисодии минтақавӣ иборат аст аз: дастрасӣ ба бозори васеътари минтақавӣ, афзун шудани ҳаҷми истеҳсолот ва даромадҳои иқтисодиёти миллӣ, соддагардонии расмиёти савдо ва ба вуҷуд овардани қоидаҳои ягона дар савдои минтақавӣ. Дар навбати худ, мисолҳои фаъолияти СҲШ, ҲМИОМ, ИИАО ҳамчун модели ғайриҳаттии ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ чунин авлавиятҳоро, аз қабилӣ афзоиши сармоягузориҳои мутақобила, фаъолшавии сармоягузориҳои дар соҳаи инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ кишварҳо, дастгирии хоҷагии кишлоқ ва дигар соҳаҳои муҳими иқтисодиёт, инчунин, навсозии инноватсионии равандҳои истеҳсолӣ, ки ба ҳам пайвастании манфиатҳои рушди динамикии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва гурӯҳҳои ҳамгироиро инъикос мекунанд;

- категорияи «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» равандҳои такрористеҳсолро дар доираи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ тавассути рушди инфрасохтори истеҳсолӣ, нақлиётӣ ва энергетикӣ барои рушди дарозмуддат ва устувори иқтисодиёти миллӣ ошкор менамояд. Нишондиҳандаи арзёбии иқтисодиёти кушоди динамикӣ коэффитсиенти кушодии такрористеҳсол мебошад, ки он имкони арзёбӣ кардани вобастагии иқтисодиёти миллиро аз омилҳои беруна ва омодагии кишвари ҳамгирошавандаро барои ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо ба манфиати афзун кардани истеҳсолот ва беҳтаргардонии сифати зиндагии аҳоли медиҳад;

- моделҳои беназири ҳамкориҳои мутақобилаи ҳамгироӣ дар доираи ИА, НАФТА, ИДМ, СҲШ, ИИАО ва ғайра равишҳои гуногунро ба ҳамгироӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонии муосир нишон медиҳанд. Хусусияти онҳо дар шароити

гузариш ба хоҷагии ҷаҳонии бисёрқутбӣ аз инҳо иборат аст: а) интиҳоби соҳаҳои систематашкилкунандаи иқтисодиёт барои ҳамгироӣ; б) рушди соҳаҳои ҳамдигарро пурракунандаи иқтисодиёти миллӣ; в) рушди афзалиятнок ва махсусгардонии соҳаҳо дар асоси бартариятҳои рақобатӣ бо мақсади воридотивазнамоӣ; г) фаъолони инкишоф додани инфрасохтори асосӣ барои вусъат додани савдои байниҳамдигарӣ ва берунӣ. Дар баробари ин, ташаккулёбии хоҷагии ҷаҳонии бисёрқутбӣ дар роҳи ноил шудан ба ҳадафҳои ҳамгироии ягонаи иқтисодӣ душворихо ба миён оварда, боис ба пурзӯр шудани нақши блокҳои фаромиллӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва фаъол гардидани муносибатҳои дучонибаи кишварҳо мегардад;

- иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба таъмини рушди устувор, беҳатар ва динамикии иқтисодиёти миллӣ дар доираи манфиатҳои сиёсати хориҷӣ ва беруни-иқтисодии он нигаронида шудааст, ки ба сифати яке аз омилҳои калидии ноил шудан ба ҳадафҳои миллии рушди кишвар – таъмини амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва саноатикунони босуръат баромад менамояд;

- омилҳои калидии рушди динамикии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иштироки кишвар дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ инҳоянд: а) ташаккули механизми ҳамкории мутақобилан судманд, ки онҳо табодули таҷриба, технологияҳо, сармоя, захираҳо ва такмил додани равандҳои истехсолиро дар кишвар ҳавасманд мекунад; б) ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ тавассути интенсификасияи савдои байналмилалӣ ва сармоягузориҳо, ки боис ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ мегардад; в) навсозии инфрасохтори нақлиётӣ, коммуникатсионӣ, энергетикӣ ва логистикӣ, ки дастрасии аҳолиро ба хизматрасониҳои ҳаётан муҳим таъмин менамояд; г) ташаккул додани манбаъҳои иловагии маблағгузорӣ барои татбиқи лоиҳаҳои миллии стратегияи навсозӣ ва рушди иқтисодиёти кишвар;

- моделсозии эконометрикии равандҳоеро нишон медиҳад, ки дар доираи иштироки Тоҷикистон дар ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ ба вуқӯъ меоянд, яъне: ҳангоми афзоиши сармоягузори мустақими хориҷӣ ба 1 банди фоизӣ, содироти нерӯи барқ, маҳсулоти маъданӣ ва маводҳои насочӣ ба 1 миллион доллар, ММД-и кишвар мутаносибан 0,04 фоиз ва 8,74, 3,34 ва 0,42 миллион доллар дар шароити бетағйир боқӣ мондани омилҳои дигар (бо нигоҳ доштани сатҳи содироти дигар молҳо) зиёд мешавад, ки зарурати беҳтар намудани фазои сармоягузори дар кишвар нишон медиҳад; зиёд шудани ҳаҷми сармоягузори хориҷӣ ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ Тоҷикистон ва афзоиши шохиси самаранокии логистика (ШСЛ) дар кишвар нишон медиҳад, ки ҳангоми афзоиши ҳаҷми сармоягузори хориҷӣ ба 1 миллион сомонӣ, ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ 0,3421 миллион доллар афзун мешавад ва ҳангоми афзоиши ШСЛ ба 1 пункт, ҳаҷми гардиши савдои хориҷии кишвар 34,7602 миллион доллар меафзояд;

- иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СХШ ва ҲМИОМ ба ҳадафҳои зерин нигаронида шудааст: а) татбиқи лоиҳаҳои ҳамгироӣ дар чунин соҳаҳо, ба монанди сохтмон, навсозии инфрасохтори нақлиётӣ ва шабакаҳои самараноки

логистикии нақлиётӣ; б) таъсиси системаҳои байнидавлатии интиқоли нерӯи барқ (CASA-1000), ки тавсеа ва диверсификатсияи содироти нерӯи барқро таъмин намуда, як қатор бартариҳоро барои рушди иқтисодӣ дар минтақа таъмин менамояд; в) ташаккули шабакаҳои мултимодалии долонҳои нақлиётӣ ва иқтисодӣ байни кишварҳо, ки ба мукамалгардонӣ ва рушди робитаҳои тиҷоратӣ дар асоси соддагардонӣ ва кам кардани монеаҳои гумрукӣ ва маъмурий дар сарҳадоти байни давлатҳои аъзо, ҳамгирии бозорҳо ва рушди савдои дохилиминтақавӣ ва байниминтақавӣ мусоидат менамояд; г) дастрасӣ ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, рушди ҳамкориҳои иқтисодии байни давлатҳои аъзои гурӯҳҳои ҳамгирӣ;

- татбиқи ҳадафи чоруми стратегияи кишвар – саноатикунони босуръат, истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасониҳои навро бо арзиши баланди иловашуда ва рушди занҷираҳои мураккабтари истеҳсол ва фурӯши молҳоро дар соҳаҳои содиротии иқтисодиёти миллӣ аз ҳисоби имкониятҳои нави ҳамкориҳои байниминтақавӣ/дохилиминтақавӣ, инчунин, татбиқи лоиҳаҳои муштаракро дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ, хусусан, дар чунин самтҳо, ба монанди энергетикаи сабз, истихроҷи маъдан ва саноати нассочӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, металлургияи ранга, МОИ ва технополисҳоро таъмин менамояд;

- ҳамкорӣ дар соҳаи илми кишварҳои ба иттиҳодияҳои ҳамгирӣ дохилгардида, яке аз унсурҳои муҳимми модели ғайрихаттии ҳамгирии иқтисодӣ мебошад ва дар он донишҳо ва захираҳои кишварҳои гуногун барои ҳалли масъалаҳои мураккаби муосири иқтисодиёти ҷаҳонӣ муттаҳид карда мешаванд, ки он ба фаъл шудани чунин шаклҳои муносибатҳои байналхалқии иқтисодӣ, ба монанди табодул (трансферт)-и технологияҳои нав ва тиҷоратикунони КИТТК меоварад, ки он имконияти арзёбии рақобатпазирии ҷаҳонии кишварҳои ҳамгирошавандаро на танҳо дар асоси истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, балки, пеш аз ҳама, дар асоси баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат дар раванди рушди устувор ва динамикии иқтисодиёти миллӣ дар дурнамои дарозмуддат таъмин менамояд;

- равишҳои методологӣ барои ташкил кардани кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ таъкид шудааст, ки онҳо дар худ унсурҳои кооператсия, миқёси хеле калон, синергия, инноватсия ва дастгирии давлатиро дар бар мегиранд. Ташкил кардани кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ ба фаъл гардидани фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд ва онҳо метавонанд ба минтақаҳои махсусгардонидашуда барои чунин соҳаҳо, аз қабилӣ нассочӣ, хӯрокворӣ, сохтмон ва ғайра табдил ёбанд, ки ҷалби мутахассисон ва технологияҳоро ба ин соҳаҳо имконпазир мегардонанд;

- усулҳо ва воситаҳои пайваст кардани (алоқамандии) равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ва сценарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди динамикии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар худ чунин воситаҳои идоракуниро, аз қабилӣ таҳлил, банақшагирӣ, ташкил ва назоратро дар бар мегиранд ва онҳо ба визуализатсияи ҷойгирнамоӣ ва ҳамкориҳои мутақобилаи агентҳо дар муҳити инноватсионӣ ва эҷоди санадҳои ташкилию иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ мусоидат

намуда, параметрҳои муносибатҳои шартномавии байни кишварҳои ҳамгирошавандаро муайян менамоянд.

Аҳаммияти назариявии тадқиқот дар асоснок кардани иштироки кишвар дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ҳамчун воситаи таҳкими мавқеи он дар шароити гузариш ба системаи бисёрқутбаи хоҷагии ҷаҳонӣ, ки ба манфиатҳои рушди устувор, беҳатар ва динамикии иқтисодиёти миллӣ ҷавобгӯ мебошад, иборат аст. Тадқиқот ба ғанӣ гардонидани системаи донишҳо дар бораи моделҳои ҳатӣ ва ғайриҳаттии ҳамгироии давлатҳо ва механизмҳои ҳамкориҳои мутақобилаи байни ҳамгироии минтақавӣ ва рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад. Ба гардиши илмӣ мафҳуми «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» бо нишондиҳандаи коэффитсиенти кушодии такрористеҳсол ворид карда шудааст, ки он метавонад ба сифати заминаи методологӣ таҳқиқи вазъи ҳамкориҳои мутақобилаи кишвар дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ истифода шавад. Натиҷаҳои таҷрибавии моделҳои регрессивӣ дар доираи иштироки кишвар дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ тасаввурот (фаҳмиш)-ро дар бораи таъсири афзоиши сармоягузориҳои муҳимҳои хоричӣ ба зиёд шудани содироти молҳои истеҳсолкунандагони ватанӣ васеъ менамояд.

Аҳаммияти амалии кори диссертатсионии иҷрошуда дар асоснокнамоии илмӣ имконияти истифодаи натиҷаҳои бадастомада барои арзёбии таъбиқи манфиатҳои кишвар бо мақсади рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ мебошад ва метавонад дар фаъолияти мақомоти давлатии идоракунии дар таҳия кардани тавсияҳо ва механизмҳои нави баланд бардоштани самаранокии иштироки он дар блокҳои ҳамгироии минтақавӣ, инчунин, ҳангоми таҳияи стратегияи миллии рушди равандҳои ҳамгироӣ мавриди истифода қарор гирад. Маводи тадқиқоти диссертатсионӣ дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии касбии самти иқтисодӣ ҳангоми таълими фанҳо аз рӯи фанҳои «Иқтисодиёти ҷаҳонӣ», «Равандҳои ҳамгироӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ», «Савдои байналмилалӣ», «Сармоягузориҳои байналмилалӣ» ва ғайра истифода карда мешаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо интиҳоб, даркнамоӣ ва таҳлили маводи аналитикӣ (ҷамъоварӣ, сохторбандӣ, коркард ва таҳлили захираҳои оморӣ ва иттилоотӣ) ва наҷрияхҳои иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавии фаъолияткунанда ҳам дар иқтисодиёти муосири ҷаҳонӣ ва ҳам дар фазои ИДМ ва Осиеи Марказӣ, пеш аз ҳама, бо иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда шудааст. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ миқдори зиёди маъхазҳои гуногуни илмӣ ва тадқиқоти таҷрибавию таҳлилие, ки ба рушди равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ алоқамандӣ доранд, таҳия карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бар сарҳатҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.13 – Иқтисодиёти ҷаҳонӣ: III.4. Байналмилалишавии ҳаёти хоҷагидорӣ. Ҷаҳонишавии фаъолияти иқтисодӣ, омилҳо, марҳилаҳо, самтҳо ва шаклҳои он. Баҳамтаъсиррасонии ҳамгироии минтақавӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодӣ; III.5. Равандҳои ҳамгироӣ дар

минтақаҳои рушдѐфта ва рушдѐбандаи ҷаҳон, қонуниятҳои инкишофи ин равандҳо, арзѐбии дурнамои ҳамгириҳои блокҳо ва иттиҳодияҳои гуногуни тичоратию иқтисодӣ; Ш.7. Баҳамвобастагии байналмилалӣ иқтисодӣ. Таъмини инкишофи устувори иқтисодиѐти миллӣ ва ҷаҳонӣ. Стратегияҳои миллии инкишофи иқтисодӣ; Ш.25. Иқтисоди миллии кишварҳои алоҳида дар низоми робитаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ: проблемаҳои муносибгардонии ҳамкорӣ ва таъмини манфиатҳои миллии иқтисодӣ. Муҳолифатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ, сабабҳо ва методҳои ҳалли онҳо; Ш.26. Манфиатҳои иқтисодии хориҷии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонӣ ва дар муносибат бо кишварҳои алоҳида ва гурӯҳи кишварҳо. Проблемаҳои геоиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, афзалиятҳои стратегии он ва дурнамои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ; Ш.28. Роҳҳо ва шаклҳои ҳамгирии Тоҷикистон ба низоми робитаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ. Вижагиҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар сатҳи корхонаҳо, соҳаҳо ва минтақаҳо; Ш.29. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тақсимои байналмилалӣ меҳнат. Ташаккул ва дурнамои рушди иқтисодии содиротӣ ва эҳтиёҷоти воридотии иқтисодиѐти Тоҷикистон. Имкониятҳои беҳтарсозии махсусгардонии истеҳсолии байналмилалӣ Тоҷикистон мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктара дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф дар иштироки бевоситаи ӯ дар ҳар як марҳилаи тадқиқот: аз асосноккунии мубрамаи мавзӯ, муайян кардани ҳадаф ва вазифаҳо, таҳияи муқаррароти назариявӣ ва методологӣ, тавсияҳо ва ҳулосаҳои тадқиқоти диссертатсионӣ то инъикоси натиҷаҳои он дар нашрияҳои илмӣ ва маърузаю гузоришҳо дар конференсияҳо иборат аст. Саҳми шахсии муаллифро ба гардиши илмӣ ворид намудани мафҳуми «иқтисодиѐти кушоди динамикӣ» тасдиқ мекунад, ки он равандҳои тақрористеҳсолӣ ва татбиқи манфиатҳои иқтисодии кишварро дар доираи ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ ошкор мекунад. Иштироки шахсии муаллиф дар ба даст овардани натиҷаҳои тадқиқот дар таҳқиқи системавии моделҳои ҳатӣ ва ғайриҳаттии ҳамгирӣ дар шароити гузариш аз хоҷагии ҷаҳонӣ якқутбӣ ба бисёрқутбӣ ва алоқамандии манфиатҳои рушди динамикии иқтисодиѐти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гурӯҳҳои ҳамгирӣ, инчунин, дар таҳияи механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ба иқтисоди содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба иштироки кишвар дар иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ бо мақсади рушди динамикии иқтисодиѐти миллӣ иборат аст.

Тасвир ва татбиқи натиҷаҳои тадқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ва муқаррароти асосии қори диссертатсионӣ дар як қатор конференсияву семинарҳои илмию амалии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (солҳои 2012-2024) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа гардида, мусбат арзѐбӣ гардидаанд.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Муаллиф дар асоси маводи тадқиқоти диссертатсионӣ 60 қори илмӣ, аз ҷумла, 5 монография дар ҳаҷми 61,25 ҷ.ҷ. (аз он 25,72 ҷ.ҷ. муаллифӣ), 1 мақола дар SCOPUS ва 23 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми 16,1 ҷ.ҷ. ба таърифи расонидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори диссертатсионӣ аз муқаддима, панҷ боб, 15 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Кор дар 417 саҳифа, 42 ҷадвал, 37 диаграмма ва 62 расм оварда шудааст. Рӯйхати адабиёт 368 номгӯиро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзуи тадқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи он арзёбӣ гардида, объект ва мавзӯ (предмет)-и тадқиқот, мақсад ва вазифаҳои он, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, фарзияи корӣ, навгониҳои илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии он муайян карда шудааст.

Дар боби якуми тадқиқоти диссертатсионӣ «Равишҳои концептуалии тадқиқот ва тамоюлҳои муосири рушди равандҳои минтақавии ҳамгирӣ» дар асоси усули равиши системавӣ назарияҳо, методологияи тадқиқот ва моделҳои ҳамкорӣҳои мутақобилаи ҳамгирӣҳои давлатҳо дар давраи гузариш аз ҷаҳони якҷутба ба ҷаҳони бисёрҷутба таҳқиқ гардида, қонуниятҳо ва тамоюлҳои рушди гурӯҳҳои тижоратӣ иқтисодӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва минтақавишавӣ муайян карда шудааст.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ қайд карда мешавад, ки ҳамгирӣҳои иқтисодии байналмилалӣ - ин раванди муттаҳидсозии иқтисодиёти миллӣ дар доираи тартиботи иқтисодии ҷаҳонӣ мебошад, ки дар худ қошиш додани монеаҳои тижоратӣ, ҷорӣ намудани асъори ягона, созишномаҳои муштараки тижоратӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи молия ва сармоягузорию дар бар мегирад. Ҳамгирӣ дар шароити гузариш аз ҷаҳони якҷутба ба бисёрҷутба раванди мураккаб ва бисёрҷанба мебошад.

Муаллифи диссертатсия қайд мекунад, ки дар шароити муосир ҷаҳони бисёрҷутба ба мавҷуд будани якҷанд давлатҳои абарқудрат ва бонуфуз ва гурӯҳҳои онҳо, ки дорои захираҳои бузурги сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳарбӣ мебошанд, тавсиф меёбад. Дар чунин ҷаҳон бартарии равшани як абарқудрат вучуд надорад, аммо ҳокимият дар байни иштирокчиёни гуногун тақсим карда шудааст. Дар ин асос ҳамгирӣҳои байналхалқии давлатҳо шаклҳои гуногуни ҳамкорӣ, аз қабилӣ блокҳои ҳамгирӣҳои иқтисодӣ, иттифоқҳои сиёсӣ ҳарбӣ, ҳамкорӣҳои фарҳангӣ, ҳалли якҷояи масъалаҳои иҷтимоии мамлакатҳои ба иттиҳоди ҳамгирӣ дохилшавандаро дар бар мегирад. Чунин равандҳои ҳамгирӣ ба мустақам шудани муносибатҳои ба ҳамдигар судманди байни давлатҳо, афзун шудани иқтидори иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳарбии онҳо хизмат мекунанд.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки ҷаҳони бисёрҷутба барои давлатҳо ҷиҳати таҳкими мавқеъашон дар арсаи ҷаҳонӣ зарурати рушди ҳамкорӣ ва ҳамгирӣро ба вучуд меорад. Ҳамгирӣ ба давлатҳо имконият медиҳад, ки захираҳо ва нерӯи худро барои гирифтани бартарият дар рақобат то бо дигар қутбҳои ҷаҳон муттаҳид созанд.

Аз тарафи дигар, ҳуди ҳамгирӣҳои байналхалқии давлатҳо ба барқароршавии ҷаҳони бисёрҷутба мусоидат менамояд. Блокҳои ҳамгирӣ, ба монанди Иттиҳодияи Аврупо, СҲШ ё БРИКС маҷбуранд, ки дар сиёсат ва иқтисоди

чаҳонӣ кутбҳои алтернативиро ба вучуд оварда, барои ҳалли масъалаҳои глобалӣ ва муқовимат ба гегемонияи як давлат якҷоя амал намоянд.

Алоқамандии ҳамгирии байналмилалӣ давлатҳо ва ҷаҳони бисёрқутбӣ аз он иборат аст, ки ҳамгирӣ метавонад воситаи мустаҳкам намудани мавқеи давлатҳо дар низоми бисёрқутбӣ буда, ҳамзамон, боис ба гуногунрангӣ ва гуногуншаклии марказҳои сиёсӣ иқтисодии қувваҳо гардад.

Дар диссертатсия ҳафт модели ҳамкориҳои мутақобилаи ҳамгирӣ байни давлатҳо, ки дар доираи Комиссия иқтисодии АвруОсиё (КИАО) қабул шудаанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳар яке аз моделҳо дар байни иттиҳодияҳои ҳамгирии ҷаҳонӣ мувофиқи мақсадҳо ва хусусиятҳои ҳамкориҳои мутақобилаи ҳамгирӣ истифода мешаванд. Маълумоти омори байналмилалӣ нишон медиҳад, ки ҳамаи моделҳои баррасишуда иқтидори ҳамгирии кишварҳои ширкаткунандаро афзун менамоянд, ташкили занҷираҳои самараноки истеҳсолӣ, интиқол ё фурӯши технологияҳои инноватсиониро ба давлатҳои иштирокчӣ имконпазир гардонид, барои аз кишварҳои иштирокчӣ ба раванди истеҳсолот ҷалб намудани қувваи қорӣ нисбатан баландхисос ва ё арзон кумак мекунад, ва инчунин, бо истифодаи ҳам муассисаҳои бонкии муштарак ва ҳам шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ лоиҳаҳои маблағгузорию якҷояро ташкил ва роҳандозӣ менамоянд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки ҳамкориҳои ҳамгирӣ байни мамлакатҳо дар шароити ташаккули ҷаҳони бисёрқутбӣ ба афзоиши ҳаҷми савдо ва рушди динамикии иқтисодиёт мусоидат менамояд.

Ҳамкориҳои ҳамгирӣ бо сиёсати савдои мамлакат зич алоқаманд мебошад, зеро он ба роҳ мондани муносибатҳои махсуси байни давлатҳои иштирокчиро барои ташкили бозори умумӣ пешбинӣ менамояд. Сиёсати савдои мамлакат, инчунин ба ҳамкориҳои ҳамгирӣ бо истифода аз созишномаҳои тичоратӣ, ҳамчун восита барои ноил шудан ба манфиатҳои иқтисодии мамлакат дар доираи иттиҳоди ҳамгирӣ таъсир мерасонад.

Дар боби якуми таҳқиқоти диссертатсионӣ равиши концептуалии дар адабиёти иқтисодӣ вучуддошта дастгирӣ ёфтааст, ки тибқи он сиёсати савдои хориҷии мамлакат ба ҳамгирии корхонаҳои миллӣ ба фазои иқтисодии ҷаҳонӣ бо ду роҳи асосӣ бевосита таъсир мерасонад. Аввалан, сиёсати савдо метавонад ба афзоиши арзиши захираҳои ба робитаҳои ҳамгирӣ ҷалбшаванда мусоидат намояд ва тарифҳои баланд ба молҳои мобайнӣ дар системаи тақсими байналмилалӣ меҳнат ҷолибияти мамлакатҳоро барои сармоягузориҳои ҷаҳонӣ коҳиш дода, ба локализатсияи равандҳои истеҳсолӣ зарар мерасонад. Сониян, шароити номусоиди дастрасӣ ба бозор корхонаҳои ба васлунии маҳсулоти тайёр махсусгардонидашударо дар мавқеи вобаста ҳангоми тақсими маҳсулоти тайёр дар байни истеъмолкунандагон дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ҷойгир менамояд.

Ҳоҷагии муосири ҷаҳонӣ бо ташаккул ва рушди блокҳои тичоратӣ иқтисодӣ тавсиф меёбад, ки онҳо гурӯҳҳои мамлакатҳоро бо мақсади беҳтар намудани муносибатҳои тичоратӣ ва ҳамкориҳо дар соҳаи иқтисод муттаҳид мекунад.

Яке аз тамоюлҳои асосии ташккулёбии чунин блокҳо минтақавишавии иқтисодиёти ҷаҳонӣ мебошад. Дар доираи ин раванд мамлакатҳои дар як минтақа ҷойгирбуда барои ҳалли якҷояи масъалаҳо ва ба даст овардани манфиатҳои иқтисодии тарафайн муттаҳид мешаванд. Чунин блокҳои минтақавӣ, аз қабилӣ Иттиҳоди Аврупо ё Ассотсиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ барои савдои озод ва мубодилаи молҳо ва хизматрасониҳо, инчунин, ҳаракати сармоя байни кишварҳои аъзо таъсис дода мешаванд.

Дар кори диссертатсионӣ нишон дода шудааст, ки тамоюли муҳимми раванди ҷаҳонишавӣ ташаккули блокҳои фаромиллӣ мебошад. Ин блокҳо давлатҳоро аз минтақаҳои гуногуни ҷаҳон бо мақсади мустаҳкам намудани муносибатҳои иқтисодии онҳо дар ҷаҳони бисёрқутбии ташаккул ёфтаистода муттаҳид менамоянд. Намунаи чунин блокҳо дар худ Шарикии фароатлантикии тиҷоратӣ ва сармоягузори байни ИМА ва ИА (ки аз соли 2017 боздошта шудааст) ва инчунин, бозори умумии МЕРКОСУР, ки он мамлакатҳои Амрикои Ҷанубиро фаро мегирад, дохил мешаванд. Блоки ҳамгирии байналхалқии мамлакатҳо ба муттаҳиднамоии якҷанд кишварҳо, ки ба ҳамин иттиҳод шомиланд, ба ташаккул додани бозори умумӣ бо тадриҷан бартараф намудани маҳдудиятҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ нигаронида мешаванд.

Тавре ки аз тадқиқоти диссертатсионӣ бармеояд, савдои байналмилалӣ яке аз унсурҳои асосии ҳамгирӣ ба блокҳои байналмилалӣ маҳсуб меёбад. Вай ба афзоиши мубодилаи молҳо, хизматрасониҳо ва сармояҳо дар байни мамлакатҳо мусоидат карда, рушди иқтисодиро ҳавасманд мегардонад ва ба инкишофи технологияҳо ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ таъсир мерасонад.

Рушди савдои байналмилалӣ ҳамчун яке аз ҷанбаҳои асосӣ ва бунёдии ҷаҳонишавии муосир боқӣ монда, афзоиши ҳаҷми молҳо ва хизматрасониҳоро имконпазир мегардонад, ки онҳо ба манфиати тартиботи ҷаҳони бисёрқутбӣ тавассути сарҳадоти мамлакатҳои гуногун мубодила мешаванд. Ин ба туфайли коҳиш ёфтани монеаҳои тиҷоратӣ, ба монанди боҷҳои гумрукӣ ва квотаҳо ба воридот, инчунин, рушди технологияҳо ба вуқӯъ меояд, ки онҳо савдои байналмилалиро дар доираи ташаккулёбии бошиддати блокҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ сабуктар гардонидани, хусусиятҳои равандҳои муосири ҳамгирии минтақавиро муайян мекунанд.

Дар диссертатсия қайд қайд карда шудааст, ки рушди савдои хориҷӣ дар Осиёи Марказии пасошуравӣ якҷанд хусусиятҳоро доро мебошад:

1. Моли асосии содиротии мамлакатҳои Осиёи Марказӣ манобеъи энергетикӣ, асосан, нафту газ ба ҳисоб меравад. Масалан, Туркманистон яке аз бузургтарин истеҳсолкунанда ва содиркунандаи гази табиӣ дар ҷаҳон мебошад. Мамлакатҳои дигар низ захираҳои калони нафту газ доранд.

2. Минтақаи Осиёи Марказӣ аз нигоҳи ҷуғрофӣ дорои мавқеи мусоид дар маркази АвруОсиё мебошад, ки ин ба он имкониятҳои инкишоф додани масирҳои тиҷоратии транзитиро фароҳам меорад. Яке аз намунаи чунин масир Долони байналмилалии транзитии «Аврупо-Қафқоз-Осиё» (TRACESA) мебошад, ки аз қаламрави Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Ўзбекистон мегузарад.

3. Савдои хориҷии Осиёи Марказӣ бо Россия ва Хитой хеле хуб рушд кардааст. Россия бузургтарин шарик тижоратии ҳамаи мамлакатҳои минтақа ба ҳисоб меравад ва Хитой бошад, дар ҷаҳорҷӯби ташаббуси худ «Як камарбанд, як роҳ» равобита сармоягузори ва тижоратии худро бо Осиёи Марказӣ фаъолона афзоиш медиҳад.

Дар баробари ин, аз нигоҳи муаллифи диссертатсия, савдои хориҷӣ дар Осиёи Марказӣ аз сабаби инкишофи сусти инфрасохтор ва сатҳи пасти диверсификатсияи содирот маҳдуд мебошад. Асосан ашёи хом, аз ҷумла, нассочӣ, металлҳо, маҳсулоти хоҷагии қишлоқ содир карда мешавад. Ин гуногунрангии иқтисодӣ ва устувории минтақаро дар шароити гузариш аз хоҷагии ҷаҳонии якутӣ ба бисёркутӣ маҳдуд менамояд.

Сарфи назар аз он, ки мақсади ниҳонии режими савдои озод иштироки глобалӣ маҳсуб меёбад, вай инчунин, ҳамгирии минтақавиро ҳавасманд менамояд. Ҳамгирии минтақавӣ ин раванди муттаҳид шудани якҷанд давлатҳо дар доираи созмони минтақавӣ бо мақсади осон намудани ҳамкориҳои иқтисодӣ ва ҳамгирӣ мебошад. Ин метавонад ташкили бозори минтақавӣ, ҳаракати озоди молҳо, хизматрасониҳо, сармоя ва одамон, инчунин, ҷамоҳангсозии сиёсат ва қоидаҳои дар бар гирад.

Муаллифи диссертатсия қайд мекунад, ки режими савдои озод ва ҳамгирии минтақавӣ на ҳамеша бечунучаро мусбӣ мебошанд. Татбиқи онҳо ба чунин монеаҳо, ба монанди манфиатҳои ҳимоятгарӣ (протекционистӣ)-и мамлакатҳои алоҳида ва истифодаи режими таҳримҳо, нобаробарии иҷтимоӣ иқтисодӣ, масъалаҳои мутобиқнамоии байниҳамдигарии қоидаҳо ва меъёрҳо ва аз даст додани назорати миллӣ аз болои соҳаҳои алоҳидаи иқтисодӣ рӯ ба рӯ шуда метавонад. Бинобар ин, татбиқи бомуваффақияти режими савдои озод ва ҳамгирии минтақавӣ ризоияти ҳамаҷониба ва ҳамкориҳои байни кишварҳои ширкаткунандаро талаб менамояд.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки ҳамгирии иқтисодӣ ин чизе бештар нисбат ба робитаҳои иқтисодӣ мебошад. Ҳамгирии иқтисодӣ дуввумин варианти беҳтарин барои савдои ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он монеаҳо дар савдои озод бинобар сабабҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ баргараф карда намешаванд.

Маҳз барои ҳамин, дар адабиёти иқтисодӣ равиши ҳамгирии ғайриҳаттиро бар ҳилофи равиши ҳаттӣ дар асоси ташаккул ва истифодаи якҷояи инфрасохтори моддӣ муқаррар кардан мумкин аст, ки дар он динамикаи ҳамгирӣ ба васеъ намудани самарайи микросавдо асос ёфтааст.

Дар қори диссертатсионӣ асоснок гардидааст, ки ҳамгирии ҳаттии иқтисодии байналмилалӣ ин раванди ҳамкорӣ ва муттаҳидшавии мамлакатҳо дар сатҳи байналмилалӣ бо мақсади таъмини нисбатан самараноки фаъолияти иқтисодӣ мебошад. Дар баробари ин, баргарафии модели ҳамгирии «ғайриҳаттӣ» дар амал аз он иборат аст, ки вай заминаи мусоидро барои тақвиятҳои ҳамгирии истеҳсолӣ ва васеънамоии сармояи инфрасохторӣ барои рушди динамикии иқтисодӣ миллӣ фароҳам меорад. Ба вектори «ғайриҳаттӣ»-и ҳамгирӣ ҳуҷҷатҳои ҷамоҳангсозандаии сиёсат нисбат ба

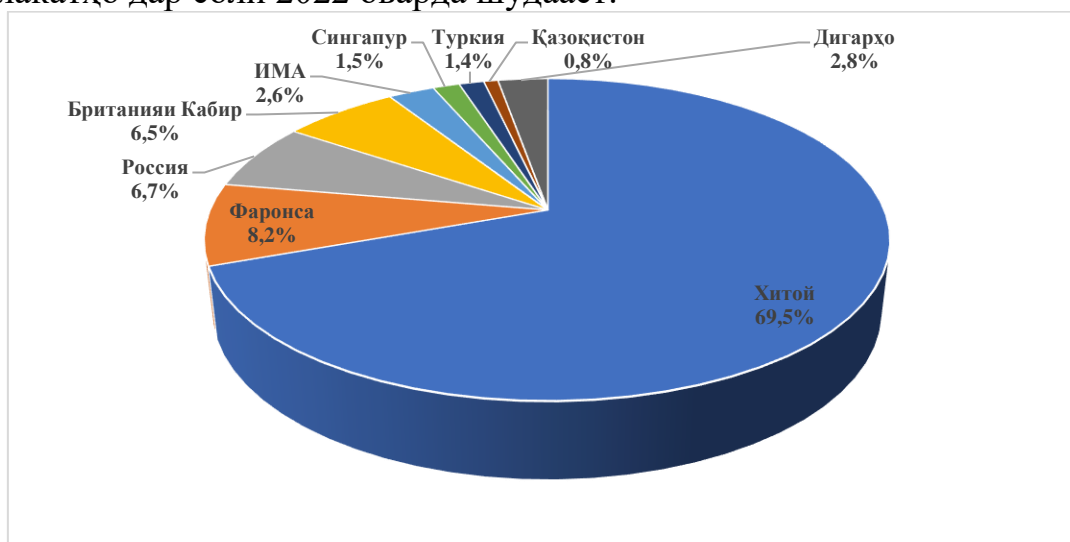
рақобат, ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ва ҳаракати сармоягузориҳои инфрасохторӣ ишора мекунад.

Дар диссертатсия асоснок шудааст, ки ҳамгирӣ ва иқлими инвестиционӣ ду чанбаи муҳимест, ки муваффақияти инкишофи иқтисодии мамлакат ё минтақаро муайян мекунад. Ҳамгирӣ ба ҳамдигар наздикшавии системаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии давлатҳо ё минтақаҳои гуногун бо мақсади таҳкими ҳамкорӣ ва таъсири мутақобилан судманди онҳо мебошад. Иқлими сармоягузорӣ, дар навбати худ, сатҳи муносиб ва ҷолиб буданро барои сармоягузориҳои хориҷӣ ва дохилӣ (мавҷудияти вазъи устувори сиёсӣ, дастрасӣ ва шаффофияти низоми ҳуқуқӣ, сатҳи вазнинии андоз) арзёбӣ менамояд.

Тибқи ақидаи қоршиносони Бонки ҷаҳонӣ ва ХБА, мамлакатҳои Осиёи Марказӣ бояд барои беҳтарнамии иқлими инвестиционӣ қорбарӣ намоянд. Ба ин мақсад, мамлакатҳои Осиёи Марказӣ дар соли 2021 дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқоти «Пешбурди бизнеси 2021»-и Бонки ҷаҳонӣ, дар маҷмӯъ, 13 ислоҳот гузарониданд.

Дар гузориши Бонки ҷаҳонӣ дар бораи пешбурди бизнес 2022 муваффақиятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд шудааст. «Сиёсати оқилонаи пулиро қарзии Тоҷикистон ва болоравии қурби мубодилавӣ ноил шуданро ба сатҳи пасттарини таваррум дар минтақа имконпазир гардониданд ва бар замми ин таварруми нархҳои истеъмолий то 4,2% коҳиш ёфтааст»,-қайд меравад дар гузориш.

Ҳадафҳои асосии стратегияи Тоҷикистон истиқлолияти энергетикӣ, дастрасии нақлиётӣ, амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии босуръат мебошанд. Тоҷикистон аз лоиҳаҳои инфрасохторӣ, ки аз тарафи ҳукумати Хитой дастгирӣ ёфтаанд, судмандии зиёд ба даст овардааст. Дар расми 1 сохтори сармоягузориҳои мустақими хориҷии ба Тоҷикистон воридшуда вобаста ба мамлакатҳо дар соли 2022 оварда шудааст.

Расми 1. – Сохтори СМХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022

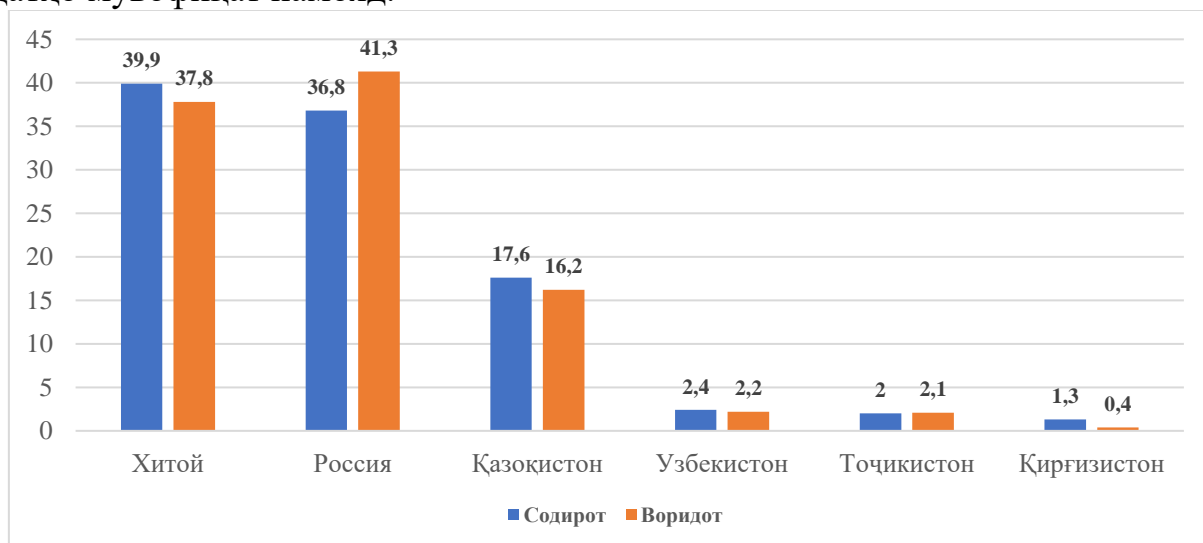
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан. - Душанбе, 2023. – С.574.

Ҳиссаи бештари сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба Хитой (69,5%) рост меояд, зеро Хитой ба ҳамгирӣ тичоративу иқтисодии кишварҳои Осиёи

Марказӣ, бо таъя ба ҳамкориҳои нақлиётӣ ва тиҷоратии байни кишварҳо дар доираи доктринаи “Як камарбанд, як роҳ” мусоидат менамояд. Аммо, Хитой бо ҳар як кишвари Осиёи Марказӣ дар алоҳидагӣ ҳамкорҳои мутақобиларо роҳандозӣ намуда, вазифаи ҳамгиро кардани ин кишварҳоро намегузорад, ки ин низ хусусияти ҳамгирии ғайрихаттӣ маҳсуб меёбад. Ҳаҷми хеле зиёди сармоягузориҳо ба иқтисодиёти Тоҷикистон аз тарафи чунин мамлакатҳо, ба монанди Фаронса (8,2% аз ҳаҷми умумии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ), Россия (6,7%) ва Британияи Кабир (6,5%) ба амал бароварда мешавад.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки ҷанбаи муҳимми инкишофи равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ҳамгирии Тоҷикистон дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) ба ҳисоб меравад. Тафовути байни СХШ аз дигар сохторҳои минтақавӣ дар қаламрави собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар он аст, ки ба ғайр аз баъзе кишварҳои ИДМ ба он Хитой, Ҳиндустон, Покистон ва Эрон низ аъзо мебошанд. Илова бар ин, СХШ бо СММ, ИДМ, СААД, ИИАО ва АСЕАН созишномаҳои ҳамкорӣ дорад.

СХШ ин созмони фавқулмиллӣ буда, сохтор ва заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии худро дорад. Ҳуҷҷатҳои асосие, ки СХШ мутобики онҳо фаъолияти ҳамгирии худро пеш мебарад, Конвенсияи Шанхай ва Хартияи СХШ ба ҳисоб меравад. Ҳамаи дигар шартномаҳо, созишномаҳо, меморандумҳо ва эълонияҳо аз тарафи мамлакатҳо танҳо ба шарт имзо карда мешаванд, ки онҳо ба меъёрҳои ин ҳуҷҷатҳо мувофиқат намояд.

Расми 2. – Ҳиссаи мамлакатҳои аъзо дар савдои дохилии СХШ, бо %

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти сомонии расмии ЮНКТАД <https://unctad.org/statistics>

Тибқи маълумоти расми 2, ҳаҷми бештари гардиши савдо дар доираи СХШ ба Хитой, Россия ва Қазоқистон ва аз ҳама камтарин бошад, ба Қирғизистон рост меояд. Дар диссертатсия таъкид меравад, ки ҳамкориҳои мутақобилаи иқтисодӣ ва ҳамгирии кишварҳои аъзои СХШ намунаи муосири ҳамгирии ғайрихаттӣ дар самти татбиқи стратегияи иқтисодӣ ва истиқлоли иқтисодии онҳо ба шумор меравад. Дар ин модели ҳамгирӣ мавқеи асосиро масъалаи ташкили заминаҳои иқтисодӣ на танҳо барои татбиқи иқтисодии ҳамгирии худ иттиҳод, балки баргараф намудани ихтилофҳои

байни кишварҳои иштирокчи ва дар оянда – табдил додани он ба маркази бузурги ҷаҳонии сиёсӣ ва иқтисодӣ ишғол менамояд.

Дар боби якуми кори диссертатсионӣ бештар қайд шудааст, ки мамлакатҳои Осиёи Марказӣ ба туфайли захираҳои табиӣ, мавқеи ҷуғрофӣ ва сармояи инсонии худ дорои иқтидори хеле калони иқтисодӣ мебошанд. Аммо истифодаи пурраи ин иқтидор инкишофи минбаъдаи инфрасохтор, ҳавасмандгардонии сармоягузориҳо ва бештар намудани шароитро барои ҳамкориҳои тичоратӣ иқтисодӣ бо дигар минтақаҳо тақозо менамояд, ки ин ба хусусиятҳои ҳамгирии ғайрихаттӣ алоқаманд мебошад.

Ҳамзамон, унсурҳои ҳамгирии хаттӣ иқтисодӣ дар Осиёи Марказӣ бо хусусиятҳои рушди ҳамгирии тичоратӣ иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ алоқаманданд, ки онҳо бо омилҳои таърихӣ, ҷуғрофӣ ва иқтисодӣ муайян карда мешаванд:

- дар фазои пасошуравӣ оқибатҳои заволи Иттиҳоди Шуравӣ ва гузариш ба иқтисоди бозорӣ идома дорад. Ин боис барои ба миён омадани тафовут дар рушди иқтисодӣ ва сохтори институтсионалии мамлакатҳо мешавад, ки раванди ҳамгирии тичоратиро душвор мегардонад;

- Осиёи Марказӣ дар маркази АвруОсиё ҷойгир аст ва чорроҳаи буриши минтақаҳои гуногуни фарҳангӣ ва иқтисодӣ мебошад, ки имконияти рушди тичорати фаросарҳадӣ ва ҳамгирӣ байни мамлакатҳои минтақаро фароҳам месозад. Аммо бунбасти ҷуғрофӣ ва ҷой надоштани баромад ба баҳр имкони содирот ва воридоти молҳоро маҳдуд менамояд;

- мамлакатҳое, ки барои нуфуз дар минтақа рақобат мекунанд, масалан, Россия, Хитой, ИА, ИМА ва дигарҳо дар ҳамгирии тичоративу иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ нақши муҳим мебозанд. Онҳо кумаки молиявӣ, сармояҳо ва дастгирии техниро барои рушди иқтисодӣ минтақа пешниҳод менамоянд.

Дар рисола қайд карда шудааст, ки хусусиятҳои инкишофи ҳамгирии тичоратӣ иқтисодӣ дар фазои пасошуравии Осиёи Марказӣ чунин тавсиф карда мешаванд:

1. Сатҳи баланди вобастагии иқтисодӣ мамлакатҳои минтақа, ки бо робитаҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ ин кишварҳо алоқаманд мебошанд.

2. Дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ таъсис додани созмонҳои мухталифи ҳамгирӣ, аз қабилҳои ИДМ, ИИАО, СҶШ ва ғайра, ки фаъолияти онҳо дар баробари мусоидат ба таҳкими робитаҳои иқтисодӣ байни мамлакатҳои минтақа, рушди тичорат ва сармоягузорӣ, ҳамзамон, татбиқи манфиатҳои кишварҳои ҳамгирошавандаро дар шароити гузариш аз тартиботи ҷаҳонӣ якҷутба ба бисёрҷутба инъикос менамояд.

3. Ҷанбаи муҳими ҳамгирии тичоративу иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ иштироки мамлакатҳои минтақа дар блокҳо ва созмонҳои байналмилалӣ тичоратӣ, масалан, Созмони умумиҷаҳонӣ савдо (СУС) ба ҳисоб меравад. Ин ба мамлакатҳои минтақа имконият медиҳад, ки дар иқтисодӣ ҷаҳонӣ фаъолна иштирок намуда, рақобатпазирии худро баланд бардоранд.

4. Раванди ҳамгирии тичоративу иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ, инчунин, дар худ таҳкими равобити тичоратиро бо дигар минтақаҳои ҷаҳонӣ, аз ҷумла, бо Аврупо, Осиё, Ховари Наздик ва Африқо дар бар мегирад. Ин ба васеъ

намудани бозорҳои фурӯш барои маҳсулоти мамлакатҳои минтақа мусоидат намуда, дастрасиро ба технологияҳои нав ва инноватсияҳо таъмин менамояд.

Дар диссертатсия хулоса карда шудааст, ки сарфи назар аз як қатор тамоюлҳои мусбат, раванди ҳамгирии тичоративу иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ бо як қатор мушкилот ва холишҳо, аз қабилӣ номутавозунӣ дар муносибатҳои савдои берунӣ, инфрасохтори нокифоя рушдкарда рӯ ба рӯ мешаванд. Барои рушди бомуваффақияти ҳамгирии тичоратӣ-иқтисодӣ дар минтақа ғаългардонии талошҳои муштараки мамлакатҳои иштирокчӣ ва таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судманд зарур мебошад.

Дар боби дуюм – «Сатҳи ҳамгирии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ: арзёбӣ ва имкониятҳо» баррасии масъалаҳои татбиқи манфиатҳои иқтисодии Тоҷикистон дар блокҳои ҳамгирии тичоративу иқтисодӣ, таҳлили сатҳи дастрасии хизматрасониҳои молиявӣ ва ҳамгирии молиявӣ, таҳқиқи ҷанбаҳои алоҳидаи ҷамоҳанг кардан (гармонизатсия)-и инфрасохтори миллии молиявӣ, ҳамчун қонуниятҳои равандҳои муосири ҳамгирии минтақавӣ ба амал бароварда шудааст.

Дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки яке аз шаклҳои ҳамгирии ҳаттӣ ҳамкориҳои тичоративу иқтисодии байни мамлакатҳои мутараққӣ ва рӯ ба тараққӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он кишварҳои мутараққӣ ба бозори худ имкони ворид шуданро барои молҳо ва хизматрасониҳои кишварҳои рӯ ба тараққӣ фароҳам оварда, бочҳои гумрукӣ ва монеаҳоро барои содирот коҳиш медиҳанд ва инчунин, аз нигоҳи молиявӣ ва техникӣ таҳким додани иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба инкишофро дастгирӣ мекунанд.

Дар доираи ҳамгирии ғайриҳаттӣ, мамлакатҳои пешрафта метавонанд ба мамлакатҳои рӯ ба инкишоф дар соҳаи инфрасохтор, аз ҷумла, сохтмони роҳҳо, пулҳо, фурудгоҳҳо ва системаҳои энергетикӣ кӯмак расонанд. Чунин сармоягузориҳо ба инкишоф ва рушди иқтисодӣ мусоидат намуда, имкониятҳои навро барои бизнес ва сайёҳӣ фароҳам меорад ва ба беҳтар шудани шароити зиндагии мардум мусоидат менамояд.

Ҷангоми ҳамкории мутақобила бо блокҳои гуногуни ҳамгироӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бартариятҳои ҳам ҳамгирии ҳаттӣ ва ҳам ғайриҳаттиро истифода мебарад. Дар айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон ба блокҳои зерини ҳамгирии иқтисодӣ, аз қабилӣ ИДМ, СҶШ, СҶИ шомил аст.

Кишварҳои ИДМ нисбат ба ҳамдигар ҳавасмандии тарафайни табиӣ доранд. ИДМ як созмони расмӣ (рамочной) ба ҳисоб рафта, ба рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тичоратии байни мамлакатҳои иштирокчӣ нигаронида шудааст. Мамлакатҳои иштирокчӣ бо ҳамдигар ҳамкориҳои мустақкам доранд, таҳвили мутақобилаи молҳо ва хизматрасониҳоро роҳандозӣ карда, лоиҳаҳои муштарақро татбиқ мекунанд.

Дар доираи ИДМ ҳаракати озоди шаҳрвандон ва муҳҷирати меҳнатӣ вучуд дорад. Ин маънои онро дорад, ки шаҳрвандони як мамлакат метавонанд озодона дар дигар мамлақати иштирокчӣ кор карда, таҳсил намоянд ва аз дигар имтиёзҳо бархурдор шаванд. Илова бар ин, барои мамлакатҳои иштирокчӣ бозори ИДМ на танҳо ҷолиби диққат ба ҳисоб меравад, балки баъзан маврид, нигоҳи иқтисодӣ беалтернативӣ маҳсуб меёбад.

Тоҷикистон дар доираи ИДМ дар мубодилаи молҳо ва хизматрасониҳо бо дигар мамлакатҳои аъзо иштирок мекунад, ки ин ба инкишофи савдои хориҷии мамлакат мусоидат менамояд. Ба ғайр аз ин, дар доираи ИДМ машваратҳо ва ёриҳои ҳамдигарӣ оид ба масъалаҳои гуногун, ба монанди нақлиёт, энергетика, хоҷагии қишлоқ ва ғайра ба амал бароварда мешавад. Аз рӯйи ҷамбасти соли 2023 афзоиши ҳаҷми тиҷорати хориҷии Тоҷикистон бо мамлакатҳои зерини ИДМ чунин ба қайд гирифта шудааст: бо Туркманистон – 4,2 маротиба, бо Россия – 41,9%, Беларус – 38%. Дар ин давра коҳиши назарраси гардиши мол бо Озарбойҷон, Арманистон, Молдова, Қирғизистон ва Украина ба вуқӯъ пайваستاаст.

Манфиатҳои Тоҷикистон дар ИДМ дар худ таҳкими робитаҳои иқтисодӣ, таъмини амният ва субот дар минтақа, рушди ҳамкориҳои башардӯстона ва иштироки фаъолро дар муколамаи сиёсӣ бо дигар мамлакатҳои аъзо фаро мегирад. Аммо дар шароити гузариш аз хоҷагии ҷаҳонии якҷутба ба бисёрҷутба, мамлакатҳои ИДМ ба коҳиши суръати рушд, таварруми баланд, касри бучет, бухрони қарз, рушди нокифояи бахши хусусӣ, инноватсияҳо ва инфрасохтор, вобастагӣ аз содироти молҳои ашёвӣ ва тақонҳои беруна дучор шуда истодаанд. Ин масъалаҳо баландбардории рақобатпазирӣ, диверсификатсияи иқтисодиёт ва рушди устуворро дар кишварҳои ИДМ ҳалалдор карда истодаанд.

Аз ин рӯ, Тоҷикистон кушиш дорад, ки ҳадафҳои худро дар чунин моделҳои ғайриҳақтии иттиҳодияҳои ҳамгирӣ, ба монанди СХШ ва Ҳамкориҳои минтақавии иқтисодии Осиёи Марказӣ (ҲМИОМ) амалӣ созад, ки дар онҳо тавачҷуҳи асосӣ дар раванди ҳамгирӣ ба масъалаҳои рушди инфрасохтор дода мешавад.

Дар диссертатсия қайд карда шудааст, ки хусусияти муҳими фарқкунандаи лоиҳаи ҳамгирӣи ҲМИОМ «пайванд» будани созмони байналмилалӣи молиявӣ ба татбиқи он дар тафовут аз дигар иттиҳодияҳои ҳамгирӣ дар Осиёи Марказӣ (ИДМ, ИИАО, СХШ) мебошад, ки ҳамкориҳои мутақобила дар доираи онҳо асосан дар сатҳи ҳукуматӣ ба амал бароварда мешавад.

Тоҷикистон аз соли 1992, ҳамчунин, аъзои СҲИ (созмони минтақавии байнидавлатӣи иқтисодӣ, ки соли 1985 аз тарафи мамлакатҳои Осиёи Марказӣ ва Ховари Наздик таъсис дода шудааст) мебошад. Дар муносибатҳои мутақобилаи мамлакатҳои СҲИ ҷузъҳои иқтисодӣ бартарӣ доранд. Дар соли 2022 ҳаҷми тиҷорати Тоҷикистон бо мамлакатҳои СҲИ: бо Қазоқистон (37,5%), Туркия (26,3%), Қирғизистон (10,2%), Туркманистон (7,5%), Афғонистон (6,1%), Ўзбекистон (5,5%), Эрон (3,5%), Покистон (1,9%) ва Озарбойҷон (1,5%) -ро ташкил кардааст⁶.

Дар доираи Созмони ҳамкориҳои Шанхай Тоҷикистон навъҳои мухталифи молҳо, ба монанди маҳсулоти ғизоӣ, молҳои тиббӣ, электроника, воситаҳои нақлиёти автомобилӣ, масолеҳи сохтмонӣ ва ғайра ворид мекунад. Хитой шарикӣ асосии тиҷорати Тоҷикистон дар миёни мамлакатҳои СХШ ба ҳисоб меравад. Тоҷикистон аз Хитой навъҳои зиёди молҳо, аз ҷумла, электроника, масолеҳи сохтмонӣ, нассочӣ, воситаҳои нақлиёти автомобилӣ ворид менамояд.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ қайд шудааст, ки дар шароити ташаккулёбии тартиботи хоҷагии ҷаҳонии бисёрҷутбӣ, Стратегияи рушди иқтисодии СХШ барои давраи то соли 2030, пеш аз ҳама, ба чунин принципҳои ҳамгирӣи мамлакатҳои аъзо,

⁶ Портали тиҷорати Тоҷикистон <https://tajtrade.tj/menu/28?l=ru>

ба монанди расонидани кӯмаки мутақобила барои дастгирии ҳамгироӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ва то ба ҳадди ақалл бурдани оқибатҳои манфии ҷаҳонишавӣ ва бухронҳои молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ барои иқтисодиёти миллӣ асос ёфтааст.

Иштироки Тоҷикистон дар блокҳои ҳамгироии минтақавӣ ба афзалиятҳои зерини моделҳои гуногуни ҳамгироӣ барои рушди динамикии иқтисодиёти мамлакат асос ёфтааст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. - Афзалиятҳои ҳамгироии хаттӣ ва ғайрихаттӣ иқтисодӣ барои рушди динамикии иқтисодиёти Тоҷикистон*

Афзалиятҳои ҳамгироии хаттӣ	Афзалиятҳои ҳамгироии ғайрихаттӣ
Ҳамгироии минтақавӣ ба ширкатҳои миллӣ имкони дастрасиро ба бозори васеътари минтақавӣ фароҳам месозад, ки он имкониятҳоро барои содироти молҳо ва хизматрасониҳо афзун намуда, ба афзоиши ҳаҷми истеҳсол ва даромадҳои иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад.	Иштирок дар лоиҳаҳои ҳамгироӣ ва фароҳам овардани муҳити мусоиди иқтисодӣ ба ҷалби сармояҳои хориҷӣ ба Тоҷикистон мусоидат менамояд. Афзоиши фаъолнокии сармоягузорӣ рушди соҳаҳои нав ва навсозии инфрасохтори кишварро имконпазир мегардонад.
Иштироки кишвар дар блокҳои ҳамгироӣ ба коҳиши бочи гумрукӣ, содда кардани расмиёти тиҷорат ва эҷоди қоидаҳои ягонаи савдои байналмилалӣ мусоидат мекунад.	Иштирок дар блокҳои ҳамгироӣ ба кишвар имкони дастрасиро ба дастгириҳои техникӣ ва рушд аз ҷониби дигар мамлакатҳои аъзо ва созмонҳои байналмилалӣ фароҳам менамояд. Дастгирии техникӣ байналмилалӣ ба рушди хоҷагии қишлоқ, энергетика, нақлиёт ва дигар бахшҳои муҳими иқтисодиёти Тоҷикистон мусоидат менамояд.
	Ҳамгироии Тоҷикистон ба блокҳои минтақавӣ рақобатпазирии соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиётро афзоиш дода, инноватсия ва навсозии истеҳсолотро ҳавасманд мекунад.

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

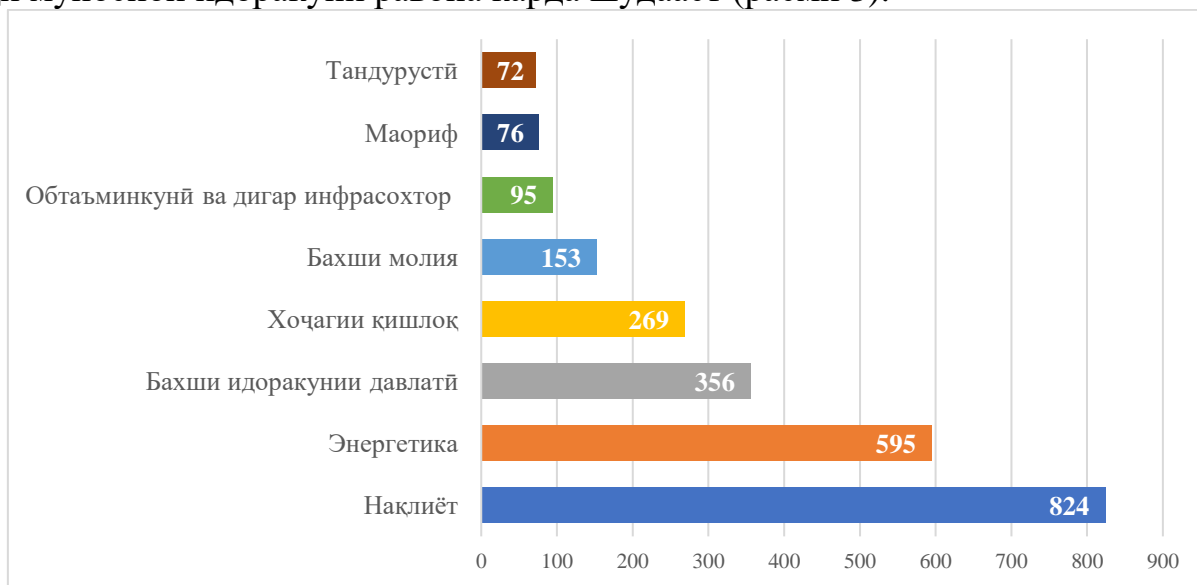
Дар диссертатсия қайд шудааст, ки иштироки Тоҷикистон дар блокҳои ҳамгироии минтақавӣ ба рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ дар асоси зиёдшавии кушод будани он, ҷалби сармояҳо барои инфрасохтор, рушди савдо ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар бозорҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ мусоидат мекунад.

Айни замон иштироки Тоҷикистонро дар иттиҳодияҳои ҳамгироии байналмилалӣ таҳлил намуда, бояд қайд кард, ки иштирок дар СҶШ нисбатан самаранок ва судманд мебошад, ки ба барномаи васеи ҳамкорӣ дар соҳаҳои тиҷоратӣ-сармоягузорӣ, саноат, бонкӣ-молиявӣ, аграрӣ, энергетика, гумрук ва дигар соҳаҳои муҳим асос ёфтааст. Иштирок дар ИДМ ва СҶИ, махсусан, дар муқоиса бо СҶШ нисбатан камфоида мебошад, аммо дар блоки ҳамгироии СҶИ иқтидор барои рушд вучуд дорад.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои молиявии байналмилалӣ, аз қабили Бонки ҷаҳонӣ ва ХБА барои дарёфти дастгирии молиявӣ ва техникӣ дар рушди инфрасохтори пардохтӣ мусоидат мекунад. Тадбирҳои аз ҷониби ҲМИОМ андешидашуда ҳадафи таҳкими ҳамгирии молиявии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҳавасмандгардонии рушд ва инкишофи иқтисодии онҳоро доранд.

Бонки Рушди АвруОсиё (БРАО) фаъолона дар лоиҳаҳои гуногун дар Тоҷикистон ширкат менамояд, ки онҳо ба дастгирии инкишофи иқтисодӣ ва суботи иҷтимоии мамлакат равона шудаанд. Самарҳои умумӣ аз фаъолияти БРАО дар Тоҷикистон се маротиба аз ҳаҷми сармоягузориҳои бонк ба мамлакат дар давраи татбиқи стратегияи кишварӣ зиёд мебошад. Сармоягузориҳои БРАО ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар давраи то соли 2026 то 150 миллион доллари амрикоиро ташкил хоҳад дод. Аз рӯйи пешгӯии коршиносони БРАО, ҳангоми суръати миёнаи солонаи афзоиши ММД ба 6,6% баробар будан, суръати маҷмӯии афзоиши сармоягузориҳо 44,8%-ро ташкил медиҳад.⁷

Аз нигоҳи муаллиф, ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Осиёи Рушд (БОР) аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳамкориҳо густариш ёфта, тадриҷан самаранокии ин муносибатҳои мутақобила эҳсос мешавад. Ҳадафи ин ҳамкорӣ аз ташкили инфрасохтори боэътимод, самаранок, фаъол ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳамгиरोшуда барои мусоидат ба рушди иқтисодии кишвар иборат мебошад. Дар тӯли солҳои ҳамкориҳои Тоҷикистон ва БОР ҳаҷми назарраси захираҳои молиявии ин бонк ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ, зиёд кардани иқтисодии инсонӣ ва ноил шудан ба сатҳи муносиби идоракунии равона карда шудааст (расми 3).

Расми 3. –Ҳаҷми сармоягузориҳои БОР ба иқтисодиёти Тоҷикистон, млн. доллар

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси Таҷрибаи Таҷикистон ва АБР: 25 лет сотрудничества. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/857536/tajikistan-adb-25-years-partnership-ru.pdf>

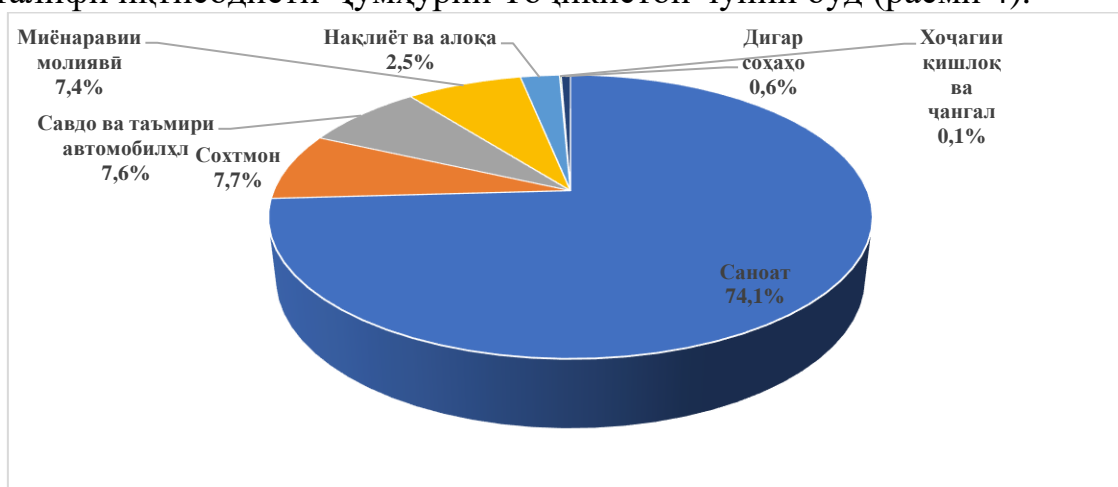
Дар диссертатсия қайд шудааст, ки иштироки сармояи хориҷӣ тавассути кредитҳо ва қарзҳо имкониятҳои навро барои рушди иқтисодӣ, аз он ҷумла,

⁷ Страновая стратегия ЕАБР по Республике Таджикистан на 2022-2026 годы https://eabr.org/upload/230222_A4_blok_Tajikistan_RGB.pdf

молиякунонии лоиҳаҳо, такмил додани корхонаҳо ва ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ фароҳам меорад.

Шуруъ аз соли 2019 то имрӯз муҳаррики рушди иқтисодии Тоҷикистонро тибқи маълумоти оморӣ, соҳаи саноат ташкил медиҳад. Саноати истихроҷ аксар вақт сармоягузориҳои назарраси инфрасохториро талаб менамояд. Ҳукумат ба рушд ва тармими роҳҳои автомобилгард, роҳи оҳан ва инфрасохтори энергетикӣ сармоягузори карда истодааст. Қалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ба соҳаҳои истихроҷи иқтисодӣ комбинатсияи стратегияҳо ва кӯшишҳои аз ҷониби давлат тақозо мекунад, ки дар сурати бомуваффақият амалигардонӣ метавонанд ба рушди иқтисодӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ саҳми назаррас гузоранд.

Дар соли 2022 сохтори сармоягузори мустақими хориҷӣ дар соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин буд (расми 4).

Расми 4. – Сохтори сармоягузори мустақими хориҷӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Внешнеэкономическая деятельность Таджикистана. - Душанбе, 2023. – С.575.

Дар аввали соли 2023 аз ҳаҷми умумии сармоягузори хориҷӣ ба Тоҷикистон аз мамлакатҳои ИДМ ва дигар мамлакатҳои шарик воридгардида қисми асосӣ ба баҳши хизматрасонии молиявӣ - 52,7 %, саноати коркард ва маъдан - 33,2 %, сохтмон - 7,1%, нақлиёт ва алоқа - 1,5% ва ҳиссаи дигар соҳаҳои саноат - 5,5% рост омадааст.

Дар тадқиқоти диссертатсионӣ нишон дода шудааст, ки омилҳои асосии қалби сармоягузорон ба иқтисодӣ Тоҷикистон дар шароити модели ғайрихаттии ҳамгирӣ инҳоянд:

- вазъи устувори макроиқтисодӣ, сатҳи пасти таваррум;
- устувории вазъи сиёсӣ ва ҳавфҳои пасти сиёсӣ;
- ҳадафнок муайян намудани рушди шабакаҳои нақлиётӣ, инфрасохтори коммуникатсионӣ ва энергетикӣ, инчунин, дигар намудҳои асосии инфрасохтор;
- мавҷудияти захираҳои табиӣ, ки ба рушди саноати истихроҷ ё бахшҳои марбут ба энергетика ва саноати хӯрокворӣ мусоидат мекунанд;
- шароити мусоиди савдо, мавҷудияти созишномаҳо оид ба савдои озод ва дастрасии транзитӣ ба бозорҳои мамлакатҳои дигар;
- мавҷудияти қувваи кории соҳибхтисос ва маълумотнок.

Арзёбии дар диссертатсия гузаронидашудаи сатҳи ҳамгирии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, зарурати аз байн бурдани як қатор маҳдудиятҳо ва соддагардонии низоми дастрасии сармоягузори хориҷӣ ва сармояи онҳоро ба иқтисодиёти кишвар нишон медиҳад, ки он бо зарурати ҷалби сармояи хориҷӣ барои молиякунонии рушди дарозмуддат ва динамикии иқтисодии мамлакат шарҳ дода мешавад.

Дар боби сеюми тадқиқоти диссертатсионӣ – «Самтҳои ҳамгирии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба блокҳои тичоратӣ иқтисодӣ: дурнамо ва алоқамандӣ бо ҳадафҳои рушди миллий» баррасии масъалаҳои рушди динамикии иқтисодиёти миллий ҳамчун заминаи моддии таъмини манфиатҳои мамлакат дар гурӯҳҳои ҳамгирӣ, арзёбии нақши иттиҳодияҳои ҳамгирӣ дар таъмини озуқаворӣ ва амнияти энергетикӣ мамлакат гузаронида шуда, зарурат ва муҳимияти иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар васеъ намудани имкониятҳои нақлиёти коммуникатсионӣ иттиҳодияҳои ҳамгирӣ таҳқиқ карда шудааст.

Дар доираи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 вазифаи таъдил додани иқтисодиёти миллии мамлакат ба низоми динамикии рақобатпазир гузошта шудааст, ки он шароити созгорро барои рушди устувори он ва тобовар ба таъсири тақонҳои беруна фароҳам меорад. Дар Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2021-2025 (БМР 2021-2025) ба сифати сценарияи интенсивии рушд ноил шудан ба суръати миёнаи солонаи рушди иқтисодӣ дар сатҳи 7-10% муайян карда шудааст. Ҳиссаи сармоягузори хусусӣ дар ММД 10% пешбинӣ шудааст. Дар ин давра афзоиши миёнаи солонаи истеҳсолоти саноатӣ дар сатҳи 15-17% таъмин карда мешавад.

Таҳлили дар тадқиқоти диссертатсионӣ гузаронидашудаи вазъи воқеӣ ва имкониятҳои мавҷуда нишон медиҳад, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегия дар БМР 2021-2025 пешбинишуда ва нигоҳ доштани устувори макроиқтисодӣ, инчунин, таъмини рушди динамикии иқтисодиёти миллий, аз се сценария – бухронӣ, воқеӣ ва интенсивӣ, сценарияи қобили қабул интенсивӣ ба ҳисоб меравад, зеро Тоҷикистон иқтисодии иловагии рушд дорад ва татбиқи он барои ноил шудан ба нишондиҳандаҳо дар доираи ин сценария замина мегузорад.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки барои алоқаманд намудани ҳадафҳои миллии рушди мамлакат бо дурнамо ва самтҳои иттиҳодияҳои ҳамгирӣ, ки дар онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок мекунад ва инчунин, барои таъмини рушди динамикии иқтисодиёти миллий ҳалли чунин вазифаҳо зарур мебошад:

1. Таъмини суръати устувор ва нисбатан баланди рушди иқтисодӣ аз ҳисоби саноатикунони босуръат бо мақсади «рушди пешгузаранда» дар шароити тақвият ёфтани рақобати байналхалқӣ.

2. Коҳиш додани вобастагӣ аз воридоти молҳои стратегӣ ва озуқаворӣ, инчунин, аз ашёи хоми ба содирот нигаронидашуда дар асоси амалигардонии сиёсати воридотивазкунӣ ва ба содиротнигаронидошудаи интиҳобӣ. Дар ин қарина, зарур аст аз воситаҳои ҳимоятгарӣ (протекционизм)-и муътадил истифода кард, ки онҳо, албатта, ба манфиатҳои мамлакатҳои иштироккунандаи гурӯҳи ҳамгирӣ мувофиқ нестанд.

3. Тақвияти тадбирҳои дар амал татбиқ кардани сиёсати пешгирикунанда ва баланд бардоштани устувори иқтисодиёт барои коҳиш додани таъсири омилҳои манфии беруна ба низоми иқтисодиёти миллий.

4. Ба таври васеъ ҷалб намудани сармоягузориҳои хориҷӣ, аз ҷумла, дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ бо истифодаи бартариятҳои махсусгардонӣ ва кооператсияи истеҳсолӣ. Захираҳои берунӣ барои Тоҷикистон барои татбиқи сиёсати саноатикунонии босуръат ва коркарди ниҳии маҳсулот, яъне, ба даст овардани арзиши баланди иловашуда зарур мебошанд.

5. Дохилшавӣ ба шохроҳҳои ягонаи нақлиётӣ дар шартҳои баробар бо дигар мамлакатҳои иттиҳодияи ҳамгироӣ ва ташкили занҷираи ягонаи таҳвил ва логистика. Ин барои сохтмони нақлиётӣ дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ ҷудо кардани маблағҳои калонро талаб мекунад.

6. Васеъ намудани савдо ва ноил шудан ба нишондиҳандаҳои тавсифдиҳандаи интенсификацияи савдо на танҳо дар дохили гурӯҳи ҳамгироӣ, инчунин, майли содиротии фазои ягонаи иқтисодӣ дар маҷмӯъ.

7. Ташаккули ниҳодҳои фаъол ва тараққикардаи ба зиёд кардани иқтидор ва қудрати иттиҳодияи ҳамгироӣ нигаронидашуда, ки барои бартарарф кардани тақонҳои беруна, тақвияти худташқилнамоии системаи иқтисодиёти миллий ва рушди мутавозин қодир мебошанд.

Таҷрибаи байналмилалӣ танзими соҳаи кишоварзӣ барои ноил шудан ба амнияти озуқаворӣ, ки дар диссертатсия ҷамъбаст шудааст, маҷмуи тадбирҳои зеринро, аз қабili назорати истеҳсол ва дастгирии нархҳо, додани қарзҳои имтиёзнок ба истеҳсолкунандагон ва субсидияҳои содиротӣ дар бар мегирад.

Тавсифдиҳандаи муҳимми амнияти озуқаворӣ дар кишварҳои ҷаҳон шохиси амнияти озуқаворӣ ба ҳисоб меравад. Дар диссертатсия дар мисоли кишварҳои ХМАОМ нишон дода шудааст (ҷадвали 2), ки беҳтаршавии дастрасӣ ба молиякунонӣ ва кредитҳо барои корхонаҳои хочагии қишлоқ метавонад, дар маҷмӯъ, ба устуворгардии соҳаи хочагии қишлоқи ХМАОМ мусоидат намояд. Асоснок карда шудааст, ки дар шароити ҳамгироии минтақавӣ бонкҳои байналмилалӣ ва ташкилотҳои молиявии хурд метавонанд фаъолияти худро ҷиҳати пешниҳоди маблағҳои қарзӣ барои хариди тухмӣ, нуриҳои минералӣ ва таҷҳизот, инчунин, барои рушди босуръати соҳаҳои инфрасохторӣ фаъолтар намоянд.

Ҷадвали 2. – Рейтинги мамлакатҳои ХМАОМ аз рӯи сатҳи амнияти озуқаворӣ дар соли 2022*

Мавқеъ дар рейтинг	Мамлакат	Дастрасии нарх	Дастрасии захираҳо	Сифат ва беҳатарӣ	Захираҳои табиӣ ва устуворӣ	Ҷамағӣ
32	Қазақистон	65,4	78,0	67,2	76,3	72,1
66	Озарбойҷон	62,6	58,0	59,1	38,2	82,3
78	Узбекистон	53,8	51,3	65,1	55,4	49,3
71	Қирғизистон	64,1	66,6	60,5	71,3	57,9
75	Тоҷикистон	51,6	51,1	55,9	45,9	53,1
111	Афғонистон	37,8	46,4	36,9	42,7	40,1
25	Хитой	54,5	86,4	79,2	72,0	74,2
68	Гурҷистон	57,2	66,8	57,3	54,7	59,5
54	Эрон	61,8	62,0	63,4	59,7	64,8
60	Монголия	60,0	59,8	61,9	64,9	61,5
76	Покистон	54,7	63,0	55,7	42,2	52,6
49	Туркия	61,2	58,4	65,3	78,5	65,3

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Глобалного индекса продовольственной безопасности (GFSI) <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

Яке аз самти калидӣ дар доираи Барномаи стратегии ҲММИОМ-2030 соҳаи хоҷагии қишлоқ дар баробари идоракунии захираҳои об мебошад. Дар қатори ин якчанд самтҳои дигари функционалии ҲММИОМ-2030 ҷанбаҳои гуногуни амнияти озуқавориро дар бар мегиранд. Барои ин ҳадаф, Бонки Осиёи Рушд (БОР) омода аст, кӯмакҳои техникӣ ва лоиҳаҳои сармоягузорию бо рушди хоҷагии қишлоқ ё амнияти озуқаворӣ алоқамандро маблағгузорӣ намояд, ки аллакай дар амал татбиқ шуданашон оғоз шудааст.

Бо мақсади афзун кардани ҳаҷми содироти нерӯи барқ аз Тоҷикистон ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Ҷанубӣ, лоиҳаи минтақавӣ оид ба интиқоли нерӯи барқ CASA-1000 татбиқ шуда истодааст, ки дар он Тоҷикистон, Қирғизистон, Афғонистон ва Покистон иштирок менамоянд. Афзалияти ин тарҳ барои Тоҷикистон назаррас аст. Тоҷикистон яке аз навъҳои тозатарини нерӯи барқро дар ҷаҳон истеҳсол мекунад, дар ҳоле ки нерӯи барқи обӣ бештар аз 90% ҳаҷми умумии истеҳсолро ташкил медиҳад. Ҳукумати Тоҷикистон нақшаи идома додани коркарди нерӯи барқи тозаро дорад ва то ба соли 2030 нерӯгоҳҳои миллии барқӣ он иқтисодии умумии муқарраршударо ба 10 ҳазор МВт мерасонад.

Ба тӯлаи лоиҳаи CASA-1000 Тоҷикистон барои зиёд намудани содироти нерӯи барқ имкониятҳои инфрасохторӣ, инчунин як қатор дигар афзалиятҳоро барои иқтисодиёти миллий (ҷадвали 3) дар намуди рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва беҳтар намудани сифати таъминоти барқ дар деҳоти кишвар, инчунин, коҳиш додани сатҳи бекорӣ дар байни ҷавонон ба даст меорад.

Ҷадвали 3. - Афзалиятҳо аз амалишавии лоиҳаи CASA-1000 барои иқтисодиёти Тоҷикистон*

Афзалиятҳо	Моҳияти афзалиятҳо
Диверсификасияи содироти нерӯи барқ ва афзоиши даромад	Лоиҳа вобастагиро аз як бозор барои содироти нерӯи барқ коҳиш дода, имкон медиҳад, ки барқи зиёдатӣ ба кишварҳои ҳамсоя содир карда шавад, даромад аз фурӯши нерӯи барқ ба хориҷи мамлакат зиёд шавад ва соҳаи миллии энергетикӣ таҳким ёбад.
Баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорию	Иштирок дар лоиҳаи CASA-1000 метавонад ҷолибияти сармоягузорию мамлакатро баланд бардорад, сармояҳои навро ба соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт ҷалб карда, ба рушди иқтисодии кишвар мусоидат намояд.
Рушди инфрасохтор	Татбиқи лоиҳа рушди инфрасохторро тақозо мекунад, ки он эътимоднокии таъмини нерӯи барқро беҳтар намуда, барои ҳавасмандгардонии рушд дар соҳаҳои алоқаманд, аз қабилӣ сохтмон ва нақлиёт мусоидат мекунад. Ба ғайр аз таъмини барқ инфрасохтор, инчунин, соҳаҳои иҷтимоӣ, обтаъминкунӣ ва ғайраро дар бар мегирад.
Беҳтар намудани сифати таъмини барқ дар деҳот	Беҳтар кардани сифати таъмини нерӯи барқ дар ду ноҳияи кишвар пешбинӣ шудааст, ки 60 маҳаллаи аҳолинишини деҳотро бо тақрибан 130 ҳазор нафар дар қад-қадӣ долони хати интиқоли барқ дар қисмҳои шимолӣ, марказӣ ва ҷанубӣ, бахусус, дар шаҳри Исфара фаро мегирад.
Коҳиш додани сатҳи бекорӣ дар байни ҷавонон	Дастгирии ҳадафноки ҷалби ҷавонон ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ.

*Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Лоиҳаи CASA – 1000 <https://www.casa-1000.org/>

Тоҷикистон ба иттиҳодияҳои гуногуни тичоратию иқтисодӣ шомил гардида, дар ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ фаъолона иштирок менамояд. Ин ба рушди иқтисодиёти кишвар ва таҳкими мавқеи он дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки иқтисодиёти глобалӣ ва мубодилаи байналмилалӣ молҳо ва хизматрасониҳо низоми муассир ва ҳамоҳангшудаи нақлиётро барои дар саросари ҷаҳон саривақт ва боэътимод таъмин кардани бурдарасонии молҳо ва хизматрасониҳо талаб мекунад. Фазои ягонаи нақлиётӣ дар доираи иттиҳодияҳои минтақавӣ мувофиқакунии ва ҳамоҳангсозии қоидаҳо, стандартҳо ва тартиботро дар соҳаи нақлиёт дар байни мамлакатҳо дар бар мегирад. Вай боркашонӣ ва мусофирбариро содда мегардонад, хароҷотро паст мекунад ва вақти бурдарасонии молҳоро кам мекунад.

Инкишофи шабакаи долонҳои мултимодалии ҲМИОМ яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти ин созмон ба ҳисоб меравад. Долонҳои мултимодалӣ хатсайрҳои ҳамгиросшудаи нақлиётро дар бар мегиранд, ки онҳо намудҳои гуногуни нақлиётро (масалан, роҳи оҳан, автомобилӣ, обӣ ва нақлиёти ҳавоӣ) дар долони ягонаи нақлиётӣ барои таъмини муассир ва зуд бурдарасонии молҳо муттаҳид мекунанд. Нақшаҳо барои азнавсозии долонҳои нақлиётӣ ба ҳуҷҷати стратегии «ҲМИОМ-2030» ворид карда шудаанд, ки аз тарафи ҳамаи мамлакатҳои иштирокчӣ дастгирӣ ёфтааст.

Тоҷикистон, ҳамчунин, дар васеъ намудани коммуникатсияи нақлиётӣ бо мамлакатҳои аъзои СҲШ, бахусус, дар инкишофи инфрасохтори нақлиётӣ ва ташкили долонҳои байналмилалӣ нақлиётӣ иштирок карда истодааст. Дар тадқиқоти диссертатсионӣ қайд шудааст, ки ин ба мамлакат дар вусъат додани робитаҳои нақлиётӣ бо дигар мамлакатҳои иштирокчӣ кӯмак мекунад ва ба рушди иқтисодиёт ва савдо мусоидат менамояд.

Дар боби сеюми диссертатсия хулоса карда шудааст, ки самти хеле ояндадори рушди инфрасохтори нақлиётӣю логистикӣ Тоҷикистон муттаҳидсозии иқтидори нақлиётӣю логистикӣ мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, СҲШ ва ҲМИОМ маҳсуб меёбад.

Дар боби чоруми тадқиқоти диссертатсионӣ – «Рушди иқтидори содиротии саноати Тоҷикистон дар шароити ҳамгирии блокҳои тичоратию иқтисодӣ» афзалиятҳои соҳавии иқтидори содиротии саноат муайян ва мавриди таҳлил қарор гирифтаанд ва омилҳои рақобатӣ нишон дода шуда, арзёбии таъсири онҳо ба рушди иқтидори содиротии мамлакат дар шароити саноатикунони босуръат дар доираи иштироки Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ гузаронида шудааст.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки иқтидори содиротӣ, яъне, қобилияти истеҳсол ва фурӯши молҳо ва хизматрасониҳои кишвар дар бозори ҷаҳонӣ дар рушди иқтисодии он ва рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ нақши муҳим мебозад.

Дар диссертатсия иқтидори содиротии гидроэнергетика, истихроҷи маъдан, соҳаҳои саноати химиявӣ, сабук ва хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифта, модели эконометрикии вобастагии рушди иқтисоди

Тоҷикистон аз тағйирёбии сохтори содироти мамлакат дар шароити ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ таҳия карда шудааст (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. –Маълумот барои таҳлили эконометрикӣ

Нишондиҳанда	ММД млн дол.	Содироти қувваи барқ, млн дол.	Содироти маҳсулоти минералӣ, млн дол.	Содироти матоъ ва маснуоти нассочӣ, млн дол.	Содироти металлҳои қиматбаҳо ва маснуот аз онҳо, млн дол.
2010	5642,179	3,592	54,401	233,222	757,157
2011	6867,116	4,269	152,084	237,725	686,254
2012	7592,983	21,3346	305,0046	265,34	556,225
2013	8506,255	33,2586	174,1336	227,218	388,643
2014	9241,646	43,692	222,757	166,009	243,023
2015	8269,576	48,362	204,141	171,028	231,895
2016	6992,483	51,665	307,197	153,324	225,437
2017	7536,44	53,4796	487,1806	181,81	229,155
2018	7765,014	76,9854	543,9414	226,452	235,413
2019	8301,046	93,1165	459,2325	211,126	217,222
2020	7670,086	56,4233	275,1123	196,232	50,578
2021	8937,766	96,322	488,459	279,326	266,037
2022	10497,14	106,166	895,508	277,929	318,344

Источник: Фаъолияти берунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои мувофиқ / Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар натиҷаи ҳисобҳо чунин муодилаи сершумори (шакли ҷамъӣ) регрессионӣ ба даст омад:

$$Y = 8.74 * X_1 + 3.34 * X_2 + 0.42 * X_3 + 6270.48 * DUMMY \quad (1)$$

Натиҷаҳои ба даст овардашударо чунин шарҳ додан мумкин аст:

- ҳангоми афзун шудани содироти нерӯи барқ ба 1 миллион доллари ИМА, ҳаҷми ММД-и мамлакат ба 8,74 миллион доллар дар шароити тағйир наёфтани дигар омилҳо (ҳангоми нигоҳ доштани сатҳи содироти дигар молҳо дар доираи иттиҳодияи ҳамгирӣ) меафзояд;

- ҳангоми зиёд шудани содироти маҳсулоти маъданӣ ба 1 миллион доллар, ММД-и мамлакат ба 3,34 миллион доллар дар шароити доимияти дигар омилҳо дар доираи иттиҳодияи ҳамгирӣ афзун мешавад;

- ҳангоми афзоиши содироти матои нассочӣ ва маснуоти нассочӣ ба 1 млн. доллар, ММД-и мамлакат ба 0,42 млн. доллар дар шароити бетағйир мондани дигар омилҳо афзоиш меёбад (азбаски ҳиссаи асосии содироти матои нассочӣ ва маснуоти нассочиро нахи пахта ташкил медиҳад, бинобар ин, коэффитсиенти таъсиррасонӣ нисбат ба дигарҳо пасттар мебошад).

Ҳамин тариқ, дар диссертатсия чунин хулоса карда шудааст, ки соҳаҳои мавриди назар (гидроэнергетика, истеҳсоли алюминий, соҳаҳои саноати истихроҷи маъдан, сабук ва ҳӯроқворӣ) иқтисодӣ хеле баланди содиротӣ доранд. Барои татбиқ намудани имкониятҳои мазкур зарурати азнавсозии муҷаҳҳаз гардонидани техникаи корхонаҳои фаъолияткунанда, сохтани корхонаҳои нав, оптимизатсияи тақсимоли захираҳо дар байни соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ, такмил додани инфрасохтори нақлиётӣ ва истеҳсолӣ, баланд бардоштани салоҳиятҳои касбии кормандон зарур аст.

Дар тадқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шудааст, ки саноатикунони босуръати Тоҷикистон метавонад ба ташкили занҷираҳои арзиши иловашуда дар доираи иттиҳодияи ҳамгирой таъсири калон расонад. Саноатикунони босуръат ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат ва баланд бардоштани касбияти қувваи корӣ мусоидат менамояд, ки он на танҳо ба паст кардани хароҷоти истеҳсоли имкон медиҳад, балки ба баланд шудани рақобатпазирии маҳсулот дар бозори ҷаҳонӣ меоварад.

Лекин дар раванди индустриякунони босуръат як қатор проблемаҳо ва холишҳо, аз қабилӣ норасоии сармоя ва технологияҳо, ниҳодҳои заиф ва монеаҳои бюрократӣ, ноустуворӣ ва сатҳи баланди вобастагӣ аз бозорҳои хориҷӣ вучуд дорад. Ҳалли ин проблемаҳо таҳия ва татбиқи сиёсати муассири саноатикунонӣ ва алоқаманд кардани онро бо равандҳои ҳамгироии минтақавӣ талаб менамояд.

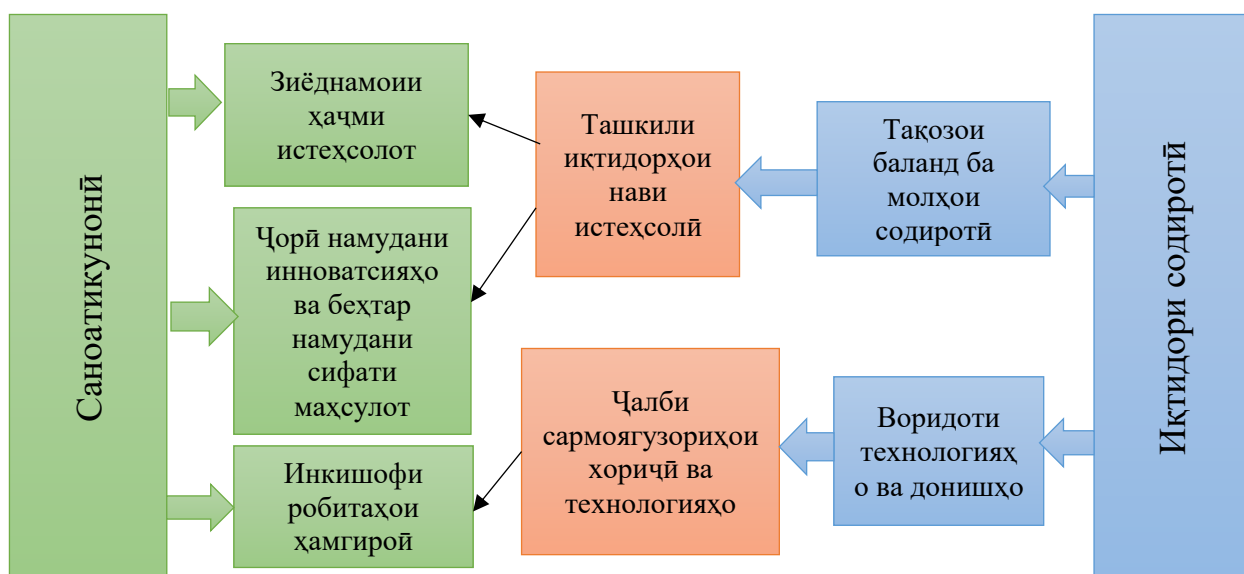
Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки саноатикунони босуръат ба иқтисодии содиротӣ ва болоравии фаъолнокии содиротӣ чунин таъсир мерасонад:

- афзоиши истеҳсолот ба вучуд меояд ва ба туфайли рушди саноат ва вусъатёбии истеҳсолот, мамлакат метавонад ҳаҷми молҳо ва хизматрасониҳои истеҳсолшавандаро зиёд намояд;

- саноатикунонӣ ба инкишофи технологияҳо ва баланд бардоштани сифати маҳсулот ва рақобатпазирии мамлакат мусоидат менамояд;

саноатикунонӣ ба мамлакат имконият медиҳад, ки робитаҳои ҳамгироиро бо дигар мамлакатҳо инкишоф дода, комплекси мукаммали иқтисодии берунии мамлакатро бунёд намояд.

Дар навбати худ, сиёсати ҳарчи бештару зиёдтар ба татбиқи иқтисодии содиротии мамлакат нигаронидашуда, ба раванди саноатикунони босуръат таъсири баръакс мерасонад (расми 5).

Расми 5. - Механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ва иқтисоди содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон
 Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки татбиқи иқтисоди содиротӣ бояд бо инфрасохтори муассир, дастрасӣ ба нақлиёт ва дастгирии логистикӣ тақвият дода шавад. Ин ба таъмини бурдасонии молҳо ба бозорҳои байналмилалӣ ва баландшавии

рақобатпазирии саноати Тоҷикистон кӯмак мекунад. Дар ин самт, тадбири самарабахши сиёсати савдои хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои мутақобила бо блокҳои тичоратию иқтисодӣ ташаккул ва рушд додани кластерҳои саноатӣ ва инноватсионӣ дар заминаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) ба ҳисоб меравад.

Дар асоси инфрасохтори муассири нақлиётию логистикӣ ва МОИ истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасониҳои нав бо арзиши баланди иловашуда ва ташаккули занҷираҳои нисбатан мураккаби истеҳсол ва фурӯши молҳо дар соҳаҳои содироти иқтисодиёти миллий таъмин карда мешавад. Тавассути МОИ ва технополисҳо имкониятҳои нави ҳамкорӣҳои байни/дохили минтақавӣ дар асоси лоиҳаҳои муштарак дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ, хусусан, дар чунин самтҳо, аз қабилҳои энергетикаи сабз, саноати истихроҷ ва нассочӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, металлургияи ранга ва ғайра ва дар ниҳоят, татбиқи ҳадафи чоруми стратегияи мамлакат – саноатикунони босуръат татбиқ карда мешаванд.

Арзёбии тарафҳои қавӣ ва сусти дар тадқиқоти диссертатсионӣ гузаронидаи ҳамгироии Тоҷикистон ба блокҳои мухталифи ҳамгирӣ бо истифода аз таҳлили SWOT нишон дод, ки иштироки мамлакат дар ин блокҳо ба зиёднамоии иқтисодии содироти саноати мамлакат мусоидат менамояд.

Ҷадвали 5 – SWOT-таҳлили иштироки Тоҷикистон дар блокҳои гуногуни ҳамгирӣ*

(S) тарафҳои қавӣ	(O) имкониятҳо
<p>Мавқеи геосиёсӣ: Тоҷикистон дар маркази Осиёи Марказӣ ҷойгир аст ва барои савдои байналмилалӣ ва хатсайрҳои нақлиётӣ аҳамияти стратегӣ дорад.</p> <p>Иқтисодии иқтисодӣ: Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги табиӣ, аз қабилҳои захираҳои об ва металлҳои қиматбаҳо мебошад. Иштирок дар блокҳои ҳамгирӣ ба афзун шудани ҳаҷми савдо ва сармоягузориҳо мусоидат намуда, ба тараққиёт ва рушди иқтисодии мамлакат таъсир мерасонад.</p> <p>Иштирок дар блокҳои ҳамгирӣ ба баланд шудани рақобатпазирии иқтисодиёти миллий, рушди соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ, инчунин, ба беҳтар гардидани шароити зиндагии аҳоли мусоидат менамояд.</p>	<p>Васеъ намудани бозорҳои фурӯш: узвият дар блокҳои ҳамгирӣ метавонад ба афзоиши ҳаҷми содироти молҳо ва хизматрасониҳо бо фароҳам овардани дастрасӣ ба бозорҳои нав ва имкониятҳо барои рушди савдо мусоидат намояд.</p> <p>Ҷалби сармоягузориҳо: иштирок дар блокҳои ҳамгирӣ метавонад воридшавии сармояи хоричиро ба мамлакат тавассути кӯмак кардан ба инкишофи соҳаҳои иқтисодиёт ва мусоидат намудан ба рушди иқтисодӣ ҳавасманд гардонад.</p> <p>Мубодилаи технологӣ ва лоиҳаҳои муштарак: дар доираи блокҳои ҳамгирӣ ҳамкорӣ бо дигар мамлакатҳои иштирокчӣ вобаста ба мубодилаи технологияҳо, роҳандозӣ кардани лоиҳаҳои муштарак ва рушди соҳаҳои инноватсионии иқтисодиёт имконпазир мебошад.</p>
(W) тарафҳои суст	(T) таҳдидҳо
<p>Тоҷикистон дорои инфрасохтори суст инкишофёфта мебошад, ки ин метавонад барои иштироки пурра дар блокҳои ҳамгирӣ ва фаъолияти муассир дар онҳо мушкилот эҷод намояд.</p> <p>Рушди нокифояи низоми миллии бонкӣ, ноустувории қурби асъори миллий ва норасоии сармоягузорӣ барои навсозии иқтисодиёти миллий.</p>	<p>Вобастагии иқтисодӣ аз дигар мамлакатҳои иштирокчӣи блокҳои ҳамгирӣ.</p> <p>Зарарҳои эҳтимолии иқтисодӣ дар ҳолати баромадан аз блоки ҳамгирӣ дар оянда, агар чунин қарор дар робита бо тағйирёбии вазъ ва манфиатҳои мамлакат қабул карда шавад.</p> <p>Ниҳодҳои суст ва равандҳои бюрократӣ, ноустуворӣ ва вобастагии зиёд аз бозорҳои беруна.</p>

*Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки рушди иқтисодии содиротии саноати мамлакат дар шароити ҳамгирии блокҳои тичоратиро иқтисодӣ бояд ба воситаи «концепсияи ИСИГМ» ба амал бароварда шавад, ки он пешбурди сиёсати савдои беруниро дар ягонагии мувофиқашудаи равишҳои иқтисодӣ (И), сиёсӣ (С), иҷтимоӣ (И), геосиёсӣ (Г) ва маҷмӯӣ (мултидисциплинарӣ (М) пешбинӣ менамояд. Дар баробари ин, ҳадафҳои сиёсати савдои хориҷии мамлакат дар раванди ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ шакли яклухт (комил) ва концептуалӣ мегиранд:

- фароҳам овардани шароит барои таъмини рушди устувори иқтисодиёт;
- ҳимояи манфиатҳои молистеҳсолкунандагон, мусоидат ба афзун кардани содироти маҳсулоти ватанӣ, рушди робитаҳои иқтисодии хориҷӣ;
- таъмини ҳимояи баробари манфиатҳои ҳамаи субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин, субъектҳои хориҷии фаъолияти хоҷагидорӣ дар қаламрави кишвар тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- пешбурди ҳимояи баробари ҳамаи субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ;
- либерализатсияи савдои хориҷӣ, соддагардонии механизми содирот ва воридот, инчунин, танзими тарифӣ ва ғайритарифӣ;
- мусоидат дар чорабиниҳо оид ба таъмини сифати маҳсулоти воридшаванда барои ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон;
- мусоидат дар пешгирии интиқоли ғайриқонунии маводи муҳаддир, силоҳ ва ашёи дорои аҳамияти таърихӣ, этнографӣ ва фарҳангӣ тавассути сарҳадоти гумрукӣ;
- ҳимояи манфиатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ.

Дурнамои саноатикунони босуръат дар Тоҷикистон дар сурати татбиқи чораҳои дахлдор ва ислоҳот дар раванди иштироки мамлакат дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ, инчунин, ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ ба бор овардани натиҷаҳои мусбиро пешбинӣ менамояд. Ин ба кишвар имкони диверсификатсияи иқтисодиёт, таъсис додани ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолиро медиҳад.

Дар боби панҷуми таҳқиқоти диссертатсионӣ – «Алоқамандии равандҳои ҳамгирӣ ва рушди динамикии иқтисодиёти миллии Тоҷикистон» тавассути муайян кардани роҳҳои татбиқи модели «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» ва масъалаҳои рушди минбаъдаи равандҳои ҳамгирии мамлакат дар шароити гузариш ба хоҷагии ҷаҳонии бисёрқутба, равишҳои методологӣ асоснок карда шуда, дурнамои ташкил ва унсурҳои механизми фаъолияти кластерҳои тичоратиро логистикӣ дар ҳамкориҳои мутақобила бо кишварҳои шарик дар ҳамгирӣ муайян карда шудааст.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ нишон дод, ки модели иқтисодиёти кушод мавҷудияти мубодилаи озоди молҳо ва сармояҳоро дар байни мамлакатҳо, инчунин, ҷой надоштани маҳдудиятҳоро дар ҳаракати сармоя ва тичорат

пешбинӣ менамояд. Ҳангоми таҳлили иқтисодиёти кушод таъсири омилҳои байналмилалӣ ба талаботи умумӣ, меъёрҳои фоиз, сатҳи таваррум, даромадҳои аҳоли ва дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ба назар гирифта мешавад.

Ба ақидаи мо, бар хилофи равишҳои дар адабиёти иқтисодии ватанӣ мавҷуда ба категорияи «иқтисодиёти кушод», рушди минбаъдаи равандҳои ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар асоси иқтисодиёти кушоди динамикӣ ба амал бароварда шавад, ки он на танҳо таҳкими муносибатҳои тичоратию истеҳсолӣ, балки, пеш аз ҳама, ба равандҳои такрористеҳсолнамоӣ дар доираи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ тавассути тараққӣ додани инфрасохтори истеҳсолию нақлиётӣ ва энергетикӣ барои рушди дарозмуддат ва устувори иқтисодиёти миллӣ нигаронида шудааст. Дар ин ҳолат ба сифати нишондиҳандаи арзёбии иқтисодиёти кушод на танҳо нишондиҳандаҳои анъанавии содирот, воридот ва таносуби онҳо, балки коэффитсиенти кушодии такрористеҳсол (ККТ) истифода мешавад (ҷадвали 6). ККТ имкони арзёбии вобастагии иқтисодиёти миллиро аз омилҳои беруна, қобилият ва имконияти кишварро барои ҳамкориҳои мутақобила бо дигар мамлакатҳо ба манфиати афзун намудани истеҳсол ва беҳтар кардани сатҳи зиндагии аҳоли медеҳад.

Ҷадвали 6. – Ҳисоби кушодии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2010-2022*

Нишондиҳанда	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ММД, млн сомонӣ	24707	50977	54790	64434	71059	79109	82543	90797	106232
Содирот млн сомонӣ	5245	6105	7079	10567	10120	11368	15896	23844	28613
Воридот млн сомонӣ	11666	23553	23876	24036	29710	32421	35605	48971	56632
Коэффитсиенти пӯшонидани воридат аз ҳисоби содирот	0,45	0,26	0,30	0,44	0,34	0,35	0,44	0,49	0,50
Коэффитсиенти кушодии такрористеҳсол (ККТ)	0,68	0,58	0,56	0,53	0,56	0,55	0,62	0,80	0,80
Қвотаи содирот, %	21,2	11,9	12,9	16,4	14,4	19,2	26,2	26,9	26,9
Қвотаи воридот, %	47,2	46,2	43,5	37,3	41,8	40,9	43,1	53,9	53,3

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф дар асоси Маҷмуаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, - Душанбе, 2023. – С. 12-13.

Дар диссертатсия муайян карда шудааст, ки пеш аз ҳама, кушодии иқтисодиёт ба фирмаҳо имкони арзон ворид намудани ашёи хом ва маҳсулотро медеҳад, ки ин боис ба коҳиш ёфтани хароҷоти истеҳсолот ва баланд шудани рақобатпазирии маҳсулот дар бозори ҷаҳонӣ гардида, ба афзун шудани ҳаҷми истеҳсол ва зиёд шудани даромадҳои корхонаҳо мусоидат мекунад. Сониян, кушодии иқтисодиёт ба табодули (трансфери) технологияҳо ва донишҳо мусоидат намуда, сифат ва самаранокии равандҳои истеҳсолиро беҳтар мекунад ва ба афзун шудани ҳосилнокии меҳнат ва рушди иқтисодиёт таъсир мерасонад.

Дар навбати худ, иқтисодиёти кушодии динамикӣ бо сатҳи баланди рақобат мубодилаи озоди молҳо, хизматрасониҳо ва сармоя дар бозори ҷаҳонӣ, ҳаракати озоди одамон ва фаъолнокии соҳибкорӣ тавсиф меёбад. Ба чунин иқтисодиёт одатан сатҳи пасти тарифҳо ба воридот ва содирот, инчунин, бозорҳои кушод барои сармоягузориҳои хориҷӣ хос мебошад. Ин ба коҳишҳои монеаҳои бюрократӣ

мусоидат менамоёд ва дар маҷмуъ, инноватсияҳо ва афзуншавии истеҳсол ва рушди иқтисоди роҳаманд мегардонад.

Дар шароити рушди равандҳои ҳамгироӣ иқтисодӣ кушоӣ динамикӣ ба зиёдшавии суръати гардиш такмилёбии раванди такрористеҳсол ба тӯфайли инкишофи савдои байналмилалӣ, ҷалби сармояҳо ва технологияҳои хориҷӣ, инчунин, васеъ намудани бозорҳо ва баланд бардоштани сатҳи рақобат таъсири мусбӣ мерасонад.

Дар тадқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шудааст, ки ташаккул ва рушди кластерҳои тиҷоратӣ ва логистикӣ дар иқтисодӣ кушоӣ динамикӣ механизми самаранок дар ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, инчунин, фаъолгардии ҳамгироии иқтисодии хориҷӣ маҳсуб меёбад. Кластерҳо ба рушди минтақаҳои алоҳидаи мамлакат мусоидат намуда, рақобатпазирии онҳоро дар бозори байналмилалӣ баланд мегардонад. Инкишофи кластерҳо метавонад сармоягузориҳои хориҷиро ҷалб намояд, инфрасохторро беҳтар гардонад ва сатҳи зиндагии сокинони минтақаро баланд бардорад.

Механизми фаъолияти кластерҳои тиҷоратӣ ва логистикӣ ба кооператсия, васеънамоии миқёс, синергия, инноватсия ва дастгирии давлатӣ асос меёбад. Ҳамкориҳои мутақобилаи байни иштирокчиёни кластер дар раванди ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ имконият медиҳад, ки самаранокӣ ва рақобатпазирии фаъолияти онҳо баланд гардад, инчунин, ба рушди инноватсияҳо ва ташкили шароити мусоид барои рушди бизнес мусоидат намояд.

Ҷадвали 7. – Унсурҳои механизми фаъолияти кластерҳои тиҷоратӣ ва логистикӣ дар фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Унсури	Тавсифи унсури
Кооператсия	Корхонаҳое, ки дар кластер муттаҳид шудаанд, байни ҳамдигар ҳамкорӣ намуда, иттилоот ва захираҳоро мубодила менамояд, то ки самаранокии равандҳои истеҳсоли ва логистикиро баланд бардоранд.
Васеънамоии миқёс	Муттаҳид кардани корхонаҳо дар кластер имкони истифодаи сарфаи миқёс ва баланд бардоштани имкониятҳои истеҳсолиро медиҳад. Ин паст кардани хароҷотро ба хариднамоӣ ва нигоҳ доштани молҳо, беҳтар кардани хизматрасонии дастраснамоӣ ва таъмини шароити нисбатан беҳтарро ба муштариён имконпазир мегардонад.
Синергия	Ҳамкориҳои мутақобилаи корхонаҳо дар кластер ба ташкили синергия, яъне, мувофиқати кӯшишҳо, ки ба беҳтар шудани натиҷаҳои фаъолияти ҳамаи иштирокчиён меоварад, мусоидат мекунад. Масалан, хизматрасониҳои логистикии кластерро
	метавонанд корхонаҳо истифода намоянд, ки самаранокии онҳоро афзун мекунад ва арзишро коҳиш медиҳад.
Инноватсияҳо	Кластерҳои тиҷоратӣ ва логистикӣ аксар вақт майдони таҳия ва татбиқи инноватсияҳо мебошанд. Иштирокчиёни кластер дар коркарди молҳо, технологияҳо ва усулҳои нави кор ҳамкорӣ мекунанд, ки ин ба баланд шудани рақобатпазирии тамоми кластер мусоидат менамояд.
Дастгирии давлатӣ	Барои фаъолияти бомуваффақияти кластерҳои тиҷоратино логистикӣ дастгирии давлат муҳим мебошад. Ин метавонад пешниҳоди имтиёзҳо ва субсидияҳо, таъсиси инфрасохтор, омода намоед ва рушди кадрҳо ва дигар чораҳои мусоидаткунандаро ба рушди кластер дар бар гирад.

* Сарчашма: таҳияи муаллиф

Яке аз ниҳодҳои калидии масъул барои ташкили кластери тиҷоратӣ ва логистикӣ дар раванди ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ мақомоти давлатӣ мебошанд. Ҳукумати кишварҳои ҳамгиرويшаванда метавонанд барои рушди бахши тиҷоратӣ логистикӣ дастгирии молиявиро дар шакли субсидияҳои байнидавлатӣ ва имтиёзҳои андоз пешниҳод менамоянд.

Дар тадқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шудааст, ки механизми ҳамкориҳои мутақобилаи ниҳодҳои гуногуни байнидавлатӣ дар доираи фаъолияти кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ ба ҳамкорӣ ва синергияи байни иштирокчиёни кластер асос ёфтааст. Ин механизм унсурҳои асосии зеринро, аз қабилӣ ташаккул ва мутобиқати кластер, яққоя банақшагирӣ ва қабули қарорҳо, мубодилаи иттилоот ва донишҳо, ҳамкориҳои мутақобила дар сатҳи амалиёт, инчунин рушд ва фаъолияти инноватсионии муштарақро дар бар мегирад.

Дар диссертатсия муайян карда шудааст, ки механизми ҳамкориҳои мутақобилаи ниҳодҳо дар доираи кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ ҳамкориҳои судманди байналмилалӣ тарафайн ба ҳисоб меравад, ки дар маҷмӯъ, барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ ҳамгирии минтақавӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кластер нигаронида шудааст. Дар мисоли арзёбии равишҳои минтақавӣ, соҳавӣ, классикӣ ва инноватсионӣ оид ба ташкили кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ, дар тадқиқоти диссертатсионӣ таъкид шудааст, ки муносибати (равӣши) мушаххас ё амалии ташкили кластери тиҷоратӣ логистикӣ дар раванди ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ аз шароит, ҳадафҳо ва вазифаҳои вобаста мебошад, ки онҳо дар назди мамлакатҳои ҳамгиرويшаванда ҳангоми ташкили кластер дучор мешаванд.

Арзёбии самаранокии кластери тиҷоратӣ логистикӣ воситаи муҳими муайян кардани натиҷанокии он ва оптимизатсияи равандҳои ҳамгирӣ ба ҳисоб рафта, дар худ ҳисобкунии натиҷанокии ва самаранокии фаъолиятҳоеро таҷассум менамояд, ки он бо истеҳсолот, тақсимот, фурӯши мол ва истеъмоли хизматрасониҳо дар минтақаи муайяни ҳамгирӣ алоқаманд мебошад. Дар тадқиқоти диссертатсионӣ равишҳои назариявӣ ба таҳияи нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии кластерҳои тиҷоратӣ логистикӣ ҷамъбаст карда шудаанд (ҷадвали 8).

Ҷадвали 8. - Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии кластери тиҷоратӣ логистикӣ*

Ҳадафҳо	Нишондиҳандаҳо	Формулаи ҳисобнамоӣ
Рушди базаи истеҳсоли	Нишондиҳандаи тағйирёбии ҳаҷми истеҳсолот	$I_v = \frac{V_1}{V_0}$ V ₁ – ҳаҷми истеҳсолот то ташкили кластер V ₀ – ҳаҷми истеҳсолот баъди ташкил кластер
	Нишондиҳандаи тағйирёбии ҳаҷми сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ	$I_i = I/\text{Лумумӣ}$ I – афзоиши сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ дар раванди фаъолияти кластер. Лумумӣ – ҳаҷми умумии сармоягузориҳо.
	Нишондиҳандаи шумораи корхонаҳо ва ташкилотҳои ба кластер ҷалбшуда	$I_p = P/\text{Румумӣ}$ P – миқдори корхонаҳо-иштирокчиёни кластер. Румумӣ – миқдори умумии корхонаҳо дар минтақа.

Баромадан ба бозорҳои ҷаҳонӣ	Нишондиҳандаи динамикаи содирот	$I_e = \mathcal{E}/\mathcal{E}_{\text{умумӣ}}$ $\mathcal{E}$ – ҳаҷми содироти корхонаҳои кластер. $\mathcal{E}_{\text{умумӣ}}$ – ҳаҷми умумии содироти минтақа.
	Нишондиҳандаи шумораи кишварҳои таҳвилдиҳандаи мол	$I_s = K1/K_{\text{умумӣ}}$ $K1$ – шумораи мамлакатҳои, ки ба онҳо маҳсулоти кластер содир мешаванд. $K_{\text{об}}$ – миқдори мамлакатҳои, ки ба онҳо маҳсулоти корхонаҳои минтақа содир карда мешавад.
Баланд бардоштани рақобатпазирии кластер	Нишондиҳандаи сатҳи фаъолнокии инноватсионии кластер	$I_{in} = A1/A_{\text{умумӣ}}$ $A1$ – шумораи инноватсияҳои дар раванди фаъолияти кластер ҷоригардида. $A_{\text{умумӣ}}$ – шумораи умумии инноватсияҳо дар минтақа.
Ҳадафҳои иҷтимоӣ	Нишондиҳандаи шумораи ҷойҳои нави кории таъсисдодашуда	$I_{pm} = T1/T_{\text{умумӣ}}$ $T1$ – шумораи ҷойҳои кории дар кластер таъсис додашуда. $T_{\text{умумӣ}}$ – шумораи ҷойҳои корӣ дар минтақа.
	Нишондиҳандаи сатҳи пардохти музди меҳнат дар корхонаҳои кластер	$I_o = O1/o_{\text{умумӣ}}$ $O1$ – музди миёнаи меҳнат дар корхонаҳои кластер. $O_{\text{умумӣ}}$ – сатҳи миёнаи музди меҳнат дар корхонаҳои минтақа.

***Сарчашма:** таҳияи муаллиф

Равишҳои назариявӣ оид ба арзёбии нишондиҳандаҳои имкони муайян кардани нишондиҳандаи интегралӣ самаранокии рушди кластери тичоратию логистикиро дар шароити ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ медиҳад, ки он шакли зеринро мегирад:

$$K_{\mathcal{E}} = \sqrt[8]{I_v * I_i * I_p * I_e * I_s * I_{in} * I_{pm} * I_o} \quad (2)$$

Натиҷаи бадастомадаро ба таври зерин шарҳ додан мумкин аст:

- ҳангоми $K_{\mathcal{E}} < 0,5$, ба рушди кластер самаранокии паст хос аст;
- ҳангоми $0,51 < K_{\mathcal{E}} < 1$, рушди кластер самаранокии мӯътадил дорад;
- ҳангоми $K_{\mathcal{E}} > 1$, рушди кластер сатҳи баланди самаранокиро доро мебошад.

Дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки ташкили кластерҳои тичоратию логистикӣ метавонад ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон тавассути ворид гардидани сармоягузориҳо, ташкили ҷойҳои корӣ ва афзоиши гардиши мол мусоидат намояд. Кластерҳо иштирокчиёни гуногунро, аз таҳвилгарон то муассисаҳои боркашонро муттаҳид мекунанд ва муҳити мусоидро барои рушди ширкатҳои тичоратию логистикӣ фароҳам меоранд.

Ҳамгирӣ бо мамлакатҳои СҶШ ба Тоҷикистон имкониятро барои татбиқи сценарияи индустриалӣ-инноватсионии рушд ва беҳтар кардани рақобатпазирии он дар арсаи байналмилалӣ фароҳам меорад. Ҳамгирӣ дар доираи ҶМИОМ метавонад катализатори муҳим барои амалигардонии сценарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди иқтисодиёт дар Тоҷикистон гардад ва ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши содирот, ҷалби сармоя ва баланд бардоштани рақобатпазирии мамлакат дар бозори байналмилалӣ мусоидат намояд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронида вобастагии (алоқамандии) равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва сенарияи индустриалӣ-инноватсионии рушдро нишон медиҳанд, ки онҳо дар кишвар имкони истифодаи технологияҳо, таҷрибаи пешрафта ва донишҳои навро ба манфиати рушди динамикии Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам меоранд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Мувофиқ ба вазифаҳои пешбинигардида ва тадқиқоти гузаронидашуда, муаллиф як қатор хулосаҳои назариявӣ, натиҷагирӣ ва тавсияҳои амалиро таҳия намудааст.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Дар шароити муосир, хусусиятҳои рушди иттиҳодияҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ бо гузариш дар тартиботи ҷаҳонӣ аз хоҷагии ҷаҳонии якҷутба ба бисёрҷутба алоқаманд мебошанд. Дар ин шароит ҳамгироии минтақавӣ ҳамчун воситаи тақвият додани мавқеи мамлакатҳо дар низоми бисёрҷутба баромад карда, боис ба ташаккули марказҳои гуногуни сиёсӣ ва иқтисодии ҳокимият, ташкили блокҳои минтақавӣ барои ҷимояи манфиатҳо ва таҳкими имкониятҳо дар савдо ва сармоягузориҳои ҷаҳонӣ ва дар ниҳоят, муттаҳид намудани захираҳо, технологияҳо, сармоягузориҳо бо мақсади тақвияти муносибатҳои сиёсии байни мамлакатҳои аъзои иттиҳодияҳои ҳамгироӣ ва коҳиш додани вобастагии онҳо аз таъсири омилҳои беруна мегардад [5-А, 9-А].

2. Омӯзиш ва таҳлили иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллии нишон дод, ки консепсияҳои назариявии муосири ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар аксари мавридҳо хусусияти хаттии (пайдарпайи) равандҳои ҳамгироиро дар доираи иқтисодиёти ҷаҳонӣ ифода менамояд. Дар баробари ин, дар иқтисодиёти муосири ҷаҳонӣ ташаккул ва инкишофи моделҳои ҳамгироии дорои хусусияти ғайрихаттӣ чараён дорад, ки пеш аз ҳама, ба ташаккул ва рушди инфрасохтори истеҳсоли, нақлиётӣ ва энергетикӣ минтақаи ҳамгироӣ асос ёфтаанд. Намунаҳои ташаккул ва рушди чунин иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ, ба монанди СХШ, ҲМИОМ, ИИАО ва ғайра, тамоюлҳои муосир ва афзалиятҳои модели ғайрихаттӣ ҳамгироии минтақавиро дар бар гирифта, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин гурӯҳҳо аҳамияти онҳоро барои рушди инфрасохтори истеҳсоли нақлиётӣ ва энергетикӣ мамлакат ва алоқамандии манфиатҳои рушди динамикии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ин гурӯҳҳои ҳамгироиро нишон медиҳад [5-А, 15-А, 27-А].

3. Категорияи иқтисодие, ки системаи муосир ва мураккаби муносибатҳои ҳамгироии иқтисодии байниминтақавиро дар иқтисодиёти муосири ҷаҳонӣ ошкор мекунад, мафҳуми «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» мебошад. Категорияи мазкур манфиатҳои мамлакатҳои ҳамгирошавандаро ифода мекунад, ки онҳо бо равандҳои такрористеҳсол дар доираи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ алоқаманд буда, ба рушди инфрасохтори истеҳсоли нақлиётӣ ва энергетикӣ барои рушди дарозмуддат ва устувори иқтисодиёти миллии нигаронида шудаанд. Дар ин ҳолат нишондиҳандаи арзёбии иқтисодиёти

кушоди динамикӣ, коэффитсиенти кушодии такрористеҳсол мебошад, ки он арзёбии вобастагии иқтисодиёти миллиро аз омилҳои беруна ва омодагии кишварҳои ҳамгирошавандаро ба ҳамкорӣ бо дигар мамлакатҳо ба манфиати афзун намудани истеҳсолот ва баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли имконпазир мегардонад [5-А, 29-А].

4. Моделҳои ҳамгирии байни давлатҳо дар доираи КИА, НАФТА, ИДМ, СХШ, ИИАО ва ғайра равишҳои гуногуни беназирро ба ҳамгироӣ дар хоҷагии муосири ҷаҳонӣ нишон медиҳанд. Асоси муносибатҳои ҳамгирии хусусияти ғайрихаттидоштаро барои ҳамгироӣ интихоб кардани соҳаҳои низомофаранда ва ҳамдигарро пурракунандаи иқтисодиёт дар заминаи бартариятҳои рақобатии онҳо ба мақсади воридотивазкунӣ ва инчунин, ғаёлона рушд додани инфрасохторҳои базавӣ барои таҳкими савдои байниҷаҳонӣ ва хоричӣ ташкил медиҳанд. Хислати ғайрихаттии ҳамгирии минтақавӣ, аз як тараф, имкон медиҳад, ки иқтидори ҳамгирии ҳар як мамлакат дар чунин соҳаҳо, аз қабيلي иқтисодиёт, сиёсат, фарҳанг ва соҳаи иҷтимоӣ бомуваффақият амалӣ карда шавад ва аз тарафи дигар бошад, ба тақвияти нақши блокҳои фаромиллӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва ғаёлол гардидани муносибатҳои дутарафаи байни мамлакатҳо меорад [5-А, 21-А].

5. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ба манфиатҳои рушди устувор, беҳатар ва динамикии иқтисодиёти миллии ҷавобгӯ буда, бо масъалаҳои татбиқи ҳадафҳои рушди миллии мамлакат – таъмини амнияти энергетикӣ ва озукаторӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ёфтани мамлақати транзитӣ ва саноатикунони босуръат алоқаманд мебошад. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои молиявии байналмилалӣ, ба монанди Бонки ҷаҳонӣ ва Ҳазинаи байналмилалӣ асбоб низ ба дарёфти дастгирии молиявӣ ва техникӣ барои рушди инфрасохтори воқеӣ (физикӣ) ва пардохти мусоидат намуда, ҳамгирии байналмилалӣ молиявии мамлақатро тақвият медиҳад ва рушд ва инкишофи иқтисодиро тавассути кумаки беруна дар сохтмони роҳҳои автомобилгард ва роҳи оҳан, лоиҳаҳои энергетикӣ ва обтаъминнамоӣ ҳавасманд менамояд [3-А, 12-А, 19-А, 59-А].

6. Тарафи муҳимми иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ нуфузи кишварҳо – шарикони тижоратӣ иқтисодии минтақавӣ дар рушди динамикии иқтисодиёти мамлакат ба ҳисоб меравад, ки дар ташаккули механизми ҳамкориҳои мутақобилаи судманд зоҳир гардида, табодули таҷриба, технологияҳо, сармоя, захираҳо ва беҳтар намудани раванди истеҳсолиро дар мамлакат ҳавасманд мегардонад. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ба рушди иқтисодии кишвар ба воситаи интенсификатсияи савдо ва сармоягузориҳои байналмилалӣ мусоидат намуда, боис ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ мегардад. Дар механизми ҳамкориҳои мутақобилаи судманд масъалаҳои таҷдиди инфрасохтори нақлиётӣ коммуникатсионӣ, энергетикӣ ва логистикӣ мамлакат ва дарёфти сарчашмаҳои иловагии маблағгузориҳои лоиҳаҳои стратегии миллии ба мақсади рушди динамикии иқтисодиёти мамлакат аз аҳамият ҳолӣ намебошанд [25-А, 26-А].

7. Моделсозии эконометрикии равандҳои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ нишон медиҳад, ки ҳангоми афзоиши сармоягузори мустақими хориҷӣ ба 1 банди фоизӣ, содироти нерӯи барқ, маҳсулоти минералӣ, маводҳо ва маҳсулоти нассочӣ ба 1 млн доллар, ММД-и мамлакат мутобиқан ба 0,04% ва ба 8,74, 3,34 ва 0,42 млн доллар меафзояд. Дар навбати худ, афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ бевосита ба рушди инфрасохтори нақлиётҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми 1 млн сомонӣ, ба афзоиши ҳаҷми гардиши савдои хориҷии мамлакат ба 0,3421 млн. доллар мусоидат менамояд. Дар баробари ин, афзоиши шохис (индекс)-и самаранокии логистика танҳо ба як банд боиси ба андозаи 34,7602 млн доллари ИМА афзудани гардиши савдои хориҷии мамлакат мегардад. Моделсозии эконометрикии равандҳои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ ба хулосаи муҳим дар бораи зарурати беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар мамлакат меоварад [5-А, 24-А].

8. Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои ҳамгироии СҶШ ва ҲМИОМ бевосита ба рушди динамикии иқтисоди миллӣ ва дар маҷмӯъ, минтақаи ҳамгироӣ мусоидат мекунад, зеро он ба навсозии инфрасохтори нақлиётӣ ва ташаккули сохторҳои самаранокии логистикии нақлиётӣ меорад, тақвият ва диверсификатсияи содироти нерӯи барқро тавассути системаҳои байнидавлатии интиқоли барқ (CASA-1000) таъмин намуда, шабакаи бисёрмодалии долонҳои нақлиётӣ ва иқтисодии байни мамлакатҳоро ташкил медиҳад, баромадани мамлақати мо ва дигар кишварҳои минтақаи ҳамгироиро ба бозорҳо ва бандарҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ таъмин менамояд. Ҳамаи ин равандҳо ба рушди ҳамкориҳои иқтисодии давлатҳои аъзои гурӯҳҳои ҳамгироӣ, ба беҳтар намудан ва рушди минбаъдаи муносибатҳои тичоратии байни давлатҳои аъзо, ба ҳамгироии бозорҳои миллӣ ва рушди босамари савдои дохиливу байниминтақавӣ нигаронида шудаанд [20-А, 58-А].

9. Механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ба иқтисодии содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳия шудааст, аз нигоҳи иштироки мамлакат дар иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ, инчунин, муқоисаи сценарияҳои пешгӯишудаи рушди устувори Тоҷикистон дар дурнамои миёна ва дарозмуддат вобаста ба таъсири омилҳои беруна ва оқибатҳои онҳо барои фаъолнокии сармоягузорӣ дар иқтисодиёти миллӣ нишон медиҳанд, ки истифодаи иқтисодии содиротии мамлакат бояд бо воситаи ташаккул додани инфрасохтори муассири нақлиётӣю коммуникатсионӣ ва дастгирии логистикии байналмилалӣ тақвият дода шавад, ки онҳо дастрас кардани молҳоро ба бозорҳои байналҳалқӣ таъмин намуда, ба баланд бардоштани рақобатпазирии саноати рушдкардаистодаи Тоҷикистон мусоидат менамоянд. Татбиқи ҳадафи чоруми стратегии мамлакат – саноатикунонии босуръат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкони самаранок пайваस्तшавиро ба занҷираи байниминтақавии истеҳсоли арзиши иловашуда ва ба даст овардани бартариятҳои ҳамгироиро дар чунин самтҳо, аз қабيلي энергетикаи сабз, саноати истихроҷ ва нассочӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, металлургияи ранга, МОИ ва технополисҳо имконпазир мегардонад [2-А, 22-А, 23-А].

10. Тадқиқоти диссертатсионӣ нишон дод, ки дар шароити муосир яке аз унсурҳои муҳимми ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ ғайрихаттӣ ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи илм ва тичоратикунонии коркардҳои илмӣ ба ҳисоб меравад. Фаъолгардии иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои ҳамгироӣ дар ин самт метавонад дар ҳавасмандгардони рушди инноватсионии иқтисодии мамлакат нақши калидӣ бозад ва имкон диҳад, ки дар бозорҳои минтақавӣ рақобатпазир бошад. Трансфери технологияҳои нав ва тичоратикунонии корҳои илмӣ тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ (КИТТК) дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ ба мамлакатҳои шарик имконияти баланд бардоштани шохиси рақобатпазирии ҷаҳонии худро аз ҳисоби гузариш ҳангоми арзёбии он аз истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ба арзёбии рақобатпазирӣ аз ҳисоби баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат медиҳад [5-А, 51-А, 52-А].

11. Равишҳои методологии дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳияшуда оид ба ташкили кластерҳои тичоратӣю логистикӣ ва нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии онҳо дар иқтисодиёти кушоди динамикӣ, инчунин, алгоритми ташкили кластери тичоратӣю логистикӣ барои фаъол гардонидани фаъолияти иқтисодии хориҷии мамлакат дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ имкони баррасии иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар равандҳои ҳамгироӣ тавассути чунин унсурҳои асосии ҳамгироӣ, аз қабили кооператсия, васеънамоии микрос, синергия, инноватсия ва дастгирии давлатӣ фароҳам меорад. Таъсиси кластерҳои тичоратӣю логистикӣ дар заминаи ин унсурҳо ба фаъол гардонидани фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи блокҳои ҳамгироӣ мусоидат менамояд ва онҳо ҳамчун минтақаҳои махсусгардонидашуда барои рушди чунин соҳаҳо, аз қабили нассочӣ, хӯрокворӣ, сохтмон ва ғайра ба ҳисоб мераванд, ки ҷалби мутахассисон ва технологияҳои ҳозиразамонро ба ин соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ таъмин менамояд [5-А, 25-А.]

12. Меъёрҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқие, ки параметрҳои муносибатҳои шартномавии байни мамлакатҳои ҳамгирошавандаро муайян мекунанд, самтҳои муҳим дар ташаккули доктринаи иқтисодии иттиҳодияи ҳамгироӣ ва визуализатсияи ҷойгиркунӣ ва ҳамкориҳои мутақобилаи агентҳо дар муҳити индустриалӣ-инноватсионии ҳамгироӣ баромад менамояд. Дар баробари ин, усулҳо ва воситаҳои алоқамандии равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва сценарии индустриалӣ-инноватсионии рушди динамикии иқтисодиёти кишвар дар раванди иштироки он дар робитаҳои ҳамгироӣ дар худ чунин воситаҳои идоракунӣ, аз қабили таҳлил, банақшагирӣ, ташкил ва назорати ҳамкориҳои мутақобилаи судманди иқтисодиро дар бар мегирад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ба васеъ намудани бозорҳои фурӯш, ҷалби сармоягузориҳои иловагӣ, табодули технологияҳо ва донишҳо ва дар ниҳоят, ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд [5-А].

Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳои тадқиқот

1. Натиҷаҳои тадқиқоти хусусиятҳои рушди иттиҳодияҳои ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ нишон медиҳанд, ки дар шароити муносири гузариш аз хоҷагии ҷаҳонии якҷутба ба бисёрҷутба мамлакатҳо бояд ҷиҳати иштироки фаъолна дар равандҳои ҳамгироӣ тадбирҳои зарурӣ андешанд, пешгӯии дақиқтари оқибатҳои эҳтимолии иштироки худро дар иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ барои иқтисодиёт ва сиёсати миллий ба амал бароранд ва механизмҳои мутобиқшавиро ба шароити тағйирёбандаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ бо назардошти мавқеъ ва нақши гурӯҳҳои ҳамгироӣ дар хоҷагии муносири ҷаҳонӣ таҳия намоянд. Ҳамаи ин, дар навбати худ, давлатҳоро ҳавасманд менамояд, ки дар мавриди иштироки худ дар иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ қарорҳои асосноктар қабул намуда, воситаҳои ҳамгириро самараноктар истифода баранд, роҳҳои яққоя ҳал карданро аз рӯйи масъалаҳои калидии дурнамои рушди иттиҳодияҳои ҳамгироӣ ҷустуҷӯ карда, воситаҳо ва механизмҳои мушаххасро таҳия намоянд, ки онҳо ба коҳиш додани вобастагии мамлакатҳои ҳамгирошаванда аз таъсири омилҳои беруна ва муҳимтар аз ҳама, ба мустақкам намудани мавқеи давлатҳо дар хоҷагии ҷаҳонии ташаккулёфтаистодаи бисёрҷутба мусоидат менамояд [5-А, 26-А, 59-А].

2. Барои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллий муътақидан ва ниҳоят муҳим интиҳоби самтҳо, шаклҳо ва воситаҳои ҳифзи манфиатҳои миллий мебошад, ки онҳоро вобаста аз хусусияти ҳаттӣ ва ғайриҳаттӣ, моделҳои ҳамгирии давлатҳо ва ташаккули блокҳои ҳамгироӣ фарқ кардан мукин аст. Аз ин лиҳоз, ба Тоҷикистон зарур аст, ки ҳангоми иштироки худ дар равандҳои ҳамгироӣ, самараҳо ва афзалиятҳои моделҳои ҳаттӣ ва ғайриҳаттии ҳамгирии минтақавиро дар асоси гузаронидани таҳлили робитаҳои мутақобилаи иҷтимоӣ-иқтисодии байни кишварҳои аъзои иттиҳодияҳои ҳамгироӣ, инчунин, арзёбии таъсири онҳоро ба динамикаи рушди иқтисодии мамлакат ба эътибор гирад ва мутаносибан механизмҳои мутобиқшавӣ ва чандириеро таҳия намоянд, ки онҳо барои бамавқеъ эътино кардан ба ҷолишҳо ва имкониятҳо дар шароити тағйирёбии рушди хоҷагии ҷаҳонӣ мусоидат менамоянд. Бо таъки ба аҳамиятноки ва бартарии фаъолияти ҷунин иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ, аз қабилӣ СҲШ, ҲМИОМ ва дигар моделҳои ҳамгирии ғайриҳаттӣ, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагии (алоқамандии) ҳадафҳои рушди динамикии иқтисодиёти миллий ва манфиатҳои ин иттиҳодияҳои ҳамгироӣ муҳим мегардад, ки рушди инфрасохтори истеҳсоли нақлиётӣ ва энергетикӣ минтақавӣ ва дохилиро фаъол гардонида, ҳамкориҳои байни мамлакатҳоро дар соҳаи мубодилаи технологияҳо, сармоягузори муштарак ба корҳои илмию тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ, инчунин, таҳияи стратегияҳои умумии рушди иқтисодиро дар соҳаҳои базавӣ ва нави технологияи хоҷагии халқ ҳавасманд менамояд [3-А, 5-А, 19-А].

3. Таъмин ва мониторинги рушди динамикии иқтисодиёти кушоди мамлакат дар асоси истифодаи коэффитсиенти кушодии тақрористеҳсол барои таъмин кардани равандҳои тақрористеҳсол дар доираи иштирок дар иттиҳодияҳои

ҳамгирии минтақавӣ зарур маҳсуб ёфта, метавонад воситаи муҳимми пешгӯӣ ва таҳияи сиёсати ҳамгирии давлат дар системаи мураккаби равандҳои ҳамгирии минтақавии муосир бошад. Тавре ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ нишон дода шудааст, тағйирёбии коэффитсиенти ғаёлнокии тақрористеҳсол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 13 соли охир аз сатҳи 0,53 то сатҳи 0,8 расидааст ва ин маънои онро дорад, ки мамлакат дорои иқтисодии баланди «иқтисодиёти кушоди динамикӣ» дар доираи ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ мебошад. Ин ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ имкони дар асоси имтиёзҳои андоз, субсидияҳо, кафолатҳои давлатӣ, шарикӣ бо бахши хусусӣ ва воситаҳои дигари иқтисодӣ таҳия кардани барномаҳои ҳавасмандгардонии сармоягузориҳои мутақобиларо барои рушди инфрасохтори истеҳсолию нақлиётӣ ва энергетикӣ, пешгӯии хавфҳо ва имкониятҳоро ҳангоми ҳамкориҳои мутақобила бо шарикони байналмилалӣ ва бозорҳои беруна, коркарди параметрҳои амнияти миллиро дар шароити ҳамкориҳои тарафайн дар раванди ҳамгирӣ ва вобастагии иқтисодиёти миллиро аз тақонҳои беруна фароҳам меорад [5-А, 21-А].

4. Намунаҳои ғаёлияти Иттиҳоди Аврупо, НАФТА, ИДМ, СҶШ, ИИАО ва дигар иттиҳодияҳои ҳамгирӣ нишон медиҳанд, ки дар шароити муосир механизмҳо ва стратегияҳои ҳамгирии минтақавӣ бояд бо таваҷҷуҳ ба ташаккули омилҳои ғайрихаттии раванди ҳамгирӣ таҳия карда шаванд, ки онҳо, пеш аз ҳама, дар якҷоя истифода кардани инфрасохтори воқеӣ (физикӣ) зоҳир мешаванд. Дар ҳоле ки омилҳои хаттӣ ҳадафи зиёд кардани самарани миқёси савдори пайгирӣ менамояд. Бартариҳои модели ҳамгирии «ғайрихаттӣ» дар амалия дар он аст, ки вай заминаҳои мусоидро барои сармоягузориҳои мутақобила, рушди ғаёлнокии сармоягузориӣ дар соҳаи инфрасохтори истеҳсолию нақлиётӣ ва энергетикӣ мамлакатҳо, дастгирии техникӣ хоҷагии қишлоқ, рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва беҳтар намудани сифати бо қувваи барқ таъмин намудани деҳот ва дигар соҳаҳои муҳимми иқтисодиёт фароҳам меорад. Аз ин ҷиҳат, иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгирӣ бояд бо воситаи ҳамкориҳо бо чунин ниҳодҳои молиявии мустақил, масалан, аз қабилҳои Бонки осиёии сармоягузориҳои инфрасохторӣ, ки унсури муҳимми ҳамгирии ғайрихаттии минтақавӣ ба ҳисоб меравад, тақвият дода шавад. Сухан ба он, ки рушди муносибатҳои бисёртарафа ҳадафи мутаваззиннамоии таъсири ҷиддии блокҳои фаромиллиро ба кишвар дорад [5-А, 60-А].

5. Иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои гуногуни ҳамгирӣ шартҳои зарурии ҳамгирии бомуваффақияти он ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. Имрӯз барои Тоҷикистон иштироқи ғаёлона дар ташаккули созишномаҳои бисёртарафа ва шарикӣ дар доираи сохторҳои ҳамгирии минтақавӣ ва ҳамгиро намудани онҳо ба стратегияҳои миллии рушд бо мақсади муайян намудани самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ дар доираи сохторҳои минтақавӣ, ки ба нигоҳ доштани рушди устувор, беҳатар ва динамикӣ равона шудаанд, инчунин, барои ноил шудан ба чунин ҳадафҳои стратегӣ, ба монанди таъмини амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, бартараф кардани монетаҳои коммуникатсионӣ ва дастгирии саноатикунони муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин нигоҳ, инчунин, зарур аст, ки ҳамкорӣ бо Бонки ҷаҳонӣ, Хазиначи байналмилалӣ

асъор ва дигар ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ ҷиҳати дарёфти захираҳои иловагии дастгирии молиявӣю техникаӣ барои татбиқи лоиҳаҳои афзалиятнок дар соҳаи роҳҳои автомобилгард ва оҳан, системаҳои энергетикӣ ва обтаъминкунӣ фаъолона идома ва густариш дода шавад, зеро онҳо барои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва таҳкими ҳамгироии байналмилалӣ молиявӣ иқтидори бештарро доро мебошанд [5-А, 21-А].

6. Фаъолгардонии иштироки мамлакатҳо – шарикони тиҷоратӣю иқтисодии минтақавӣ дар рушди динамикии иқтисодиёти миллии кишвар дар замони муосир бояд яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии хориҷии Тоҷикистон бошад. Дар робита бо ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки корҳоро ҷиҳати таҳким ва густариши ҳамкориҳо бо шарикони тиҷоратӣю иқтисодии минтақавӣ тавассути имзои созишномаҳои нави тиҷоратӣ бо мақсади ташкили шароити мусоид барои гардиши озодаи молҳо, хизматрасониҳо ва сармоя, инчунин, созишномаҳои сармоягузорӣ оид ба ҷалби сармояи хориҷӣ барои молиякунони лоиҳаҳои миллии стратегӣ ва дигар самтҳои афзалиятнок, бахусус, аз мамлакатҳои шарик, ки ба рушд ва таҷдиди инфрасохтори нақлиётӣю коммуникатсионӣ, энергетикӣ ва логистикӣ мамлакат мусоидат менамоянд, фаъол гардонад. Ҳамаи ин афзоиши ҳосилнокии меҳнат, дастрасиро ба технология ва усулҳои нави кор таъмин намуда, ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва шароити созгор барои рушди динамикии иқтисодии мамлакат мусоидат мекунад [14-А, 22-А, 27-А].

7. Омили мусбӣю рушд барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкими равандҳои сармоягузорӣ дар доираи иштироки он дар ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ маҳсуб меёбад. Моделсозии иқтисодии ин раванд аз муҳиммиати ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ шаҳодат медиҳад. Дар робита бо ин, пешбурди фаъолонаи имкониятҳои сармоягузориҳои Тоҷикистон дар бозори байналмилалӣ дар заминаи ташкили фазои мусоиди сармоягузорӣ бо воситаи гузаронидани ислоҳот дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ, молиявӣ ва иқтисодӣ, ба мақсади ҷалби ҳарчи бештари ҳаҷми сармояи хориҷӣ ба мамлакат зарур мебошад. Воситаи судманди ҷалби сармояи хориҷӣ ба мақсади ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ташкили минтақаҳои махсуси иқтисодӣ ё паркҳо бо ба онҳо додани шароити махсус барои сармоягузориҳои хориҷӣ буда метавонад. Барои он ки ҷолибияти сармоягузорӣ баланд бардошта шавад, сармоягузорӣ ба навсозӣ ва рушди инфрасохтори нақлиётӣ, васеъ кардани хатсайрҳои транзитӣ ва инфрасохтори воқеӣ (физикӣ), оптимизатсияи равандҳои логистикӣ зарур мебошад. Иштирок дар равандҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ бояд ба нигоҳдорӣ ва ҳавасмандгардонии рушди соҳаҳои асосии иқтисодиёти миллий (гидроэнергетика, истеҳсоли алюминий, саноати истихроҷи маъдан, сабук ва ҳӯрокворӣ), ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозори минтақавӣ бартариҳои муқоисавӣ дорад, нигаронида шавад [22-А, 23-А, 29-А].

8. Рушди инфрасохтори нақлиётӣ дар минтақаҳои СҶШ ва ҲМИОМ самти афзалиятноки ҳамкориҳои байни кишварҳое ба ҳисоб меравад, ки ба ин иттиҳодияҳои ҳамгирой шомил мебошанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон шарикиро бо давлатҳои аъзои СҶШ ва ҲМИОМ тақвият дода, метавонад ба татбиқи лоиҳаҳои

муштаракӣ нақлиётӣ дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгирӣ мусоидат намояд. Дар баробари ин, барои рушди инфрасохтор дар Тоҷикистон ҷидду ҷаҳди бештарро талаб менамояд, ки он барои содирот ва интиқоли нерӯи барқ тавассути лоиҳаи CASA-1000 зарур аст. Ҳамзамон, амалигардонии ин лоиҳа ба истифодаи самараноки долонҳои нақлиёти иқтисодӣ, сохтмон ва азнавсозии истгоҳҳои нерӯи барқ, хатҳои интиқоли нерӯи барқ, роҳҳои автомобилгард ва роҳи оҳан ва дигар объектҳои нақлиётӣ меорад. Ин равандҳо на танҳо ба таҳкими ҳамкорӣҳои иқтисодӣ ва муносибатҳои мутақобилаи судманди байни мамлакатҳои иттиҳодияҳои ҳамгирӣ, балки ба рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ ва умуман, минтақаи ҳамгирӣ мусоидат менамоянд. [5-А, 25-А].

9. Механизми таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ва иқтисодии содироти мамлакат дар қаринаи иштироки он дар иттиҳодияҳои ҳамгирӣ минтақавӣ робитаҳои мутақобилаи мураккаби байни рушди иқтисодӣ, равандҳои ҳамгирӣҳои иқтисодии минтақавӣ ва савдои хориҷӣро инъикос менамояд. Дар раванди таъсири мутақобилаи саноатикунонии босуръат ва зарурат дар татбиқи иқтисодии содироти мамлакат, тавачҷуҳи асосӣ бояд ба дастгирии соҳаҳои калидии иқтисодиёти миллӣ дода шавад, ки онҳо дорои иқтисодии калонтарин барои содирот дар қаринаи рушди савдои байниминтақавӣ мебошанд. Афзалият дар раванди татбиқи Ҳадафи чоруми миллӣ рушди кишвар – саноатикунонии босуръат бояд рушди бахшҳои корхонаҳои саноатӣ ба содирот нигаронидашуда дар ҷунин зербахшҳо, аз қабилӣ энергияи сабз, саноати истихроҷ ва нассочӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, металлургияи ранга, МОИ ва технополисҳо, инчунин, таъмини диверсификатсияи ҷузвдони содирот, ки онҳо дар айни ҳол, асосан, аз ашёи хоми нассочӣ, металлҳои қиматбаҳо ва маҳсулоти хоҷагии қишлоқ иборат мебошанд. Тавре ки таҳқиқот нишон дод, айни замон дар иқтисодиёти мамлакат алоқамандии ҷиддӣ дар байни рушди иқтисодӣ ва тағйирот дар сохтори содироти ҷунин молҳо, аз қабилӣ нерӯи барқ, маҳсулоти минералӣ ва маҳсулоти ниҳой аз нахи пахта ба назар мерасад. Дар робита ба ин, дар диссертатсия пешниҳод гардидааст, ки таъсири мутақобилаи саноатикунонӣ ва рушди иқтисодии содиротӣ синергияро ба миён меорад, ки он ба рушди содирот, баланд бардоштани рақобатпазирӣ, тақвияти ҷолиб будани кишвар барои иштирок дар иттиҳодияҳои ҳамгирӣҳои минтақавӣ мусоидат намуда, ба рушди динамикии иқтисодии он таъсир мерасонад [5-А, 28-А, 61-А].

10. Фаъолгардонии ҳамкорӣҳои минтақавӣ Тоҷикистон дар соҳаи илм бояд барои эҷоди маҳсулот ва технологияҳои нави инноватсионӣ, зиёд кардани иқтисодии инноватсионии мамлакат, баланд бардоштани шохиси рақобатпазирӣи глобалӣ ва ҳамгирӣҳои муваффақ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, инчунин, ба рушди устувори иқтисодӣ дар давраи дарозмуддат нигаронида шавад. Аз ин ҷиҳат, дар мамлакат таҳияи Харитаи роҳ оид ба шарикӣи стратегии инноватсионӣ бо кишварҳои шарик дар доираи раванди ҳамгирӣҳои минтақавӣ зарур мебошад. Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки усулҳо ва воситаҳои идоракунии рушди равандҳои ҳамгирӣ дар муҳити инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар ду сатҳ - фаъолияти корхонаҳои илмӣ истеҳсолӣ ва фаъолиятҳо дар доираи комплекси инноватсионӣ дар маҷмуъ истифода шаванд.

Ин имкони зиёднамоии табодули таҷриба ва донишҳо, дастгирии стартапҳои инноватсионӣ, ҷалби сармоягузори хориҷӣ, дастрасӣ ба бозорҳо ва муштариёни нав, якҷоя пеш бурдани тадқиқот ва коркардҳоро таъмин менамояд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди ҳамкориҳои илмӣ дар доираи ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ бояд имконияти пешниҳоди дастгирии молиявӣ ва захираҳоро дар гузаронидани тадқиқоти муштарак бо олимон аз дигар кишварҳои иштирокчӣ бо ворид намудани системаи грантҳо барои лоиҳаҳои тадқиқотии байналмилалӣ, дастрасӣ ба таҷҳизот ва инфрасохтор, инчунин, фароҳам овардани фазои мусоиди ҳуқуқӣ барои тичоратикунони коркардҳои илмӣ тавассути соддагардонии ба расмиётдарории патентҳо ва иҷозатномаҳо, Ҳимояи моликияти зеҳнӣ, таҳияи стандартҳо ва қоидаҳое, ки ҳамкориҳои илмӣ фаросарҳадиро имконпазир мегардонанд, пешбинӣ намояд [5-А, 60-А].

11. Барои баланд бардоштани фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгироӣ бо дарназардошти хусусиятҳои иқтисодии кушоди динамикӣ, Ҳукумати мамлакатро пешбинӣ намудани ташкили кластери тичоратӣю логистикӣ дар асоси кооператсия, зиёднамоии микёс, синергия, инноватсия ва дастгирии давлатӣ бо муайян кардани иштирокчиёни калидии кластер ва ташкилнамоии шабакаи муассири ҳамкориҳои мутақобила дар байни иштирокчиёни кластер зарур мебошад, ки ба принципҳои шарикӣ, эътимод ва судмандии тарафайн асос меёбад. Дар ин маврид, ба сифати нишондиҳандаи арзёбии самаранокии кластери тичоратӣю логистикӣ дар қаринаи иқтисодии кушоди динамикӣ бояд индикаторҳои истифода шаванд, ки дар худ чунин параметрҳоро, аз қабili рушди иқтисодӣ, самаранокӣ, инноватсионӣ будан, рақобатпазирӣ ва ғайраро дар бар гирад. Дастгирии кластерҳои тичоратӣю логистикӣ аз ҷониби давлат дар шакли кӯмаки молиявӣ, имтиёзҳои андоз, рушди инфрасохтор ва ғайра бояд ба амал бароварда шаванд [5-А, 25-А].

12. Барои дар амал татбиқ намудани сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи ҳамгирии иқтисодии минтақавӣ ба Ҳукумат таҳияи стратегияи вобастакунӣ (пайвастан) бо гурӯҳҳои ҳамгирии минтақавӣ, бо муайян намудани соҳаҳои калидии ҳамкорӣ ва мутобиқсозии стратегияи мазкур ба талабот ва имкониятҳои нодири иқтисодии миллӣ зарур мебошад. Инчунин, дар асоси таҳлили равандҳои мавҷудаи ҳамгирии минтақавӣ, ки дар онҳо мамлакат иштирок мекунад, арзёбии бахшҳои асосӣ, ки онҳо ба инноватсияҳо ва саноатикунонӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва рушди устувор ниёздоранд, муҳим мебошад. Ин зарурати татбиқ намудани сценарияи рушди индустриалӣ-инноватсиониро дар мамлакат тақозо менамояд, ки он ба ҳавасмандгардонии сармоягузориҳо ба лоиҳаҳои инноватсионӣ, рушди тадқиқоти илмӣ ва инноватсияҳои технологӣ, инчунин, тақмили механизмҳои маблағгузориҳои лоиҳаҳои инноватсионӣ ва стартапҳо бо фарогирии дастрасӣ ба сармояи венчурӣ, грантҳои давлатӣ ва қарзҳои имтиёзнок дар доираи равандҳои ҳамгирии минтақавӣ бо мақсади фаъолияти босамар дар доираи сценарияи индустриалӣ-инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои

пешрафта дар иқтисодиёти миллӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии он нигаронида шудааст [5-А, 29-А].

Интишороти доктара аз рӯи мавзӯи тадқиқоти диссертатсионӣ Монографияҳо

[1-А]. Мирбобоев, Р.М. Внешнеэкономическая деятельность: анализ торговли и инвестиций в Республике Таджикистан [Текст]: монография / Л.Х. Саидмуродов, Р.М. Мирбобоев, И.К. Мирзоев, А.А. Солиев, М.К. Бобоев. – Душанбе, 2006. – 176 с. ISBN 5-667-01429-2

[2-А]. Мирбобоев, Р.М. Республика Таджикистан на пути к открытой экономике: очерки институционального анализа [Текст]: монография / Л.Х. Саидмуродов, Т.Д. Усманова, Р.М. Мирбобоев и др. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 304 с. ISSN 978-99947-59-84-2

[3-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие внешнеторговых отношений в условиях углубления интеграционных процессов [Текст]: монография / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 164 с. ISSN 978-99947-0-053-0

[4-А]. Мирбобоев, Р.М. Основы привлечения прямых иностранных инвестиций в реальный сектор экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева. – Душанбе: Эр-граф, 2015. – 160 с. ISSN 978-99947-0-497-2

[5-А]. Мирбобоев, Р.М. Равандҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ ва рушди иқтисодиёти миллӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев. – Душанбе: ДМТ, 2024. – 252 с. ISSN 978-99985-46-37-0

Мақолаҳои дар маҷаллаҳои SCOPUS ҷопшуда

[6-А]. Mirboboev, R.M. International Labor Migration as a Factor in the Socio-Economic Development of the National Economy (Based on the Materials of the Republic of Tajikistan) = Международная трудовая миграция как фактор социально-экономического развития национальной экономики (на материалах Республики Таджикистан) [Текст] / М.А. Saidmurodova, R.M. Mirboboev, F.A. Qodirzoda, F.M. Imomyorbekov, M.J. Kishvarov // Anti-Crisis Approach to the Provision of the Environmental Sustainability of Economy. – 2023. – PP.327-331. ISSN 2520-8780

Мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшаванда ҷопшуда:

[7-А]. Мирбобоев, Р.М. Вопросы формирования эффективного механизма внешней помощи [Текст] / Р.М. Мирбобоев, П.Н. Усмонов // Вестник национального университета: (Спецвыпуск посвящен Году образования и технических знаний). – Душанбе, 2010. – С.125-132. ISSN 2074-1847

[8-А]. Мирбобоев, Р.М. Возможности развития внешней торговли Республики Таджикистан в условиях переходного периода [Текст] / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров // Вестник Таджикского национального университета, научный журнал. – Душанбе, 2011. – №12 (76). – С.69-73. ISSN 2074-1847

[9-А]. Мирбобоев, Р.М. Теория международной экономической интеграции: общее, особенное, единичное [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Вестник ТНУ, научный журнал. – Душанбе, 2015. – №2/1 (157). – С.27-33. ISSN 2074-1847

[10-А]. Мирбобоев, Р.М. Критерии сегментации банковского рынка и условия повышения конкурентоспособности коммерческих банков Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Ш.А. Анваров // Вестник ТНУ, научный журнал. – Душанбе, 2015. – № 2/2 (161). – С.23-28. ISSN 2074-1847

[11-А]. Мирбобоев, Р.М. Инвестиции в образование как фактор развития человеческого капитала [Текст] / Р.М. Мирбобоев, И.С. Донахонов // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – №6 (49). – С.120-126. ISSN 2075-9594

[12-А]. Мирбобоев, Р.М. Постановка направленности долгосрочного развития Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – №6 (49). – С.16-19. ISSN 2075-9594

[13-А]. Мирбобоев, Р.М. Политика импортозамещения и стимулирования экспорта Республики Таджикистан в условиях глобализации мировой экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, М.А. Имомназаров // Таджикистан и современный мир. Вестник. Центр стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2017. – №3 (53). – С.145-156. ISSN 2075-9594

[14-А]. Мирбобоев, Р.М. О соотношении внутренних и внешних факторов региональной экономической интеграции: подходы и классификация [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Экономика Таджикистана. – Душанбе, 2017. – №2. – С.177-192. ISSN 2310-3957

[15-А]. Мирбобоев, Р.М. Внешние факторы экономической интеграции государств-участников СНГ [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе, 2018. – №4 (64). – С. 59-69. ISSN 2077-8325

[16-А]. Мирбобоев, Р.М. Сармояи инсонӣ ва маблағгузорӣ ба он ҳамчун омили некӯаҳволӣ дар ҷомеа [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ҳ.М. Саидова // Иқтисодиёти Тоҷикистон (мачаллаи илмӣ Институти иқтисодиёт ва демографияи АИ ҶТ). – Душанбе, 2019. – №2. – С.147-150. ISSN 2310-3957

[17-А]. Мирбобоев, Р.М. Роҳҳои паст намудани хароҷоти трансаксионӣ дар шароити муосир [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ. – Душанбе, 2019. – №4. – Қ.1. – С.11-15. ISSN 2413-5151

[18-А]. Мирбобоев, Р.М. Нақши соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷамъиятӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ҳ.М. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №1. – С.73-77. ISSN 2413-5151

[19-А]. Мирбобоев, Р.М. Интеграционные процессы как предпосылки устойчивого развития национальной экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Финансово-экономический вестник (научно-практический журнал). – Душанбе, 2023. – №2 (36). – С.63-70. ISSN 2663-0389

[20-А]. Мирбобоев, Р.М. Роль торгово-экономической интеграции в развитии Центральной Азии [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник ТГУПБП.

Серия общественных наук. – Худжанд, 2023. – №2 (95). – С.94-103. ISSN 2411-1945

[21-А]. Мирбобоев, Р.М. Анализ участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных блоках [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2023. – №4. – Ч.І. – С.146-153. ISSN 2413-5151

[22-А]. Мирбобоев, Р.М. Свободные экономические зоны как форма развития интеграции Таджикистана в мировое хозяйство [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.2. – №4 (136). – С.30-35. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[23-А]. Мирбобоев, Р.М. Экспортный потенциал и его отраслевые приоритеты для формирования устойчивой экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.4. – №1 (133). – С.70-77. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[24-А]. Мирбобоев Р.М. Отраслевые приоритеты экспортного потенциала промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2023. – №10. – Ч.І. – С.12-22. ISSN 2413-5151

[25-А]. Мирбобоев Р.М. Место торгово-логистических кластеров в активизации внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Экономика и управление: проблемы, решения. Научно-практический, теоретический журнал. – 2023. – Т.7. – №11. – С.71-81. ISSN 2308-927X, ISSN 2227-3891

[26-А]. Мирбобоев, Р.М. Давраҳои ташаккул ва самтҳои рушди ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар шароити гузариш ба хоҷагии ҷаҳонии бисёрқутбӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – №4/2 (39). – С.434-447. ISSN 2663-0389

[27-А]. Мирбобоев, Р.М. Формы участия иностранного капитала региональных партнеров в экономическом развитии республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник академии Москва. – 2024. – №3. – С.81-92. ISSN 2073-9621

[28-А]. Мирбобоев, Р.М. Татбиқи манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи гурӯҳҳои ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ф.А. Қодирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №3. – С.78-89. ISSN 2413-5151

[29-А]. Мирбобоев, Р.М. Нақши сармоягузориҳои хориҷӣ дар суръатбахши ба рушди иқтисодӣ: нигоҳ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.А. Қодирзода, Р.М. Мирбобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №4. – С.20-27. ISSN 2413-5151

[30-А]. Мирбобоев, Р.М. Масоили рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ дар шароити ҳамгиروي иқтисодии минтакавӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №5. – С.20-27. ISSN 2413-5151

Дар дигар нашрияҳо

[31-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие экономической интеграции и становления субъектов внешнеэкономической деятельности [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2003. – №1 (15). – С.109-118.

[32-А]. Мирбобоев, Р.М. Иностранные инвестиции, как фактор использования природно-ресурсного потенциала республики [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2003. – №3 (17). – С.130-146.

[33-А]. Мирбобоев, Р.М. Меры по привлечению иностранных инвестиций [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Проблемы финансово-бюджетной и денежной стабилизации в условиях рынка. Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2003. – С.92-95.

[34-А]. Мирбобоев, Р.М. Проблемы интеграции Таджикистана в мировую экономику [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава «День науки». – Душанбе, 2003. – Ч.2. – С.136-139.

[35-А]. Мирбобоев, Р.М. Рыночные преобразования и дальнейшее развитие интеграционных связей [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Интеграция экономики Республики Таджикистан в мировое хозяйство. Материалы респ. науч.-практ. конф. – Душанбе, 2004. – С.18-21.

[36-А]. Мирбобоев, Р.М. Необходимость привлечения иностранных инвестиций для активизации экономического роста в РТ [Текст] / Р.М. Мирбобоев, А.А. Солиев // Вестник национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе, 2004. – №3 (22). – С.108-121.

[37-А]. Мирбобоев, Р.М. Международная экономическая интеграция и развитие глобализационных процессов в мировом хозяйстве [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.А.Абдуллоева // Вестник национального университета. Серия естественных наук. – Душанбе, 2005. – №3 (26). – С.188-196.

[38-А]. Мирбобоев, Р.М. Теоретические основы и основные направления развития современной международной экономической интеграции [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Материалы республиканской научно-практической конференции «Стратегия развития и размещения производительных сил Республики Таджикистан». – Душанбе, 2005. – С.27-33.

[39-А]. Мирбобоев, Р.М. Иқлими инвеститсионӣ ва роҳҳои беҳтар намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Маводи конфронси илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои пулӣ-қарзии рушди муносибатҳои бозорӣ», 2-3 декабри соли 2005. – Душанбе, 2006. – С.71-86.

[40-А]. Мирбобоев, Р.М. Динамизм - характерная черта экономики Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Шарипов // Материалы

международной научно-теоретической конференции «Человеческие ценности – основа развития экономики Казахстана», посвященной 70-летию академика АН Казахстана С.С.Сатубалдина. – Алматы, 2007. – С.174-181.

[41-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие экономической интеграции и инвестиционное сотрудничество Таджикистана [Текст] / Р.М. Мирбобоев // «Проблемы финансово-бюджетных отношений Республики Таджикистан в современных условиях». Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2008. – С.2-4.

[42-А]. Мирбобоев, Р.М. Мировой финансовый кризис и его уроки для экономики Таджикистана [Текст] / Л.Х. Саидмуродов, Р.М. Мирбобоев, А.А. Солиев, Ф.А. Кодиров // Вестник национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе, 2009. – №5 (53). – С.30-37.

[43-А]. Мирбобоев, Р.М. Сармоягузори дохиливу хоричӣ ва муаммоҳои беҳатарии иқтисодӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, Ф. Ҳаёхочаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иқтисодӣ. – Душанбе, 2009. – №7 (55). – С.17-26. ISSN 2074-1847

[44-А]. Мирбобоев, Р.М. Основные концепции и особенности информационной безопасности в условиях глобализации экономики [Матн] / Р.М. Мирбобоев // «Ҷаҳонишавӣ ва муаммоҳои амнияти иттилоотӣ: ҷанбаҳои миллий ва минтақавӣ» Маводи конфронси илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2010. – С.95-100.

[45-А]. Мирбобоев, Р.М. Мушкилот ва дурнамои ҳамгироӣ дар доираи ИДМ [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Масъалаҳои таъмини мақсадҳои беруниқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2010. – С.23-28.

[46-А]. Мирбобоев Р.М. Сиёсати молиявӣ ва зарурияти такмили он [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Масъалаҳои илмии таҳияи сиёсати молиявӣ. Маводи конфронси илмию амалии ҷумҳуриявӣ. Душанбе, 9 ноябри соли 2012. – Душанбе, 2013. – С.6-9.

[47-А]. Мирбобоев, Р.М. Программы государственных инвестиций и их взаимосвязь с приоритетами развития реального сектора национальной экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Масъалаҳои илмии таҳияи сиёсати молиявӣ. Маводи конфронси илмию амалии ҷумҳуриявӣ. Душанбе, 9 ноябри соли 2012. – Душанбе, 2013. – С.184-187.

[48-А]. Мирбобоев, Р.М. Специфика и условия привлечения прямых иностранных инвестиций в реальный сектор национальной экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан в условиях глобализации. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С.5-10. ISSN 978-99947-0-978-6

[49-А]. Мирбобоев, Р.М. Робитаҳои иқтисодии хоричӣ: зарурияти такмилдиҳӣ ва бозсозии он [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан в условиях глобализации. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С.67-76. ISSN 978-99947-0-978-6

[50-А]. Мирбобоев, Р.М. Бюджетный сектор - неотделимая часть национальной экономики [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Г.Н. Оймахмадов. Маҷаллаи молия ва ҳисобдорӣ. – Душанбе, 2013. – №2. – С.11-14.

[51-А]. Мирбобоев, Р.М. Совместные предприятия - исходная форма экономических отношений в системе прямого иностранного [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Х.Ш. Салиева // Вестник финансово-экономического института Таджикистана (научный журнал). – Душанбе, 2013. – №1. – С.3-13.

[52-А]. Мирбобоев, Р.М. О приоритетных направлениях развития сотрудничества государств-членов ШОС в сфере образования [Текст] / Р.М. Мирбобоев, А.А. Солиев // Вестник финансово-экономического института Таджикистана (научный журнал). – Душанбе, 2014. – №2. – С.3-6.

[53-А]. Мирбобоев, Р.М. Развитие сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии [Текст] / Р.М. Мирбобоев, Н.Ш. Салиева // Таджикистан и страны Центральной Азии: векторы сотрудничества и перспективы развития. Материалы международной научно-практической конференции. – Душанбе, 2021. – С.144-149. ISSN 978-99985-68-56-3

[54-А]. Мирбобоев, Р.М. Харочотҳои трансаксионӣ ва таъсири тичорати электронӣ дар фаъолияти субъектҳои хоҷагидорикунанда [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ. Маҷаллаи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2021. – С. 254-257.

[55-А]. Мирбобоев, Р.М. Дастгирии давлатии баҳши хусусӣ дар Тоҷикистон: дастовардҳо ва тадбирҳои минбаъда [Матн] / А.А. Солехзода, Р.М. Мирбобоев // Ташаққули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар татбиқи саноатикунони босуръати кишвар. Маҷаллаи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ. – Хучанд: Дабир, 2022. – С.201-207. ISBN 978-99985-66-07-1

[56-А]. Мирбобоев, Р.М. Тичорати электронӣ ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Маҷаллаи соҳавӣ «Бозори меҳнат». – Душанбе, 2022. – №3 (54). – С.28-35. ISSN 2518-7988

[57-А]. Мирбобоев, Р.М. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар пасти намудани сатҳи хароҷоти трансаксионӣ тавассути тичорати электронӣ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Ташаққули ва рушди иқтисодии рақамӣ дар Тоҷикистон: дурнамо ва тамоюли он. Маҷаллаи конфронси ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 2022. – С.118-127.

[58-А]. Мирбобоев, Р.М. Вазъи кунунии рушди тичорати электронӣ ва пасти намудани хароҷоти трансаксионӣ дар иқтисодии муносири ҶТ [Матн] / Р.М. Мирбобоев, С.А. Холматова // Маҷаллаи соҳавӣ «Бозори меҳнат». – Душанбе, 2022. – №1 (52). – С.62-68. ISSN 2518-7988

[59-А]. Мирбобоев, Р.М. Таъсири ҳамгироии минтақавӣ иқтисодӣ ба тавсеаи иқтисоди содироти кишвар [Матн] / Р.М. Мирбобоев // Индустиализация национальной экономики: современное состояние, проблемы и перспективы. Материалы международной научно-практической конференции 2-мая 2023 г. – Душанбе, 2023. – С.213-218. ISBN 978-99985-36-95-1

[60-А]. Мирбобоев, Р.М. Факторы развития экспортного потенциала в условиях ускоренной индустриализации страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Реализация политики содействия экспорту и импортозамещению Республики Таджикистан в условиях глобализации» посвященной «Годам развития промышленности» (2022-2026) (23 декабря 2023 г.). – Душанбе, 2023. – С.10-14.

[61-А]. Мирбобоев, Р.М. Региональное финансовое сотрудничество – фактор экономического развития страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Сборник научных трудов посвященный «Дню работников финансовых органов Республики Таджикистан» на тему: «Совершенствование финансово-кредитной системы в условиях цифровизации национальной экономики». – Душанбе, 2024. – С.365-368. ISBN 978-99985-46-04-2

[62-А]. Мирбобоев, Р.М. Конкурентные факторы развития экспортного потенциала в условиях ускоренной индустриализации страны [Текст] / Р.М. Мирбобоев // Механизм управления государственными финансами в процессе развития инновационной и промышленной устойчивости Республики Таджикистан (сборник научных трудов). – Душанбе, 2024. – С.352-360.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Мирбобоева Рахматуло Мадаюбовича на тему «Участие Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики» на соискание ученой степени доктора экономических наук, по специальности 08.00.13 – Мировая экономика

Ключевые слова: интеграционные процессы, многополярный мир, линейная международная интеграция, нелинейная международная интеграция, внешнеторговая политика, национальная экономика, открытая экономика, динамичное развитие национальной экономики, региональная интеграция, интеграционный потенциал, экспортный потенциал, ускоренная индустриализация, транспортно-коммуникационная инфраструктура, финансовая инфраструктура, экономический рост, торгово-логистические кластеры, инновация.

В диссертации рассматриваются теоретические вопросы интеграционного взаимодействия государств в современных условиях перехода от однополярного к многополярному миру, тенденции формирования торгово-экономических блоков в современном мировом хозяйстве, особенности развития торгово-экономической интеграции на постсоветском пространстве и Центральной Азии, экономические интересы Таджикистана в интеграционных торгово-экономических блоках.

Целью диссертационного исследования является изучение и анализ участия Республики Таджикистан в региональных интеграционных процессах в интересах динамичного развития национальной экономики.

В процессе решения задач, поставленных в диссертационном исследовании, использовались методы системного подхода, анализа, синтеза, дедукции, индукции, позволяющих комплексно и разносторонне изучать существующие связи между отдельными компонентами изучаемой системы.

Анализ показал, что институциональная открытость экономики Таджикистана находится на достаточном уровне и периодически совершенствуется. В этом контексте необходимо активно развивать многостороннее сотрудничество, особенно в условиях углубления региональной интеграции. Это считается ключевым фактором, способствующим социально-экономическому росту Таджикистана. Также выявлена возможность применения научно обоснованных рекомендаций и предложений для формирования более эффективных форм региональной интеграции в контексте развития многостороннего сотрудничества.

В диссертации обосновано, что Республике Таджикистан необходима активизировать свое участие в региональных торгово-экономических блоках в интересах обеспечения динамичного развития национальной экономики страны.

В заключении приведены конкретные рекомендации по тому, как Таджикистан может продвигаться в направлении интеграции и защиты своих экономических интересов в рамках региональных объединений, учитывая их осуществление в условиях изменения глобальной экономической системы к многополярной модели.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Мирбобоев Рахматуло Мадаюбович дар мавзуи “Иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ, аз рӯи ихтисоси 08.00.13 – Иқтисодиёти ҷаҳонӣ.

Калидвожаҳо: равандҳои ҳамгироӣ, ҷаҳони бисёрқутбӣ, ҳамгироии ҳаттии байналмилалӣ, ҳамгироии ғайриҳаттии байналмилалӣ, сиёсати савдои хориҷӣ, иқтисодиёти миллӣ, иқтисодиёти кушод, рушди динамикии иқтисоди миллӣ, ҳамгироии минтақавӣ, иқтидори ҳамгироӣ, иқтидори содиротӣ, саноатикунонии босуръат, инфрасохтори нақлиётию коммуникатсионӣ, инфрасохтори молиявӣ, рушди иқтисодӣ, кластерҳои тичоратию логистикӣ, инноватсия.

Дар диссертатсия масъалаҳои назариявии ҳамкориҳои ҳамгироии байни давлатҳо дар шароити муносири гузариш аз ҷаҳони якқутбӣ ба бисёрқутбӣ, тамоюлҳои ташаккули блокҳои тичоратию иқтисодӣ дар хоҷагии ҷаҳонии муосир, хусусиятҳои рушди ҳамгироии тичоратию иқтисодӣ дар фазои пасошуравӣ ва Осиёи Марказӣ, манфиатҳои иқтисодии Тоҷикистон дар иттиҳодияҳои ҳамгироии тичоратию иқтисодӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Ҳадафи тадқиқоти диссертсионӣ омӯзиш ва таҳлили иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ба манфиати рушди динамикии иқтисодиёти миллӣ мебошад.

Дар раванди ҳалли масъалаҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ ба миён гузошташуда усулҳои равиши системавӣ, таҳлил, синтез, дедуксия ва индуксия истифода шудаанд, ки онҳо имкони омӯзиши комплексӣ ва ҳамҷонибаи робитаҳои мавҷудаи байни ҷузъҳои алоҳидаи системаи таҳқиқшавандаро медиҳанд.

Таҳлил нишон дод, ки кушодии институтсионалии иқтисодиёти Тоҷикистон дар сатҳи кофӣ қарор дошта, давра ба давра такмил меёбад. Дар ин қарина, зарур аст, ки ҳамкориҳои бисёрҷониба, бахусус, дар шароити тақвиятёбии ҳамгироии минтақавӣ фаъолона инкишоф дода шаванд. Ин омил асосие маҳсуб меёбад, ки ба рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Инчунин, имконияти истифода кардани тавсияю пешниҳодҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок барои ташаккулёбии шаклҳои бештар самараноки ҳамгироии минтақавӣ дар заминаи инкишофи ҳамкориҳои бисёртарафа муайян карда шудааст.

Дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд дар баробари инкишоф додани муносибатҳои дутарафа бо мамлакатҳои минтақа иштироки худро дар блокҳои тичоратию иқтисодии минтақавӣ ба манфиати таъмини рушди динамикии иқтисодиёти миллии кишвар боз ҳам фаъол намояд.

Дар ҳулоса тавсияҳои мушаххас дар бораи ҷӣ тавр Тоҷикистон метавонад дар самти ҳамгироӣ ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии худ дар доираи иттиҳодияҳои минтақавӣ бо дарназардошти татбиқи онҳо дар шароити тағйирёбии системаи иқтисоди ҷаҳонӣ ба модели бисёрқутбӣ пеш равад, пешниҳод гардидааст.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Mirboboev Rahmatulo Madayobovich on the theme “Participation of the Republic of Tajikistan in regional integration processes in the interests of the dynamic development of the national economy” for the degree of Doctor of Economic Sciences, on specialty 08.00.13 – World Economy

Key words: integration processes, multipolar world, linear international integration, nonlinear international integration, foreign trade policy, national economy, open economy, dynamic development of the national economy, regional integration, integration potential, export potential, accelerated industrialization, transport and communication infrastructure, financial infrastructure, economic growth, innovation, trade and logistics clusters.

The dissertation considers theoretical issues of integration interaction of states in modern conditions of transition from a unipolar to a multipolar world, trends in the formation of trade and economic blocs in the modern world economy, features of the development of trade and economic integration in the post-Soviet space and Central Asia, economic interests of Tajikistan in integration trade and economic blocks.

The purpose of the dissertation research is to study and analyze the participation of the Republic of Tajikistan in regional integration processes in the interests of dynamic development of the national economy.

In the process of solving the problems set in the dissertation research, the methods of system approach, analysis, synthesis, deduction, induction were used, allowing complex and versatile study of the existing links between the individual components of the system under study.

The analysis showed that the institutional openness of Tajikistan's economy is at a sufficient level and is periodically improved. In this context, it is necessary to actively develop multilateral cooperation, especially in the context of deepening regional integration. This is considered a key factor contributing to Tajikistan's socio-economic growth. The possibility of using scientifically based recommendations and proposals for the formation of more effective forms of regional integration in the context of the development of multilateral cooperation has also been identified.

The dissertation substantiates that the Republic of Tajikistan, along with the development of bilateral relations with the countries of the region, needs to intensify its participation in regional trade and economic blocs in the interests of ensuring the dynamic development of the country's national economy.

The conclusion provides specific recommendations on how Tajikistan can move towards integration and protection of its economic interests within the framework of regional associations, taking into account their implementation in the context of a change in the global economic system to a multipolar model.

Сдано в набор 10.07.2024 г.
Подписано в печать 12.07.2024 г.
Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная. Усл. п.л. 7,4.
Заказ №58. Тираж 100 экз.
Отпечатано в типографии ООО «Аршам»

Ба матбаа 10.07.2024 супорида шуд.
Ба чопаш 12.07.2024 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 7,4.
Супориши №58. Адади нашр 100 нусха.
Матбааи ҶДММ «Аршам»